नं. ५०७५.

सुवर्णाध्याय भाष्यम्.

श्री जयः

पत्र. ९८ ———— सं. ४

संहिता ब्राह्मणम्.

सुवर्ण[illegible]

५०७५

5075/60

पत्रे ७४ श्लो० १०४

दी।बासवकुलस्यपुस्तकं सुपर्णाध्यायस्य ॥

नं ५०५५

ॐ नमः श्रीगणेशाय ॥ वागीशाद्या० गजाननं ॥१ यस्य निश्वसितं वेदा० हेश्वरं ॥ वेदार्थस्य प्रकाशेने
०महेश्वरः ॥२ श्रीक्रीडाकुण्डलिनीकर्तुमस्मन्नाथ्या छिद्यदीक्षलता ॥ आचार्यं सम्भवतं बेतं वदे विद्यामहेश्व
र ॥४ कृतश्रमाः स्मो न हि पाणिनीयेन जैमिनीयेन वयं कदाचित् ॥ प्राचार्यचन्द्रस्य गुरोः
पदाब्जसंस्पृष्टरेणुः स्मिहैकमेव ॥५ नमध्यमात्रित्यसकृच्चापलोच्च आचार्यलसंवादि
तचित्तवेगाः ॥ अचित्यमात्रेकृतधु यच्च सोपर्णनाम्ना तनितु प्रवृत्ताः ॥ अचित्यसा
माचार्यमिहैकमेव लब्धा गुरोः पंकजन्म समस्या ॥ आचार्यचन्द्र निश्चयात्तकीर्तिः पाद
रविंदोच्छरजप्रसादात् ॥ सोपर्णनाम्ने प्रयने विधातुं स्फुटस्फुरे मंदमतिर्जनाय्यः ॥ अस्मु
क्यनुनः सन्तुपेत आचार्याद् दृष्टरा स्त्रोपुपहासपात्रं ॥ तथापि दिवेंडयमीतीं सिद्ध
दा भ्रमनस्याद्यगुरोः प्रज्ञावान् ॥ अस्मो वृमतं कल्पवराय्य नेत्रकृपावलोकानु नि जोस्पृ
स्तिद्धिः ॥ संभावयन्तस्य कृतो प्रवृत्तेः किं किं न वेन्नो महतां महिम्ना ॥ तस्मात्समभेषान

छिकास्तिलोपनिषत्पादर्वंध्याथैंईहच्च च दर्शितः। यश्चित्रायच नन्दत्त संज्ञया विख्यातोदृशा
स्तुदिङ्कदक्षिलेः। उक्तं हारपदमं नरीमसोगागौं शास्त्रसहकारपादपान्। एतासे
मगनउ वथानिवेधोजुष्टानीत्येतस्याः परमैकादशाखिलानि सोपर्णो निस्सृ
क्तानि सन्ति। तेषां वामदेव ऋषिः। सामान्यतः क्वचिद्विशेषं तत्र तत्र वक्ष्यामः। ग
रुडेन्द्रतार्क्ष्यविनताकद्रूसर्पदेवायथायथमृक्षु देवताः। छंदस्त्रिष्टुप्। एषां
वश्याद्युक्तं ज्ञानानां श्रावणेऽपि [illegible] यस्कामस्य पर्वसु चाध्ययने कर्माण्यत्र
यकामस्य पुत्रपशुवित्तायुश्च स्तुवन्तास्त्वर्गेयोऽस्य काम्य उपेविनियोगः। अर्थ
ज्ञानमन्तरेण समीचीनफलस्य दुर्लभत्वात्तावत्तेषामर्थो यथामतिप्रकाश्य
ते। तेषां सूक्तानां वामदेवदृष्टस्य त्रिवर्गस्यादिमस्य पर्वं वदशार्वस्य सूक्तस्ये
षा प्रथमा। तस्याश्चायमर्थः। सौपर्णं लिपिविभ्रालिस्य कान्येकादशान्यसे

तू। वांछन्पुत्रान्पशून्वितं स्वर्गमापुरनंधता। ७। वामदेव ऋषिः। सुपर्णो गरुडो देवता
येषां तानि स्तौ पर्णानि एकादशाएकादशसंख्याकानि स्तूतान्यनुसे अपेतू। किं
कुर्वन् पुत्रादीन्पशूपदार्थान्वांछन् ईछन् सन्। अनंधतां अंधो नाम चक्षुरिं
द्रियेविकलः। न अंधः अनंधः तस्य भावः अनंधता। तां पवित्राणि पापक्षयकारी
णि। अस्य द्वितीया। सो पर्णपर्णमधुर्नो चुतिमत्र मेयं छंदो मपंक्तिविषयइत्युव
रेत्यं। पक्षौ बृहत्सु लवतो रथवक्षो यस्य तं वैनतेयमजरं सुप्रणमामि नित्यं। छा। गंथा
दौ चामरैव दृष्टदेवतां नमस्कुरुते। अरे। तं वैनतेयं नित्यं सर्वदा प्रणमामि न
मस्करोमि। विनतायाः अपत्यं वैनतेयस्तं। तं कं। यस्य पक्षौ विमे सामनी तव
तः। इमे के बृहद्वृहत्साम त्वामिछि हवामहे इति। रथवत् रथंतरं साम। अनि २
त्यासुरनोनुमह इति। अजरो जरामरणादिदोषवर्जितः। छंदो मयोवेद चतुष्टय।

मकरन्दः। अत एव वरहृद्यं तयोःप्रकाशत्वं। कीदृक्ते स्वरूपमन्ति वर्णयंसाकारश्री
रीरं वर्णयति। कीदृशं तं वैनतेयं सौवर्णपर्णं। सुवर्णं हिरण्यं सुवर्णस्येमानि सौ
वर्णानि। हिरण्मयानि तादृशानि पर्णानि पक्षाणि पिच्छानि यस्यासौ सौवर्णपर्णः। तं
अमितद्युतिं न मिता द्युतिः कान्तिर्यस्यासौ अमितद्युतिः तं अप्रमेयं। प्रमातुं
ज्ञातुं शक्यः प्रमेयः न प्रमेयः अप्रमेयः। ज्ञातुमशक्यः। तं त्रिविधयज्ञतनुं। त्रि
विधास्त्रिप्रकाराः। पाकसंस्थाः हविःसंस्थाः सोमसंस्थाश्चेति भेदैर्भिन्नाः। त्रिवि
धाश्च ते यज्ञाश्च त्रिविधयज्ञाः त्रिविधयज्ञा एव तनवो मूर्त्तयो यस्यासौ त्रिवि
धयज्ञतनुः सर्वयज्ञमयशरीरः। तं वरेण्यं। वरेण्यो वरणीयः वरीतुमुपासि
तुमाराधयितुमर्हः वरणीयः। अविद्यापाकरणकामैः अधन्ततीव्याश्चये
वाचंयमामुनयः प्रसिद्धास्तेषां तपोवृन्देन विवृद्धतेजाः। जातो गरुत्मान्पर

मेश्वरांशः सनो निशं रदानुपक्षिराजः ॥ तेषामृषीणां तपसः प्रभावैस्तत्ता दृष्टे शरीरे प्रविष्टेन
तपोमयतेजसा विवृद्धते जाः सनूगरुत्मानूगरुडो जातः विनतायामंडरूपेलोत्पन्नः ॥ अत एव
परमेश्वरस्य सर्वकर्त्तुरंशावतारः । तेषां केषां येमुनयः वालखिल्याः इति संज्ञया प्रसिद्धाः
बभूवुः । सपक्षिराजः नो अस्मानू अनिशं निरंतरं रक्षतुपातु । इत्येवं वामदेवऋषश्शास्तो । अ 3
पवनतुष्टी । यन्मंगलं सुपर्णस्य विनताऽकल्पयत्पुरा । अमृतार्थं प्रयातस्य तन्मेभव
तु मंगलं ॥ एषानुष्टुप् । मंगलं आस्ताम् निकं स्वस्य स्वयं यनं अन्यत्र आचार्य प्राज्ञाः अकल्प
यन् । प्राधुर्भूः । शेषं निगदव्याख्यातं । अथ पंचमी । षट्पदा । एतया सकलग्रंथस्य ऋषि
दैवछंदो विनियोगान्प्रदर्शयितुमुपक्रमते । सुपर्णाख्यानमेकत्रिंशद्वर्गसूक्तं वा ३
मदेवऋषिर्विनताकद्रूताद्याः । विनताकद्रूसर्पादिदेवादेवतास्त्रिष्टुप्छंदः । पर्वण्य
ध्ययने आत्मनानिस्त्रावणे च विनियोगः । एकेन अधिकात्रिंशतान् एकत्रिंशता ।

वं तो वर्गः। येषु सूक्तेषु तानि एकत्रिंशाद्वर्गाणि एकत्रिंशाद्वर्गाणि स्व सूक्तानि यस्मिन्न आख्याने तत् ए
कत्रिं० सूक्तं। अत्र आसमाप्तिः सूक्तानां समुदायो विवक्षितः। सर्वाणि सूक्तानि संभूय एकत्रिंशाद्वर्गाः संति
एतादृशं सुपर्णाख्यानं। अस्याख्यानस्य सामान्यतो वामदेव ऋषिः ईदृशः। विशेषस्तु याक कूयस्य वाक्यं स त
स्य ऋषिः। गरुडादयः सप्त यथायथमृद्देवता। तत्राख्यानसमये विशदं वक्ष्यामः। अनादेशे त्रिष्टुप् छं
दः। यत्र तु छंदोंतरं तत्र वक्ष्यते। विनियोगस्तु पर्वणि पुण्यकाले दर्शपूर्णमासां संक्रमण एव्यतीपातादौ पापक्षयार्थे
पुण्यार्थे वाध्ययने। तथा चाह शुनकः। आवर्तेत पितृणां क्षये॥ इति प्रथमो वर्गः। अथ षष्ठी। द्यावापृथिव्योरनवलो
कनीयोस्तेमूर्तिमत्योर्वरतस्तु लोकान्। द्यौरासीत्तत्र विनता सुपर्णी भूमिस्तु नागयन्त्रवत्कद्रुनामा। क। द्यौश्च
पृथिवी च। द्यावापृथिव्यौ। इदृशं। द्यौरंतरिक्षं व्योम। एते उन्नेक विकल्प्ये केनापि शापादिना कारणेन जंगमावतो
रधारिण्यो रागिन्यो स्वसारौ दक्षदुहितरौ नवतबन्धवतुः। तेउते मूर्तिमत्यो जंगमम् मूर्तीसत्यौ लोकान् ब्र
ह्मांडांतर्गतान् चरतः वरतुः। तत्र तयोर्द्यावापृथिव्योर्मध्ये या द्यौः सा विनतासीत्। कीदृशी विनता। सु
पर्णी। सुष्ठु पर्णानि पिच्छानि। पक्षाः यस्याः सा सुपर्णी योत्तनपिकापक्षिणी आकाशगामिन्यासीत्। या भूमिः
सा कद्रु नाम्ना कद्रुनाम्नी नागी सर्पिणी अनवन् दुःस्वत्वं को दसी। अ नमी। ते देवसत्रे अपराध्यकवन्तौ
ततो देवैर्जपस्तोमैः प्रबाधिते। प्रपघेतां तादृशमृषिं तयार्चे दृष्टा। इति कद्रुकुतिरिति विनाक्षितं। छ। अत्र

पराभूवंत्या वितीर्द रू दंतं क्रियापदं। ते विनताकद्रू देवसत्रे देवानां सत्रेयज्ञे अपराभूवंत्यौ। अपराधं कृतवत्यौ
यद्यप्येकयाकद्र्वैव अपराद्धं। तथापि द्वयोः साहचर्यातिशयाद्बुद्धिवचनमनपराधायाम् अपि विनतायाः। निरर्थ
कं खवहारमात्रं हित्वस्याः कद्रूः कंचिदपराधं कृतवती। हविः फूत्कारणेन दहनगरलोद्गमनादि। ततस्तस्मादप
राधान्नकुपितैर्देवैस्ते उक्ते विनताकद्रू प्रबाधिते प्रपीडिते कैरुपायैरित्यत आह। जपहोमैरिति। अनिवार्याशीः
प्रयुक्तैः। तेन अनिवारेण कद्रूनाम्न्याः सर्पिण्या अक्षिगोलकः स्फुटितः। चक्षुः स्थाने छिद्रं जातं। ते उक्ते एवं श
5 किते नैतावतैव दंडेनालं। किं तु अन्यदपि न्यूनत्वम् अनिष्टं सुरैः पातयिष्यते। एवं त्रया तुरे सत्यौ ताः दुःखं कश्य
पमहर्षिं प्रापद्येतां। शरणं प्रपन्ने। किं कृत्वा। कद्रूः अक्षिलोचनं कुतिन्ति दोर्भिः आचिचारि कौर्हवनेर्विना च्छि
तं स्फुटितं दृष्ट्वा। हवनं कुतिः तावेस्त्रियौ। किं तु। भगवन्न दृष्टैः त्वमावयोः शरणार्थिन्योः पतिर्भव। पाणि 6
ग्रहणेनानुग्रहाणेति शरणं गते। अथ पूर्णमी। पत्न्याः शपणं ध्वतस्य सन्निधर्ये गृहानन्नौ। तरं ते गोब्यदेको
चितं कृमग्नायुनाव्रषी।।छ।। अथ स्तम्बाख्यायिका। बालखिल्यसंज्ञकाः शतशः कृशयोर्व्यंगुलप्रमाणदेहाः
बभूवुः। तेषां हृदं समिदाहरणार्थं कदाचिद्वने गतं। तैश्च लघ्वीयो देहत्वात् समित्काष्ठस्थानीयानि छे
नानि गृहीतानि। तौ द्वौ मिलित्वा एकैकस्य पर्णवृंतस्योद्वहनमतिप्रयासेन चक्रतुः। एवं हृद्वयोर्ह

हतौ। बहूनि वृंतान्युद्धृत्य॥ तत्र कौचिदेकं वृंतं वहंतौ गोष्पदे वृष्टिजलेन महानद्यामिव तरंतौ पि किंतेपंके आक्र
म्य मग्नौ। पंकान्निःसरतुं तावदसमाविव पे दृष्ट्वा कौऽहास्य ग्राकूपहासेन ततो मुनी॥ प्रकुपिताविंद्रस्य गर्वप
रिहारार्थं तावुपोपरनामधेयं कश्यपं प्रार्थयामासतुः॥ तयोः सहायतयान्येऽपि सर्वे सजातीयाश्च तत्र गत्वा
कश्यपं प्रार्थयामासुः॥ अयमर्थोऽत्र वर्ण्यते। वालखिल्यवृंदमध्यात् कौचित्पालाशीनां समिधां लारस्या
हरणार्थं गत्वैकं वृंतं द्वावपि संधूयोद्धहतौ गृहानानो गृहाभिमुखौ बन्धूवतुः॥ गृहं प्रति आगमनोन्मुखं
ययोस्तौ गृहानानौ। तयोर्मध्ये मार्गे वारिपूर्णगोपदगर्त्तस्थलमासीत्। तन्मध्ये प्रविश्य तत्तौ रक्षु४। त
रंतौ संतौ पंके मग्नौ। अपि तौ द्वौ मग्नौ। नाथेतरेपि न्ध्यांसोऽद्धु द्वस्तः पर्णवृंतान्युद्धृहतः पंके ममज्जतुः॥ तौ स्त
द्वस्थानातौ कपमध्योनात दोपहसितं तेन तौ कुद्धौ॥ तदनंतरं ताद्वर्यं कश्यपमृषिं प्रति गताः॥ अयमर्थः
उत्तरस्यां। अथ नवमी। पंके मग्ना ऋषीन् दृष्ट्वा वालखिल्यांस्तु गोष्पदे इंद्रेण हसिते क्रुद्धास्ततस्ताद्दर्यमृ
षिं गताः॥ का। ऋषीन वालखिल्यान कर्दमे सम्यङ्मग्नान् पीडितान् दृष्ट्वा इंद्रेण हसितेऽस्मिति क्रुद्धाः कु
पिताः॥ तदनंतरं ताद्दर्यं कश्यपं प्रति गताः॥ तं गत्वा किंच कुर्वित्यत आह। पुरपरान्ह्वयं। अथ दशमी॥ तपोऽनंत
वदासस्या मः सुतमुत्पादयांडज। इंद्रस्य वेन यद्दर्पमालसं जावितस्य यः॥ अस्यां वालखिल्या ऋषयः४

तार्क्ष्यो देवता। अनुष्टुप्। हे तार्क्ष्य कश्यप। वयं स्वतपसः अर्हतवेति कुत्सीदाम्यामः। तेन मन्त्रपो ईन त्वं तं
अंडजं विहंगं सुतमुत्पादय। तं कं यः इंद्रस्य दर्पं गर्वं विनयेत् अपहरेत् परिहरेत्। कीदृशः इंद्रस्य अ
नसंन्नाविनस्य कण्वोपेन आत्मनास्यचयमेव वैश्वानाविनः अदित्यामुत्पादितस्य। स्वज्येष्ठसुतस्य इत
उत्तरयेन्द्रो वालखिल्यप्रार्थनामंगीकृत्य तथैव कृतवानित्याह॥ वामदेवः। अथ दशमी। तपो ईं वालखि
5 ल्यानां तार्क्ष्यः पीत्वा महाय्यज्ञाः। चिन्तलायां दधौ गर्भमंडजानामनुत्तमं। ॥ तार्क्ष्यः कश्यपो वालखिल्यानां
तपसोऽईं पीत्वा स्वदेहसंक्रमय्य तत्तपः प्रभावेनेंद्र गर्वपरिहरणक्षमं गर्भं विनतायां पक्षिण्यां स्वयं
पक्षिरूपो भूत्वा दधौ। आहितवान्। आरोपितवान्। कीदृशं गर्भं अंडजानां मध्ये अनुत्तमं निर्व
र्त्तिपक्षी। अंडेषु जन्म वा अंडजाः पक्षिणः। तेषां इमे आंडजाः पक्षिसंबंधिनो गर्भाः। तेषामंडजानां गर्भा ५
णां मध्ये अनुत्तमः। न विद्यते उत्तमो यस्मादन्यः कश्चित्सोऽनुत्तमः। तं। कीदृक् तार्क्ष्यः। महाय्यज्ञाः म
हाकीर्तिः सुप्रजाः स्यात्। यस्य पुत्रा आदित्याः सर्वे देवा यस्य गरुडश्च। द्वितीयो वर्गः। अत्र वर्गे वामदेव
रुषिः इतिहासो देवता। वनस्तोऽनुष्टुब्भः॥ अन्त्या त्रिष्टुप्। अथैकादशी। तत्र ब्राह्मीजवरेप्सु पुत्र्यं शौनकी

कुगुरूदरी।सुद्धदेवेचैव संपूर्णे कालेनुदै मुक्तश्चिरं डऊं।सुनकदक्षौपर्यौयो।सुनकस्यापत्यं स्त्री शौना
की।दक्षसुता।विनता।सा।ताक्ष्यात् बीजवरं लब्धा गर्भधानं प्राप्य उरस्पदरी गर्भिणी भूत्वा कालेन
स्वकाले संपूर्णे सति शुद्धदेवे कुम्भदेत्रादि देशे।चिरं डऊं अनुकामुद्य मोदणे अनुक्रमु मोदं अ
मुंचदिति वा पाठः।अंडऊं अंडो द्रवं गर्भं अनुक्रमुमुवे।कथं।त्रिः त्रिवारं।अनुक्रमेण च्छीत्यंडान्यसूय
दित्यर्थः।अथ द्वादशी।आतुरा सानु सुश्रोणी कृतं कृत्वा अग्रऊंडऊं।निघसानो मुनिः क्रांता विधुन्मे
घसरवाबरे।सा सुश्रोणी विनता अग्रऊंडऊं कृतं न स्वप्रहारं कृत्वा आतुरा कुरवा गाउत्तुर।अग्रऊं
डऊं प्रथमापत्यगर्भौ।कस्मै मा दोज्जायत तुल्यगऊं।अग्रऊं च तत्।अंडं च अग्रऊंडं।अग्रऊंडं जातउस
न्तो।अग्रऊंडऊः प्रथमापत्यकारणं गर्भः।तस्मिन् नू०।आतुरत्वे हेतुमुत्तरार्द्धेनाह।अंडमेघ्येगर्भरूपेण
वर्तमाना अंडेत्विने चिघमान्नास्ती विधुन्ताडितू सौदामिनी ऊर्ध्वं निः क्रांता ऊर्ध्वमंतरिक्षे निःसृता
सा निर्गता की दृशी विधुत्।अंबरे अंतरिक्षे मेघसरवा।मेघस्य घनस्य सखेव सहायइव दिविस्थि
ता।समा सम्कुवक्रुद्धी रिहि:।मेघः सखा यस्याः सा मेघसखा।१२ भूप्रत्ययो भर्तृह दित्ये तदर्थं नंडुश्री

दिः। अपक्वे अंडे अकाले चापल्यात् छिन्ने तव त्यग र्लेखस्य वर्षत्वं मत्वा दुःखानुतापसमा तापदग्धमनस्का
विनता अभूत्। अथ त्रयोदशी। क्रियासा परमापन्ना विलपंती मुहुर्मुहुः। मध्यमं निर्बिभेद अंडं रुगातो
र्कस्य सखा रुणः। का अकालकृतेनांडभेदेन तस्मिन्व्याधी कृते स्वकृतापयाशा ज्ञजयासा परसूं
यथा स्यात्तथा आपन्ना आपदं प्राप्ता पीडिता मुहुर्मुहुः पुनः पुनः विलपंती चिंतां कुर्वती हृदय
स्वेदं कुर्वाणा सती मध्यममंडं निर्बिभेद। व्यदारयत्। पाटयामास। तस्मादंडादरुणो हा
तः। स चार्कस्य सखा सहायः सारथिर्बभूव। अथ चतुर्दशी। अरुणेन ज्ञातमात्रेण च्छाज्ञा माता तप्तो
चना। दुःकृतं किं मम पुण्ये पादहीनोस्मि वंडि हे। का। ज्ञातमात्रेण अर्द्धदेहेन अरुणेन माता शप्ता। ६
निकृता। निहिता। कथं। हे महापुण्ये। पुण्यवति हे वडि। क्रूरे। त्वया इदं किं दुःकृतं दुष्टं कर्म कृतं
यदेदमंडमपक्वमकाले चापल्यात्स्फोटितं। अहं पादहीनोस्मि। अथ पंचदशी। तस्मिन्प्रसूते
रविराजगाम। का वचा कथं देवि देहीति मे त्वं। तव सुतो यं मम वाजिवेगान् धर्तुं शक्नोतु वधू
मोदमाना। का। तस्मिन्नरुणे प्रसूते प्रादुर्भूते सति रविः सूर्यः समीपे आजगाम। किं कुर्वन्
इति वाक्यं ब्रुवन् सन्। इतीति किं। हे देवि। विनते इमं अपादत्वसुतं मत्सदेहि। न त्वयं प

6

पंगुत्वान्निरर्थकः। किं तु तवायं सुतः पंगुरपि सन् मम वाजिनाम्नां वेगान् रश्मिसंग्रहणेन धृ
र्तुं रोद्धुं शक्तो दृश्यते। अत एव मम कार्यक्षमत्वं च एतेन पुत्रेण मस्यं दत्तेन सता मोदमाना दर्शि
तास्त्वया संतुष्टास्त्वया। तृतीयो वर्गः। अथ द्वितीयं सूक्तं। वामदेव ऋषिः। गरुडो देवता। अनुष्टु
प् छंदः। तत्रैषा प्रथमा॥ गरुडस्य जातमात्रस्य त्रयो लोकाः प्रकंपिताः। प्रकंपिता मही सर्वा स
शैलवनकानना॥ छ॥ जातमात्रस्य गरुडस्य तेजसा त्रैलोक्यमतिक्रान्तमित्ययमर्थः। वना
निफलपुष्पसमृद्धलताकुसुमवंति काननान्यपि गहनानि द्रुमाणि निरर्थकत्वादिव्याप्तानीति
विवेकः। द्वितीयामाह। गगनं नष्टचंद्रार्कं न ज्योतींषि चकासति। देवता नयविरत्रस्ता नष्टचेष्ट
समाकृताः॥ छ॥ ज्योतींषि न क्षत्रतारागणादीनि न चकासति न्तांति। नष्टा चेष्टा गतिर्यस्या नववा
विलयर्थः। तृतीयां नार्योगर्भं न गृह्णंति समुद्राः शोषमागताः॥ गावः क्षीरविवर्जिता विद्रवंतिन
यातुरः॥ छ॥ गावः इतस्ततः विद्रवंति यत्र धावंति स्म। पलायंते स्म। चतुर्थी। ब्राह्मणा वेदविनष्टाः
सर्वत्रासुरुरोगमाः॥ सर्वतो गरुडजातमात्रमेव शरणं गताः॥ छ॥ वेदान् नष्टाः च्युताः विस्मृतवेदाः
सर्वत्रोर्वा सुरोगमाः॥ १

बभूवुः। सर्वत्र भूतलेषु रोगमाः सर्पाः आसन्। सर्पैर्भूतलं व्याप्तमित्यर्थः। गरुडतेजसा आकुलत्वात्
ते सर्पाः सर्वतः दशान्त्योपि दिग्भ्यः गरुडं आप्लुतं तेज्ञात्वा अत्राणं कथं गरुडात् त्रस्ताः सन्तो गरुडस्य आप
नं त्राणं कमानाः त्राणार्थमन्यं कं सम्पलन्नलानास्ततेव गरुडं शरणं गताः। हे प्रभो भगवन् अपराजित
7 वयं त्वामेव त्राणार्थं शरणं प्राप्ताः अस्मान् [illegible] अस्मान् वराकान् दीनान् त्वं प्रसादस्यमानान् त्व
तो भीतीस्त्रायस्व त्रायस्वेति। अथ पंचमी। ततः सर्वे यथास्थानं तत् रूपेणोरगा गताः। गरुडस्य भयं
नूवेनष्टाः पुनः सम्प्राः स्वयंभुवा। छाये पूर्वं संत्रास्तादेकत्रावस्थातुमशक्कुवंतहलस्ततो विवेश
स्ते गरुडादभयं प्राप्य सघस्थानं उरगाः यथास्थानं स्वे स्वे स्थाने गताः। तथापि गरुडभूतः ७
संभवे प्रादुर्भावे जन्मकाले उत्पन्नस्य कूजित संतापबलादेव नष्टाः मृताः। स्वयंभुवा पुनः स
ष्टाः न केवलं सर्पा एव। अन्येपि चंडाकीसमुंडादयः पुनः स्रष्टाः। अथ षष्ठी। महानदं जात
नौ सर्ववेदधारी रिणौ। सहस्रवर्षगतानामगिनिस्तेनः स्मजायते। ६। एवं विधो दुर्ध्योमत्ताप्रताप
ते जोमयोतिदुःसहो गरुडएववास्मीत्तत्रकिं कारणमित्याशंक्याभुक्त्रसत्वेन सहस्रं त्यामहयम
हा। माषष्ठी। महानदं नेत्यादि। सहस्रं वर्षाणि यस्यामो सहस्रवर्षाः। सहस्रवर्षेण गर्भो गर्भवासः

ऽण्डमध्ये वासो येषां तैः सशरीरावयवानां तेऽवयवाः सहस्रवर्षगर्भास्तेषामवयवी अग्निस्तेन इव
जगद्दाहको जायते स्म। स च गरुडः। किंलक्षणानामवयवानां सर्ववेदशरीरिणां। सर्वे च ते वेदाश्च
सर्ववेदाः शरीरमेषामस्तीति शरीरिणस्तैरुक्तदेहावयवाः एषां शरीरकार्यमस्तीत्यर्थः। अवयवाः
कारणं। सर्ववेदैः कारणभूतैः शरीरिणः शरीरात्मकाः। सर्ववेदशरीरिणः। तेषां सर्ववेदशरीरिणां।
अवयवविशेषणमित्रीत्यपि षष्ठीबहुवचनानि। पुनः किंलक्षणानां शरीरावयवानां मध्यानकु
त्रजातानां। यद्यपि अवयवाः मध्यायां न जातास्तथाप्यवयवानामशेषाणां समुदायो देहो मध्यायां
प्रसूतः। अण्डान्निर्दिधवहिर्निःसृतः। अवयविनो जन्म तदीयेष्ववयवेषूपचर्यते। अथवा प्रकारां
तरेणार्थः। तदेवं योजना। एकस्मिन्नेव गरुडस्याण्डे निरीक्ष्य प्रकाशमानतया अनन्तैरिव शरीरैर्नानामान
चाहकुत्वानिर्देशः। सहस्रवर्षगर्भाणां गरुडानां मयूरवराशिरे कत्रमिलितः सन् अग्निमयः स्तेन इव
जायते स्म। अण्डान्निर्गताः गरुडाः निःसृते सति। सहस्रं वर्षाणि गर्भानियस्यासौ सहस्रवर्षः। सहस्रवर्ष
गर्भो गर्भवासो येषां ते सहस्रवर्षगर्भाः तेषां। यद्वा सहस्रवर्षो गर्भो गर्भावस्था येषां ते सहस्रवर्षग
र्भाः तेषां। पुनः किंलक्षणानां खगेश्वराणां। मध्यायां जातानां अण्डे स्फुटिते बहिः प्रादुर्भूतानां। एक

स्यैव गरुडस्य बलकुलेन बाधद हारो श्रानंतरूप ऊने चक्रम ऊनकत्वात्। किं लक्षणानां गरुत्मतां। सर्व
वेदशरीरिणां। शरीरमेषामस्तीति शरीरिणः। सर्ववेदैः शरीरिणः। सर्ववेदशरीरिणः। तेषां सर्व
वेदशरीरिणां। एवं विधानां वैनतेयानां रश्मिसमूहः। अग्निमयस्तंत्र इव दृश्यते स्म। सूक्तं सम गे २
माप्तं। सूक्तांतरप्रथमं। ॐ अस्त्विनं वीरमसस्य सा हं स्तोष्याम्यहं गरुडं वैनतेयं। मातरं या निरक्री
णात् कद्रूदास्येपराजितां। प्रस्तारपंक्तिः। वामदेव आह। अहं तं गरुडं स्तोष्यामि। परस्मैपदं अ
य ॥ ६ न्येषामुपकारार्थत्वात्। किं लं ॐ अस्त्विनं वीरं। ॐ अंतरं सुबे बु बृद्धं तवान् ॐ स्वी। [illegible]
[illegible]। एवंविधो वीरः शत्रूणामीरयिता प्रेरयिता अपनोदकः। शरीरबलवान् अतएव असस ७
स्यसाहेनसोढुं शक्य। असहस्याः योद्धारः तान् सहते इत्यसहस्य साह्। तं ईदृक् प्रतापी कस्मात् य स ४
तो वैनतेयः। विनता पतिव्रता। व्रतवती। महातपाः। ईदृग्रूपाः एवं विध एव अस्तु तोच्यवत्ते। तं कं। यः
उन्नाच्यो सपत्नीच्यां पराजय निमित्तपणे दास्ये दासीत्वे पणी कृते न सति कद्रूसर्पिण्या पराजि
तां मातरं निरक्रीणात्। निःक्रयं दत्तवान्। दासत्वात् निःक्रतिं चकार मातुः। अमृतकुंभार्पणे

न दासीभावात् मोचितवान्। यः मातरं मोचयितुं सुधां हृतवान्। निःक्रीणाति स्म। पणस्य निःक्रयत्वेनार्पि
तवान्। अथ द्वितीया। तदस्य कर्म वर्ण्यते। भवनयस्य श्रीमतः। पृथिव्यां प्रथितयशसः सोमाहर
णं अमृतं। निगदव्याख्याता। अथ तृतीया। कद्रूश्च वै सुपर्णी चोपस्थे भाते सरूपयोः। कैसा कद्रूः सु
पर्णी मत्र यस्मादब्रवीत्। क। सोमाहरणेऽसंगमुत्पादयितुं माहोन्नदी। यात्पूर्वं न्यूनमिस्तु नार्यन्तं वल्क
कुनामोक्तु का। सत्या कद्रूः। सुपर्णी पक्षिणी विनता वा। सुष्टु पर्णानि पिच्छानि पक्षौ वा यस्याः सा सु
पर्णी। यद्वा सुष्टु पतनं खमार्गे चाल्गमनं यस्याः सा। एते उक्ते सरूपयोः सदृशयोः समानयो
र्नृ गृहे सर्वकार्यकरणे अधिकारयोः विषयोपस्थे भाते। स्पर्द्धमाने द्वेषे अस्यात्मनेपदिनो लि
टि प्रथमद्विवचनान्तं। अहं मुख्या स्यामिति। सापत्न्यादेव मूलमित्यर्थः। कृतस्याधिकारयो
रिति पदस्य सप्तम्यन्तं तस्य विशेषणं सरूपयोरिति। एवं स्पर्द्धमानयोस्तयोरुत्पन्नेदास्य रूप
पणपूर्वके परस्परविवादे निर्णीते कृते निर्णयो मंतवो निकर्षतः संज्ञा साधनार्थमुपाये कृते साजि
त्वा कद्रूः सर्पिणी सुपर्णीं विनतां कपटकृतेनासत्योपायेनाजयत्। यथा सुपर्णोऽनोऽज्ञा

नरान्तु। नहि विवादोपक्रममेवादष्ट्रसंजनकामयाकङ्क्षापूर्वं नान्यप्रकारेणानुपपन्नेवाक्यार्थं दर्शने आत्मनोऽस
तिपत्त्यात् सा विनना अब्रवीत्। किमब्रवीदित्यत आह। अथ वक्तुर्थी। सत्यं किलैतत् परे वदंति दूरात्म
कं दीर्घजात्याः सदैवाप्रज्ञाना कलहे यासुतंमेकाणद्वोराणि वचनानि हंततीति। अस्याः पदान्वये
वां सत्यं किल। एतत्। अपरे। वदंति। दूरात्मकं। दीर्घ०जात्याः। सदा। एव। अप्रज्ञाना। कलहे। या
सुतं। मे। काणं। चोराणि। वचनानि। हंतती। पूर्वे आचार्याः परे त्वाधुनिकाः न परे अपरे आचार्याः
पुरातना इत्यर्थः दीर्घामुख्या आघाजातिर्जातिर्जातिः दीर्घजातीना वा दीर्घजात्याः। अपरे आ
चार्याः पुरातनाः दीर्घजात्याः विप्राः किलेति सर्वशास्त्रप्रसिद्धमेतत् कथं सत्यमेव सदा वदंति॥ ६
किं कृत्वा। ते वेदविदो वदंति। दूरात्मकं मुह्यद्विरर्ययेति शेषः। दूरेति विप्रकृष्टे गगने आत्मा शरीर
यस्यासौ दूरात्मकः आदित्यः स्वः। तं मुह्यद्विरर्ययेत् तत्सत्यं वदंति तस्माद्धि रर्ययेति कोऽर्थः। तस्य स्वरूप
र्यस्या१० वर्णनार्थमित्यर्थः। एतद्धि किं मूढ्य अपरः। सेत इति इदं कृतं सा तु विपरीतवादिनी कट्वः क
लहे निमित्तभूते सति कलहे के चोद्यावसति अन्यथा वदंतीति शेषः। अन्यथा किं अस्त्र

सूर्यांश्च लक्ष्य इति। कलह भुक्त्वा दर्पितुम स्मत्यंवदतीत्यर्थः। काका। च। अस्तत्यमप्रियं गर्हणं तस्मै कं
चेत्येवं दोषत्रयवद्वोरं। नाहं ज्ञानि द्योराणि दुःसहानि रौद्राणि वचनानि मन्युतोत्तितो दोषः। मेस्तुत मरुणं
दे वा ज्ञाक्या। अणिमा ग्रष्टविधैश्चर्यबलेन रात्रौ मात्रौ रूपांतरेण स्मह। हे त्वा कान्त्रस्वरूपं कथयं तस्
र्यसारथिं सत्यज्ञं सत्यवादिनं घोराणि वचनानि श्रवयंती कृतासि। नमस्तु त्वं छिनत्ति वा। ग्रथयतीत्यर्थः।
सत्यज्ञानां सत्यशीलानां दुष्टे मूर्खैः प्रयुक्तमनृतं वचो वज्रप्रहारायते इत्यार्थः। स्वैरस्थो सितः
यानि शास्त्राणि सितमाकुत्सान्यलीकानि। आगमास्त्वत्यन्तं प्रमाणं बलीयः। अयं पंकुमर्दे
स्वारुणः किं वेत्ति मृषैव वदतीत्येवं विधानि वचनानि। कीदृशी कद्रूः। अप्रज्ञाना। नास्ति प्रल
ष्टं सत्यज्ञानं यस्याः सा। कालवैकनेत्र बिकला। काणो हि प्रायेण दुष्टांतःकरणो भवति। अ
थ कद्रूवाक्यं पंचमी। प्रेक्ष्यः सुपार्श्वं विनते सुपर्णि सोपर्णं वसुदिति वैस्कतं मे। अघः स्थे नो
ऽनग्नस्य स्क्षाणो तस्या सोलक्ष्म। स्तितेऽद्रु वाति वात्यः पदानि। प्रेक्ष्यः सुपार्श्वं विनते सु
०पर्णि। सोपर्णां वसुः इति। वि। स्कतं मे। अस्थः स्थेतः। अनकु। अ। स्पिष्ट। स्क्षाणो तस्या। अ
मो। लक्ष्मः तिर्यङ्। अवावाति वात्यः। ल। हे विनते। हे सुपर्णि। आदित्यस्याघः। आवान्यां प्र

प्रेरकस्य। अवलोकनीयः। अर्थाद्दुरितमात्रस्याप्याहारः। कथं सुपारं यथा स्यात्तथा। क्रियाविशेष
णं सुतरां पारः पर्यन्तो यत्र प्रेरणेन तत्सुपारं। यावदन्तं। यान्ते दूरमपि प्रेरकस्य। वक्तुः स्वतुः सौ
पर्णमेव। नान्यदीयं। यथापवित्रं वक्तुः प्रबलं तथा नान्येषां। तत्रापि सुपर्ण्योः बलवत्तमं।
अतस्त्वया विशेषेण मरुत्त्वः अवलोकनीयः। त्वं हि दुष्टं दमः। मर्त्यस्याश्वः श्वेत इति यद्वाक्यं
10 केचिद्वदन्ति। तदनर्थकं। अप्रमाणं। प्रतिकोलः स्वाध्याय नगवत्पृष्टेति [illegible] तिर्निर्यामिनी। ननु अश्वः श्वेत
इति वाक्ये वेदप्रमाणं नहि त्वन्मते सत्यं किं। वद। इत्यपेक्षायामिदमाह। तस्या अस्या असौ दूरदे
न्नास्कः वातः पुच्छवातः स्वर्गाणो स्वान्नेव दूरश्मिको अन्ति प्रांसुतरे मुष्क दुमार्गे असिष्टा। वत्यावेस्मा
कं वातं प्रेरकस्य। तस्य काश्मीरदेशस्यापि काश्यमवधेहि। ननु ऊर्ध्वतरस्वर्लोकवर्तिनो यस्य १०
पुच्छवातो नीचैर्वर्त्तिनः तत्रस्थे स्वस्थ। णे कथमागत्य लग्न इत्यपेक्षायामाह। तिर्यङ् अववा
नीति। तिरः अंवतीति। तिर्यङ् तिर्यग्गतिर्वक्रसंचारी वायुः एवं वातं मा कश्यप अवेति। अवक्र
पः। नीचः वाति। अवांचं यथा स्यात्तथा गच्छति। अतो वायो दृष्टो वालः स्वर्लोकादमुष्मिन्न

रहोऽवेलग्नः। अन्यमिव त्वा वालवंतं वात्यादंत्रा वारणार्थीन्नवंतीति निरुक्तं। इति पंचमो वर्गः॥
विनतोवाच। अथ षष्ठी। आनु दीदिहि णो उन्मदेन मघसिन वालं पश्यामि किं मा पश्यसि।
यच्चन्ये तो यदि वा पि रुष्टः किं नु केन नु कथं नु पश्यसि। अनया विनता पदति। अस्याः प
दानि। आ। नु। दीदिहि णो उन्मदेन। मा घसिन वालं। पश्यामि। किं। मा। पश्यसि। यदि। अ
न्यः। अथेतः। यदि। वा। अपि। रुष्टः॥ किं। नु। केन। नु। कथं। नु। पश्यसि। का कद्रू तस्या मोक
क्षो वालः पुच्छोऽश्वस्य कालो लग्न इति श्रुति। वायुना समारुष्टस्ततो यन्न पिरुक्षं ज्ञानी
दीति पूर्वयाँ वी प्रतिज्ञाते विनता तस्या उक्तं दूषयितुं षष्ठ्या तरमाह। नु इति कोमला
मंत्रणे। हे कद्रुः त्वं आस्मं ततः दीदिहि दीप्यसे स्वस्य दीप्तिं दर्शयसि। दीप्तेवलनवसि
तानेन प्रकारेणस्ति। अप्रमाणमपि स्वमतं मिथ्यादर्पेण प्रमाणमिव मन्यसे किं वा
अनेन मदेन निःकारणगर्वेण उन्माघसिना। अयं नकारः। का कृत्या उन्मतान
न वक्षि किं। एवमलीकं स्थापयंती उन्मत्ता किं नन्न वसि। अहं तु सम्यक् वृच्चरुपा

त्यपि पन्दि॰ आलित्वाद्वह्गबत्या चिकयं धारयंत्यपि स्थाएव गोत्त गर्वालं नप [illegible] श्यामि। त्वं नु
त्रास्थं २ आस्से मंतान्न बाह्यं किं पश्यसि। अपिच अं ग्रः यदि श्वेतो यदि वा कृष्णोस्ति। तथापि नु इति कोम
लामंत्रणे त्वं किं पश्यसि। नु वा। केन हेतु नाविशिष्टेन कारणेन पश्यसि। कथं नु वा किंरूपा येह
पश्यसि। अत्र त्रयाणामपि समानार्थीनां पदानां प्रयोगो निर्विशेषजातिन्यायद्योतनार्थः॥ अथास
ह्यस्य चौ विनतास्य प्रतिज्ञामाविष्करोति॥७॥ अनृतां वै त्वं वदसि कद्रु काणे प्रतिघृष्टदर्शने सर्व
श्वेतं त्वहं मन्ये नास्य कृष्णोऽस्ति कश्चन। पदानि। अनृतां। वै। त्वं। वदसि। कद्रु। काणे। प्रतिघृष्ट
०दर्शने। सर्व०। श्वेतं। हि। अहं। मन्ये। न। अस्य। कृष्णः। अस्ति। कः। चन॥ भा॰ कद्रूशब्दोत्र गंधेद्धि ११
विधोस्ति। ऊकारांतो नद्यंतश्च। पूस्त्र्याख्यौ नदीति। इह तु नद्यंतस्य संबोधनं। हे कद्रु हे काणे
एकनेत्रे। हे प्रति०ने। काणे त्वं नु प्रागेव द्यावापृथिव्योर्नवतोन्नतिर्न्यौ ते देवसत्रेऽपरक्ष्कवे
त्योऽइत्यत्र कद्रुश्च दितिश्चाद्रुति स्निविनाशितनिति स्पष्टमुक्तं। घृष्टमिति घृषः संघर्षः स्पर्द्धति
न्यायः द्वेषः। घृष्टं संघृष्टं संघर्षाक्रांतं द्वेषाक्रांतं। प्रतीति प्रातिमुख्येन। प्रतिमुख्येन घृष्टं संघृष्टं

स्ववर्णाक्रान्तं हेषाक्रान्त) सवर्णान्वितं स्पर्द्धाबकुलत्वं द्वेषाक्रान्तं दर्शने अन्तःकरणं यस्याः सा अप्रतिहृष्ट
दर्शना । तत्संबोधनमिदं । त्वमनन्तं वदसि वै निश्चये । कारणत्वाददृष्टदृष्टेः सर्वसामान्यमपि द्रष्टुं सा
मर्थ्यं न विद्यते । नहि विशेषज्ञोप्यधिकं किमुत । हीति निश्चये । अहममुमश्वं सर्वं श्वेतं मन्ये ।
सर्वत्र सर्वाङ्गप्रत्यङ्गेषु अवयवरोमपुच्छवालवालैकदेशेषु श्वेतः । तत्र कस्यापि कश्चन कोऽपि
त्रः वालो वालैकदेशो वा कृष्णो नास्ति । अथ पाष्ट्या कद्रूः । वादे पराजयनिमित्तं पणमाप्तिः कु
र्वतीतां प्रत्युवाच । यावत्त्वं द्वाभ्यां विनते सुपर्णि वक्षुर्भ्यां पश्यस्य रुणस्य मातः । तावच्चेन्नाहमे
केन पश्येयं तद्दासी तव स्यां त्वमु वा मम स्याः । पदानि । यावन्नू । त्वं । द्वाभ्यां । विनते । सुपर्णि । च
क्षुर्भ्यां । पश्यसि । अरुणस्य मातः । तावन्नू । चेन्नू । न । अहं । एकेन । पश्ये । तन्नू । दासी तव । स्यां ॥
त्वं । उ इति । वा । मम । स्याः ॥ हे विनते । हे सुपर्णि । हे अरुणस्य मातः । त्वां द्वाभ्यां चक्षुर्भ्यां यावद्दृ
नि यावन्मात्रं पश्यसि अहं तु एकेनैव चक्षुषा पश्येत् । तावद्दृष्टि तावन्मात्रं न पश्ये । पश्येयं ।
तर्हि तव दासी अहं स्यां भवेयं । त्वमु वा मम स्याः । अथवा विवादे पराजयं प्राप्य त्वं मम

दासी स्याः नवेः। अथ विनता वराजये दास्यमेव पएत्वे नोगी कुरुते। सा च नवमी ऋचमाह॥
दासी ते स्यामि हे सर्पमातर्यद्यद्येतदेवं नमृषा ब्रवीषि। मम वा त्वमदिते दास्यमद्य करिष्यसि हे तव
दावगत्वा। पदानि। दासी। ते। स्यां। इह। सर्प॰ मातः। यत्। हि। एतत्। एवं। नमृषा। ब्रवीषि। मम। वा। त्वं। अ
12 दिते। दास्यं। अद्य। करिष्यामि। इति। येनु। अर्था। अव॰ गत्वा। विनता वाच। हे सर्पमातः। हे कद्रुः। तर्हि
अहं ते दासी स्यां नवेयां इह संसारे तर्हि कथं हि। निश्चये। यत् यदि त्वं एतद्वाक्ये। पूर्वोक्ते अस्य श्लोके
वालस्य कक्षः स्थौ णौ लश्वो हृ रयत इत्येवं मृषा न ब्रवीषि। हे अदिते अखंडिते सौभाग्यवति हे कद्रुः
हे तेतिमवेदो पक्षे पराजयं प्राप्ये त्वं मम वा अद्य दास्यं करिष्यसि यद्वा हि ते दानीं। ने दश्वः स्थे तो न वि
ष्यति। ततस्ते श्चेतम वगत्वा। अवगत्य ज्ञात्वा समासे च्वो ल्यपि नियमेन प्राप्तेपि क्वोऽपि कुं दसी १२
ति नत्यप्॥ १० अथ विनतादस्याभ्यर्थेऽश्वस्य यौ लक्ष्य कार्ये विवेक ज्ञानाय द्रुतं प्रेरणे स्वयं वा ना
न्या मर्क बिं वासं निर्योगमन मुपाय त्वेनाव प्ते। इतं प्रार्ह एवौ चो मा तरिश्वन अश्वाशासावावृत्य
तित घश्यात यो ऽन्ने वास्त्वयमेव गच्छाव कद्रुवहामित्या दास्मै वरतियचाभ्यो। श्री। हे कद्रुमातरिश्व

माती १

पूर्वे

नइति द्वितीयो वनुयन्ति मातरिश्वानं वायुं तत्र दूतं वहि च ॥ प्रेरयतां वः ॥ अमुना वायुना दूतेनो यमानौ
नष्यत्वेन आवामाशासावः आशास्व ॥ आशास्व हे ॥ वां छा वः ॥ असौ पवनो दूतो वदत्येति कथयिष्य
तिस्वैत्य वाक् ॥ पूर्वं वा ॥ ननु यथा न यथमेव सत्यमेवमंतव्यं ॥ यद्वा आवामनुने अपि स्वयमेव गच्छावा ॥ न
उर्थे तोद्र ॥ ननु पक्षिणी गगने श्रयालुं क्षमा ॥ अहमपातु ॥ कामचनिःपक्षाय कथं वा गंतुं शक्नो
मि इत्याशंक्य आह ॥ हे कद्रु त्वा त्वां मत्पृष्ठेन वहामि तत्र प्रापयामि ॥ वह प्रापणे ॥ यत्रासौ वाजीय
स्यां वीथ्यां चरति ॥ इति षष्ठो वर्गः ॥ एवं पूर्वयचो विनतया कद्रूस्वपृष्ठ आरोप्याश्ववर्णपरीक्षार्थ
मर्कस्य निकटे गंतुमुपक्रंतिसति कुटिलया कद्र्वा स्वात्मजान्सर्पान्प्रेष्या दिव्यु वेष्टने कारि त्वा ४
तं औपाधिकं कार्ष्ण्यमुत्पाद्य ध्वांश्च रंध्र पृष्ठ कद्रुमारे केवनतनये केशवत् कृतेति सूचितं छ
लशरीरे कपटेन लग्नं तं लंबमानं च प्राग्वविधाय विनतामूर्द्धगमनार्थं प्रेर्य वा विशदेव
ह क्षा ग्रावलंब्य तुरगलां गूलवालसदृशो नागो विनतायै प्रदर्शितः ॥ ततएष वालहत्यन

याविनतां त्वया विवादे हारितं परा ऽयं प्राप्तासि। इत्युक्त्वा एष वालो वलं वने वृक्षशाखेयो कश्चिदेनं
पश्यसि लंबमानं। जितामे ऽसि समुद्रसादृश्या। श्रूद्रामेवत्तवत्समाश्रमाना। कद्रूराह। हे विनते प
श्य। वृक्ष एव शंकुः। वृक्षशंकुः। तस्मिन्न्वृक्षशंको शुष्कवृक्षाग्रे लग्नः एषः वालः पुच्छोद्भवा
लंबते लंबमानो दृश्यते। एष वा कोऽश्वस्य पुच्छान्त्रुटितो वातोद्धूतो वायुवशादागत्य वृक्षा
ग्रे लग्नः कश्चिदिति प्रश्ने एनं लंबमानं मश्वस्य पुच्छं वालं पश्य पश्येति। काकुत्थ क्रियाक्रिया
पदं त्र्यर्थो तु। पश्यामीति विनतया प्रत्युक्ते कद्रूः परुषवाक्यमेव दुष्टचित्तोवाच। किं। हे विन १३
ते। त्वं मे मया जितासि। ततश्च पणनिमित्तं त्वं मे दासी न त्वन्यथा। अत्र युष्मदस्मदो षष्ठी चतुर्थी द्विती
याश्च यो रित्यनुवर्तमाने तेमयावेकवचनस्येति षष्ठी चतुर्थ्योरेकवचनयोगे युष्मदः त्वा नास्म
नामि इत्यादेशो युष्मदस्मदो रिति सूत्रे विनत्कीनां पुनरुक्तमेण पादानादिच्छ सूवितं कविदनु
क विनत्क्रियोगेपि युष्मदस्मदोरेते आदेशा स्युः। तेनेहतृतीयैकवचनयोगे ऽस्मदो मेइ
त्ययमादेशः। जितामे ऽसि समुद्रसादृश्या दिदिहि। हे विनते त्वं मे मया जितासि। पृष्टिवीते घटतात्तो काइत्या

दिवत्। कथं जितासि। समुद्र इत्यत्र स्यात्। साक्षिणो भावः। मा दृष्टं समुद्रस्य सा दृष्टं समुद्रस्सा दृष्टं तस्मा
त्। एतस्मिन् पणकरणे पताकयेव सागरः साक्षी। अतः पराजितत्वात्, त्वं मे मम शूद्रा भव। शूद्रा द्वाष्टौ
दासी त्वं न कृपति। एवं च तया दासी भवेत्यर्थः। न हि देववर्णिकानां दासत्वे धिकारः। अतः शूद्रा
चारेन दासी। कथं भव। आ कस्मात्। अमादा। अमे रवेदं गात्रावसादमन्त्रिव्याप्य। आवच्छरीरस्याव
साने जायते तावदर्थं तं प्रत्यक्षमहोरात्रं मम दासत्वं कुरु। उद्दहनादीनि अधमकर्माण्यविश्रां
तं कुरु। तदानीं सत्यवादित्वात्। कद्रूमनसा विनतया दासीत्वमंगीकृतं। अहं ते दास्यस्मीति।
ततो विनतायां दासीभावमापन्नायां हर्षिताऽनृतकारिणी दुष्टचित्ता कद्रूः परुषाणि वचांसि प्रा
युङ्क्ते स्म यथा। कद्रूवाच। समुद्रे रमणीयकं द्वीपं शुश्रूषु मन्नागा वसंति। नागानामालयं पूर्वं तत्र नो वि
नते वह। पद्मान्यस्याः सुगमानि। हे विनते। वयं समुद्रमध्ये रमणीयकं नाम द्वीपं कं विहुक्रमा
स्मः। शाश्वतं नित्यं अकालभंगनयहीनं। तत्र द्वीपे नागानामुरगाणां पूर्वं सुखे परमप्रिय
मालये निवासो। त्वं दासी असि। अतः नोऽस्मान् पृष्ठे समारोप्य वहतं द्वीपं प्रापय। ततस्तेऽवार

वंशेरितया स्तम्याद्रुष्टया विनतया स्वयं आज्ञया यधेनकद्रूः स्मादिष्टं तत्तन्नयाकृतं। चिर
६२ कालं दुःखेनं तनं। तादिदं स्मानुर्महद्दुःखं [illegible] पश्यन्न गरुडः कदा विदस्त्राणि दुःखितो मुमोच। तात
तस्तं मातारूपातं निवारयं स्तुत्तरया आह। वर्णस्य ● भूणि। किं तमिदं गरुत्मन्नात्मर्द्धस्य पुत्रस्त्व
15 मरिष्टनेमे। ननादृशानां विहगाद्विजेंद्र शोचत्यपत्य मिति वेरूतं मे पदानि। वर्ण। सि। रूभूणि।
किं इदं। गरुत्मन्। नार्द्धस्य। पुत्रः। त्वं। अरिष्ट॰नेमे। न। तादृशानां। विहगाद्विजेंद्र। शोचति। अ
पत्यं इति। वि॰ रूतं मे। छा हे गरुड़ त्मन् हे अरिष्टनेमे। इदं किमद्भुतं अवदमानं। यद्गुत्तमश्रणि।
वर्णक्ति पर्जन्यो बिंदून् निवात्मतं मुंचसि। गरुत् पिच्छं गरुति पिच्छान्ति यस्य सो गरुत्मान्। त १४
संबोधनं। नरिष्टा नष्टा नात्रं आज्ञा ने निर्मर्यादा धर्ममर्यादा यस्य सा वरिष्टनेमिः रूप
विपदं हिंसा यो। रिष्टा हिंसिता नाशिता। नेमिस्तु रथचक्रस्य धारा। रेखामात्रमपि द्वृणानि
तिस्तो के कालिदासेन स्यपष्ट मुक्तो। तव दुःखाक्रमोचनमनुचितं कृतः। यतस्त्वं ताक्ष्य
स्य महर्षेः कश्यपस्य पुत्रः। हे विहग खेचर पाक्षिन् हे द्विजेंद्र पक्षिराज तादृशानां।

ताद्दृश्यस्य दुःखानां अस्त्व वर्षसिनाम पत्यं न शोचति। मदन्यपितुः स्वशोकं न दर्शयन्ती। धैर्यं न जु
हाति। इति मे मम कले। रुदन्त्यां नाकर्तव्यविवेति मत्त्वेण मे इत्यत्र षष्ठी मया कृता नित्यर्थः। अथो
नत्तैरयागरूदः कर्मविपाककृतं दुःखमिति मत्वा नो मातरं अनुत्तरं वक्तुमात्मनः प्राग्जन्मकृतगु
रुत्वक्ति त्यागलक्षणं पापं निदानत्वेनानुमिमीते। आर्त्तिं वितेविनतेनयं त्यपनतद्भियाच
रुणस्य मातः। ये आचार्यान्युवतो न वक्तुरिच्छं वे ते अश्रुमुखाः पतंति। पदानि। आर्त्तिं। वेति।
वि०नते। नयंति। अपनत०द्भियान्तु। अरुणस्य। मातः। ये। आ०चार्यान्। युवतः। न। वक्तुः। इच्छं। वे
ते। अश्रु०मुखाः। पतंति। हे। अरुणस्य मातः। सान्ति प्रायं। अहं। त्वं। किं। विकरः। पुरुषार्थ
हीनो मानुर्दुःखापाकरणप्राक्कोगत्त्विन्मनर्ईः। अतः अरुणस्यैव सन्तुत्रस्य त्वं माता असि।
ते पुमांसः आर्त्तिं व्यथां नयंति गच्छंति। नी प्रापणे। व्यथां मात्मानं प्रापयंति। कया कृत्वा। अ
पनतद्भियाकृत्वा। अपनतागता वासौ ह्रीश्च अपनतह्रीः। तया अपनतद्भिया। गतया ल
ज्जया कृत्वा निर्लज्जतया। लज्जा नाप्नोति। आचार्यं प्रति निर्लज्जत्वेन। दाक्षिण्याभावेन। आ
चार्यस्य दाक्षिण्यं यस्य शिष्यस्यांतःकरणे उते। स व्यथां मात्मानि क्रानयति। पीडां लभते।

ते के। अस्मिन् जन्मनि आर्त्तिं नयंति त्वस्मिन्। ये शिष्याः। आचार्यान् गुरून् न क्याशुश्रूप
या सेवया प्रसन्नान् न चक्रुः गतजन्मनि। पूर्वजन्मनि गुरून् न कुर्यों करणस्यायं कर्मविपाक
इह जन्मनि। यत् शात्रुत्वेन पराभवेन दासत्वादि दुःखोपभोगदर्शनं मात्रादीनां। किं वा ते
15 गतजन्मनि गुरुभक्तिहीनाः तेन पापेन अस्मिन् जन्मनि अस्मत्सुखाः पतंति। पतनं प्रा
कुर्वंति। नीचत्वं यत्नं ते दासत्वादि पराभवं इत्यनुमानं गरुडः करोति। किंलक्षणान्
आचार्यान्। श्रुवतः। मिश्रकान्। मिश्रीकुर्वतः। मिश्रयंतः। मिश्रणे इति धातोः। शिष्य
हृदये आत्मनः स्वरूपं मिश्रयतः मेलयतः। स्वस्य ज्ञानं तपो ब्रह्मचर्यमित्यादीन् गु १५
णान् शिष्यांतः करणेषु प्रवेशयतः प्रक्षिपतः। एवं मिश्रणं मिश्रीकरणं किं वा इच्छंत्वेतत् अ
सुखाः पतंति इच्छामुपकारिणां गुरूणां भक्तिशुश्रूषाहीनाः जन्मांतरे इच्छमनेन प्रकारे
ण अहमिव दासत्वादिप्रयुक्तं दुःखं प्राप्य तेन दुःखेन दुःखिताः अस्मत्सुखाः रुदंतो भ
वंति। रुदंतीत्यर्थः। पतंति वा। पतनं नीचैः स्मरत्वं नीचत्वं वा अधमदासत्वादिकं प्राप्न

वंतियाः एतावता पूर्वं कृष्णमनियुक्त्वा नक्रैर्न स्तुता॥ तेन पापेन मां च द्वारादासत्वं प्राप्तोस्मीत्यनुमानेन
दासस्य निदानेगुर्वन्तरं किं त्वं निरूपयसीममा एवं श्रीगरुडेन विषादे प्रदर्शिते विनतास्वदुःखपा
पकर्मविपाकं इति वदंती पश्चात्तापेन स्वदुःखं वर्णयति इतः परं यश्लोकाः अहं वहामि परिता
न्वहामि सर्पांश्च हामि यथा दुष्कृतकारिणी। द्वीपात्समुद्रस्य वहामि दुष्कृ चकद्रूः सपुत्रामुदकं स्प
शंती। पदानि। अहं। वहामि। परि। तान्। वहामि। सर्पान्। वहामि। यथा। दुः। कृत॰ कारिणी। द्वीपान्
समुद्रस्य। वहामि। दुः। खवृ। कद्रू। सपुत्रां। उदकं। स्पृशंती। अथ वा स्पृशंतीः इति पाठः। गरु
ड प्रति विनतो वाचा। अहं वहामि। अत्र वहामीति क्रियापदस्य सामान्यतो निर्देशेन सर्वं वहामी २५
त्यर्थसंपत्तौ अहं दासी लाङ्गारवाहिकाऽज्ञानास्मीत्युक्तं। अथ विशेषतो निर्देशार्थमाहाप
रितान्वहामि। तेषामाद्यातो। छंदस्यपि परेपीति सूत्रद्वयेऽनुवर्तमाने व्यवहिताश्चेति सूत्रेणपरी
त्युपसर्गस्य व्यवहितस्यापि धातुनाम्नां कंसंयोगः। परिवहामीति। हे पुत्र। अहं वहामि। ना
रवाहिका ऽज्ञातास्मि। बलीवर्दमहिषखरादिवत्। विशेषेण निर्दिश्यते। हे सुत। तान् प्रसि

दान्नानाविधान्चारयतः पदार्थान्परिसमंतात्वहामि। निरंतरं दूरदेशं नयामि। आपयामीति
परिवाहार्थः। किंवा सर्पान् नागान् तेषां स्त्रिकुयावहामि। यथा तेषां म्मिका तथा वहामि। किंलक्षणा
अहं दुष्कृतकारिणी। पापकारिणी। अथोत्तरार्द्धः। अहं कद्रूं समुद्रस्य द्वीपान् प्रतिवहामि। की
16 कीदृशीं कद्रूं सपुत्रां। नागैः सहितां। पुनः कीदृशीं। उदकं समुद्रस्य शंतीं। यद्वा अहं समुद्रो
दकं स्पृशंतीं। कीदृश्यहं। दुष्कृत्। दुष्टानि पापकर्माणि करोतीति दुःकृत्। गतजन्मनि। अन्य
थाएवं कथं स्यात्। इति सप्तमो वर्गः। अथ काद्रवेयाः सर्वे संभूय विनताया अबलाया वृद्धाया
अस्सामर्थ्यमालोक्य तत्सुतं युवानं बलिष्ठं ज्ञानं तस्तमेवोद्वहनादीनि दास्यकर्माणि कारयि
तुं विनतां अत्याक्षुः। परयद्यूं॥ पक्षे कुमारस्तक्षणः सुपर्णियस्य ग्राखाः पततः खेनुदंतीति। १६
तं श्रेणयस्य बलिनं स एतु सर्वानस्मान्नयतु यत्र सूर्यः। यः। ते। कुमारः। तक्षणः। सु॰पर्णि
यस्य। ग्राखाः। पततः। खे। नुदंति। तं। श्रेणयस्य। बलिनं। सः। एतु। सर्वान्। अस्मान्।
नयतु। यत्र। सूर्यः। अत्र पक्षे वायवः। इतीनुदंतेः क्रियायाः कर्तुरध्याहारः। पक्षवा

यवः कर्त्री। सर्पा ऊचुः। हे विनते। त्वं ऊराज्ञीर्णा दुर्बला वा असि। अतः अस्माकं दासकर्म करणा
र्थं तव सुतौ नेतं लघु त्वं प्रेषयस्व। च्यत्पयेनात्मनेपदं। हृस्पि दुष्पगरु लिंगनराणां कालक
लस्वर कर्तृय सुं वा। च्यत्पयमिति। श्रास्त्रलदेषांसो ष्यिव। सिष्यति बाकुलकेन। इन्य
नेन। प्रेषय। बलिनं त्वा क्रिमंत। तं कं। नेतवयः कुमारः पुत्रो स्ति। कुमारो लक्षुः। तरुणो यौ
वनं प्राप्तः। न त्वरुणः क्षिप्ताशयः। स लया प्रेरितो दास च करणार्थं मे तु रुगाग छतु। आग
गत्य च अस्मात् तं गगनं स्थानं प्रति नयतु। तं कं पत्र गगनां चो गगन मार्गे वीथ्यां सू
र्यश्चरति। सर्पाणां वाक्याद्विनतया प्रेषितेन गरुडेन आगत्य नां निकटे गत्वा दास्यमितः
तरया स्वीकृतं से यत् कृ।। अहं सुपर्णः प्रहितो मरुणेन सर्पाः करिष्याम्ये यदा हस्तं गी। आ
रोहत क्रियत मे शरीरं वोढास्मि सर्वान् चिरेण सूर्यं। अहं। सुपर्णः। प्रहितः
अरुणेन। सर्पाः करिष्यामि यत्। अहं। श्रुंगी। आ। रोहत। क्रियतां। मे। शरीरं
वोढास्मि। सर्वान्। अचिरेण। सूर्यं।। गरुडः सर्पान् प्रति वदति। हे सर्पाः। अहं।

सुपर्णो नाम अरुणेनाग्रजेन प्रहितः प्रेषितोऽस्मि । यश्च अरुणः सूर्यरथेऽस्ति । तथा
पि कादाचित्कद्रूर्मातुर्दास्यदुःखवर्त्तां कथयितुं तत्र गतः । अरुणोऽसर्वमुक्तवा
17 न् । ततोऽरुणेन त्वं तत्र गत्वा मातुर्दासत्वनिर्वाहं स्वयं कुर्वित्यादिष्टः सर्पाणामग्रेऽरु
णेन प्रहित इत्याह । अरुणेन प्रहितः । हे सर्पाः सुपर्णो नाम । विनता मम माता । यन्नू
नमागाद् दासीत्वेऽस्याः सिद्धे सर्पमातरित्यादिदासकर्मस्वीकारमाह । तदेतन्मातृद्रो
गीलतं दासकर्म समस्तमहं करिष्यामि । यूयं मा[illegible]रोहत । मे शरीरं सूर्यं क्लिन्नयत पी
डयत यथेष्टं । अहं वः चिरेण वः सर्वान् सूर्यं यावन् वोढास्मि वह प्रापणे इति धातो
रनद्यतने लुटि परस्मैपदप्रथमपुरुषैकवचनं वहनं करिष्यामीत्यर्थः । ततः सर्पा १७
न् पृष्ठे कृत्वा अरुणानुजः सूर्यमण्डलसमीपं निनाय । तदा ते अर्कसमीपं नीयमाना मयूखै
र्दह्यमाना अधोनयनमिक्षताः पृथ्वीं ततां गन्तुकामाः अपरमृगरूपमाकुर्गरुडं प्रार्थि
सर्पा ऊचुः । तीक्ष्णाः सुपर्ण बभ्रुधामरीचयः सूर्यस्य तानः प्रदहन्ति भोगान् । नमः

पतंगाय निवर्त्त साधु यत्र माता दितिस्तत्र गच्छ। तीक्ष्णाः। अंशुं वर्णैः। बहुधा। मरीच्यः। सूर्यस्य। ताः। नाश्रा
दहन्ति। नो गात्रं। नमः। पतंगाय निवर्त्त साधु। यत्र। माता। अदितिः। तत्र। गच्छ। छ। हे गरुड। सूर्यस्य मरीच्यः
मरीचयः मयूखाः तीक्ष्णाः दुःसहाः। अथ च पि मरिचि शब्दः पुंसि। तथाप्यत्र स्त्रीलिंगरूपेण गृहीतं।
छांदसत्वात् लिंगव्यत्ययो न दुष्टः। ता इमाः मरीच्यः नः नो गात्रं शरीरं बहुधा प्रदहन्ति। हे गरु
ड। पतंगाय आदित्याय नमः। अथवा पतंगपक्षी। पतंगाय तुभ्यं नमः। त्वं साधु यथा स्यात्तथा य
त्नेन निवर्त्त। आत्मनेपदस्थाने व्यत्ययेन परस्मैपदं। निवर्त्तस्वेत्यर्थः। यत्र अस्माकं माता कद्रू
स्तिष्ठति कद्रू तत्र गच्छ। किंनु ता माता। अदितिः पृथिवी नामैतन्नू। पृथिव्यवतारः। परा। अस्तं सू
र्यस्य सदनं गतेन दग्धा नस्तन्वः सवितुः शिखाभिः। विहाय वा त्वा प्रपताम कृत्सो निवर्त्त वा श
कुने नो घ्नमानः। अस्तं सूर्यस्य। सदनं। गतेन। दग्धाः। नः। तन्वः। सवितुः। शिखाभिः। वि० हाय
वा। त्वा। प्रपताम। कृत्सौ। नि। वर्त्त। वा। शकुने। नो घ्नमानः। छ। सर्पा आहुः। हे गरुड। सूर्यस्य स
दनं गृहं रथं प्रति गतेन गमनेन नः अस्माकं सूर्यतां नः तन्वः देहलताः सवितुः शिखाभिः किर

18 तागो ईदृग्धाः। हे खगकुने विहंग। त्वं निवर्त्तस्व। निवर्त्तस्व वा। येन्। त्वं नो धस्मानः न निवर्त्तसे। तर्हि व
यं त्वां विहाय ऋमो प्रपताम। ततः स्तस्मिन् अवसरे कद्रूर्विनता। पृष्ठमारूढ्य तामर्कमंडलं प्रतिप्रे
नी रयत्। सा च पृष्ठारूढां कद्रूं सूर्यसमीपं निनाय। तत्र सर्वे न्योन्यसमीपस्था बभूवुः। तत्र कद्रूर्दृष्ट्
मानां नागानां क्रंदितं श्रुत्वा। विनतां प्रत्युत्तरयोवाच॥ कद्रूवाक्यं। इदं न साधु यदिदं सुपर्णि सुता
न्ममैतानावहन्नसधस्थे। विवेष्टमानानुरगानसक्तान् जवेन सूर्यं प्रति दह्यमानान्। इदं न। साधु।
यत्। इदं। सु० पर्णि। सुतान् मम। एतान्। अवहत्। सध०स्थे। विवेष्टमानान्। उर०गान्। असक्तान्। ज
वेन। सूर्यं। प्रति। दह्यमानान्। हे सुपर्णि इदं कर्म साधुना धर्म्येन। इदं किं यत् तव सुतो सो
गरुडः इदं मे घोडं बर सुतं ... मम एतान् सुतान् सधस्थे सूर्यस्य सहस्रांशोः रथमार्गसमी १८
पे सूर्यं प्रति जवेन अवहत् अनयत्। किंभूतान्। दह्यमानान्। अत एव विवेष्टमानान्। संत
पाकुलतया विविधाः चेष्टाः कुर्वाणान्। कान् सुतान् उरगान् नागान्। कथंभूतान् असक्तान्
सक्तिरासक्तिः इच्छा सूर्यदिदृक्षा रविं द्रष्टुं मो॥ सुकंतउ हिताना। यद्दास सक्ताः गरुडपृष्ठे

त्यक्ताः। श्लिष्टाः न सक्ताः असक्ताः अश्लिष्टाः गरुडस्कंधात विमुक्तान् पृथग्भूतान्। ताविनिर्भू
तवड्डपयार इति न्यायात् गरुडपृष्ठं विहन्तुमिच्छंतो विमुक्ताः एवेत्युक्तं। यद्वा संतापव्याकुलत्वाद्दु
गातिशयादेकत्रावस्थातुमशक्ता कुर्वतः पार्श्वपरिवर्त्तनादिकं भूयो भूयः कुर्वतो न्योन्यसंश्लिष्टा
इत्याकूतं। इत्यष्टमो वर्गः। तावेवार्के विमाननिकटस्थाकं दूरकरणं प्रतिगरुडस्योद्धत्यदोषं स्प
ष्टं वदन्ति परया। कद्रूरुवाच। एते सूर्यस्य तपसा नितप्ताः छितौ वर्त्तंते भूतले लोगवंतः। अहं न विद
मि इतं सुतानां न चैहला स्यैः सन्द्विधार्मे विधानं। इति सुतानामिति पाठः। पदानि। एते। सूर्यस्य। त
पसा। अत्नि। तप्ताः। छितौ। वर्त्तते। भूतले। लोगवंतः। अहं न। विदामि। हति। सुतानां। न च। इह
तान्दर्यैः। सः। हि। धार्मे। विधान। का।। हे अरुण। एते लोगवंतो लोगिनः सर्पाः। सूर्यस्य तपसा तपेन अति
तप्ताः। अतिमुरवंतप्ताः संतापं प्राप्ताः संतः छितौ भूये नाशे वर्त्तंते। नाशं प्राप्स्यंति। अथ वा भूम्यां प
तिष्यंति। अहं ते असा अंधीलतानां सर्पाणां इति। हननं तापेन क्रियमाणं मारणं। गरुडलतं न
विंदामि न लक्षये। विद्ध्ला तो। सुतान् क्रियमाणान् ज्ञात्वापि न लक्षयेयं। हननं इति। श्लियाक्रि

न१

नूांयद्धाहृतमित्येवक्तावांत। हृतंमारितं। किंवादूरास्मिन्। विश्वासवातेनेकृतेना दर्पोगरूडः। संप्रति
इुःश्नर्मसुखंसांसारिकमैहिकमामुष्मिकं। नाकदाचिन्नविघातंयपश्यते। अथपृष्टाकूदुःकमंडल न२
संनिधिंनियम। नोत्तरयञ्च। कद्रूर्विनतामब्रवीत्। एतत्ते कर्मपरुषंसुपर्णियन्सौरसेयानवहे
19 बलात्त्वं। आर्त्ताकद्रूर्वदतिदग्धपुत्रानीचैर्वर्तेथाः प्लवनस्तुनित्यं। एतत्।ते।कर्म।परुषं।सुप
र्णि।यत्।सौरसेयान्।अवहः।बलात्।त्वं।आर्त्ता।कद्रूः।वदति।दग्ध॰पुत्रा। नीचैः। वर्तेथाः।प्लव
न॰स्तु।नित्यं।हेसुपर्णिएतत्तवकर्मत्वयाक्रियमाणंआचरणंपरुषं निष्ठुरंकठोरंनिर्दयंमहादु
ष्टंएतत्।किंयत्त्वंसौरसेयान्स्वमेःपुत्रान्सर्पान्। ऊर्द्ध्वनयनमानिछतो बलात्बलेनरविसमी
पंज्वालामालाव्याप्तंअवहः। आनयः प्रापयसि। त्वतेनक्रियमाणोपराधोमानर्मरोपयंते। उपवासात् १९
वस्तुतस्त्वयेवादिष्टोगरूडःएतान्बलादर्कसंनिधिंनयति अतितरांतापेनदह्यमानान्।रसा
च्छ्वी। स्तुउपसर्गः। सुष्ठुरसात्सुरसान्। न्मिरेवा। यथामेकः। सुमेरुः। सुरसायाः अपत्यानिसौ
रसेयाःनागाःतान्सौरसेयान्। न्मिस्तुनागयन्नवत्। कदुनाम्नीतिआगतं। न्ःस्वयमह

य ६ अस्मात् उरसि त्वया घर्षणम्

मेव कद्रूः तस्याः ते सुताः सोदरसेयाः। तान्। आर्त्तो दुःखातुरा पुत्राणां संतापं ज्ञात्वा स्वयं च संत

व्या २ प्ता कद्रूर्विनतां प्रतिवदति। दग्धेत्यादि निवर्त्तमाने पर्यालोच्य। कद्रूरुवाच मेघं समीपस्थं मन्त्र

रूपं प्रति। अलिक्रंद स्तनयोदयोदधीन् समास्ते पर्जन्य गिरिभिः संत्वापः। आहंतु शोषः। शि

खरं गिरीणां गच्छंतु सर्पाः सलिलस्य मज्जं। अलि। क्रंद। स्तनय। उत्। अयः। उदधीन्। समा

ते। पर्जन्य। गिरिभिः संतु। आपः। आ। हंतु। शोषः। शिखरं। गीरीणां। गच्छंतु। सर्पाः। सलिलस्य

। मज्जं। हे पर्जन्य मेघ। त्वं अलि अलितः आलिमुखेन क्रंद क्रंदनं पक्षपक्षाद्धोच्चारणं कुरु। आ

लिच। स्तनय गर्ज। उदधीन चतुःसंख्यान् सागरान् अलि इति सम्बुद्धः चतुष्टया लिमुखं क्रं

दनं दुःसहत्वात् स्मो हरणं स्तनयेति गर्ज। गर्जनं च गंभीरश्रवणसुखरावो मोचनं च कुरु। महतीं

वृष्टिं कर्तुमिदं पूर्वचिह्नं कुरुतं। अलि वर्षा वृष्टिं मुंच। तया वृष्ट्या ते आपो गिरिभिः पर्वतैः समा

उच्चैस्तराः संतु। यथा गिरयोऽप्यप्सु निमज्जंति तथाति वृष्टिं कुर्वि त्यर्थः। तव शोणः त्वदीयज

लशारोः शोषं दुर्वैरितः एको। ताः गिरीणां शिखरं शिखराणि। शोसती किं वदति। हे विनते त्वं दास्य

य
२०

ति। नागाश्च प्रभवंतः प्रभवः स्वामिनः। तेषां प्रभवतां प्रसूणां नागानामाज्ञां किं द्रुतं पश्यसि। कार्यमाणे
ष्वेतान्दृष्ट्वा कथं नयसि। अयं तु दास्याः धर्मो न भवति यद्प्रियाचरणं प्रसूणां तर्हि मया किं विधेयमित्या
शंक्याह। त्वं नित्यं नियमेन। नित्यं सर्वदा वा मत्सुतानां मध्ये नीचैर्यथा स्यात्तथा वर्त्तेथाः। नीचवृत्त्या तिष्ठ
नीचवृत्तिमाचर। प्रसूषु विषये दासानां नीचत्वेन अधमत्वेन तद्वित्तानुवृत्त्या वर्त्तनस्यो। चितत्वात् सं
वका। त्वादेशकारिणो भवंति। यद्वा नीचैः। [illegible]: प्रति नीचप्रदेशगामित्वेन वर्त्तेथाः। वर्त्तस्व। नीचनीच
तरप्रदेशगामिनी भव। कूतलं गके त्यर्थः। सुपर्ण्णकृतस्य पराधस्य तन्मातर्यारोपः क्रियते। त्वमे
वं एवं कुरुष्वेत्यादेशो पि मात्रा द्वारा तत्पुत्रस्यैव दीयते। त्वं स्वतन्त्रानेवं शिक्षय इच्छं कारयेत्याक
तेना पुत्रं वंति प्रेत्तं वा भवंति इति प्रभवंतः स्वामिनः। तेषु प्रभवत्सु स्वामिषु कश्यपो वरो नम्रात्माक २०
द्रुः पर्जन्यं वर्षणाय प्रार्थयते वृष्टिकामा सुपर्ण्णेन निषिद्ध्यमानमपो दृष्ट्वा अहं तु श्रास्यत्ययकु। तन्म
मः प्रांशुर्न्नत्वो मिलित्स्वा उयद्धु। त्वया एवं कृते सति सर्पा मत्सुताः सुपर्ण्णेनोढ्वा नीताः रविताप्रेन दग्धा।
प्रार्थ्यमाने पि विनतेये कूरेण प्रत्यावर्त्तमाने सर्पाः तस्य पृष्ठात् अवकृष्य दृढा न घः पातयंतः
सलिलस्य गिरिसमस्य वृष्टिजलस्य। मध्यं गकं तु एवं मध्ये जलं निपतंतां देहने दो न भवति

ध्या ५

परितापश्च शाम्यंति। सैव पुनः कुत्र रयचर्षोवृष्टेर्ना कुर्वंत्यावने। एकोदकं पारमपारमस्तु मंडूकिकाव
दतु सर्वरात्रं। उपद्रुग्धवदीगां दुहंतु स्थलं एकुस्थलमिक्षमानः। एकोदकं। पारं। अपारं। अस्तु मंडूकि
कावदतु। सर्व०रात्रं। उप द्रुग्धवदी। गां। दुहंतु। मृडः। एतु। स्थलं। इक्षमानः। क्वा। कद्रूरात्। इदं नूतलं
एकोदकमस्तु। हे पर्जन्य त्वन्मृत्तावातु। एकं उदकमेव यस्मिन् तत् एकोदकं। यज्जलमधुना पारं गाध
गा ४ मास्ति न घाधे। तदपारमगाधमस्तु। यस्योदकस्य पारस्तलं भूमिस्पर्शो लभ्यते। तज्जलमपि पार
मित्युच्यते। मंडूकिका मंडूकी डुर्डुरीमंडूकस्त्री। इदं जात्यन्तिश्रायमेकवचनं। समस्ताः मंडूकाः। यद्वा मं
डूकिकामंडूकजातिः मंडूकस्त्रीतिः। सर्वरात्रं वदतु कं दतुराद्दायतां। किंच। गां पृथ्वीं त्वज्जलराशयः दुह
तु प्रपूरयंतु। दुह प्रपूरणे। किं कृत्वा। उपेत्य। उपसर्गबलाद्धातोरर्थान्तरः। यद्वा त्वयि दृष्टेन गेषु गगना
वे ज्जलसंयोगोपत्ति तेषु जलराशौ च कालेन बैगवत्तेनोदधौ लीने भूतले प्रकटी भूते नागवृत्तिनो नागो
पासका जनाः जलार्द्रीयातु वीरुहरितवृणैर्भा प्रायां नानासस्योत्पत्तौ चगवाना हारेण सोद्भूत्येजाते
बहुक्षीराः गाः। तैं नागोपासकाः नागान्पयः पाययितुं दुहंतु। मस्तुतानू उपेत्य तत् क्षीरं निवेद
यंतु जनाः। यतो मस्तु तास्तापसंतप्ताः स्नूष्मार्त्ताः कृत्यीडिताः अतः क्षीरं नक्ताः पाययंतु। मृडयति

सुखयति। पयोदानादिना इति मृडः। नागडती मनुष्यजनः आकुञ्चन्नये नगिरिशिखराण्यारूढः। ततो
वरुणप्रगतजलं स्कन्दं महीतलं मेतु। इक्षमानः कूमे निर्जलत्वमिक्षन्। पदव्यत्ययः। यद्वा मृडयति सुख
यति मां इति मृडः। पार्वसमूढः गगनात् स्कन्दमेतु। तापशान्तिं इच्छन्। इदानीं प्राग्बुद्धमपि विषादात्तिरोया
न्मातुर्दास्यविदानमदः पृच्छति वैनतेयः॥ वैनतेयश्च पृच्छन्नी प्रति। स्वर्गलोकात् स्वच्छपान्वेमिम
तरसोऽज्ञसा तरसा बलेन। अथ कथं दासोऽस्मि जातः किं स्विद् पापं च कर्षोऽयो। पिता मे दुश्चरितं चचार। हे मा
नै ६ नः अहं च दुष्टात्मा स्वर्गान् लोकान् नवस्थितो विपद्ययामि। ईदृकू मे दुर्बलत्वं। अनु च। ईडसा धैर्येण
कार्दसामर्थ्येन तानेमि। बलेन शारीरेण वा तरसा वेगेन। ईदृकू श्री कृपेतो पिदासः कथं केन कर्म
र्मणा पापेन मातृकेण पैतृकेण वा जातो स्मि तद्वद्वा वेहि मे। मातः त्वं किं पापं च कर्म कृतवत्यसि। अ
थवा मे पिता किं दुश्चरितं चचार। आवीर्लवानुः समन्नेनवमो वर्गः। एवं पृष्टे इत्येवउन्नन्नियमया
पराङ्मुखं तदेव तत्वापि दास्यकारणमिति माता तनयावदत्। विनतो वाचस्तुतं प्रति॥ अहं तया स्पर्धमा २१
ना कद्र्वा सा शंसमुपाददे। अजानती नयं क्रोधात् सा माऽजयत् संपराये। अहं। तया। स्पर्धमाना। कद्रू
आ। शंसे। उप। आ। ददे। अजानती। नयं। क्रोधात्। सा। मा। अजयत्। संपराये॥ अहं। तया ज्ञातस्व
नावया कद्र्वा मा स्पर्धमाना स्पर्धामसूयां कुर्वती सती जयं आशंसे। पणे जयाशां आकार्पं। आ

शंस्तं कृतवत्यस्मि। उपाददे चा दासत्वरूपं पणं। पणस्य अंगीकारमकार्षं वा। दासी ते स्यामिति
सर्पमातरित्यादिना। कस्मात्। क्रोधाद्धेतोः। किं कुर्वती। नयमजानती। दासत्वेयद्दुःखं तस्य दुःख
स्य नयमजानती। दास्यदुःखमजानती। अनुत्तवासावात्। ततः संपराये संग्रामे विवादे साक
द्रुः मामंगजयत् मया सूर्याश्वः श्वेतोस्तीत्यंगीकृतं कद्र्वा तु कृष्ण इति। तत्वतो निःकर्षितं तेश्वः
कृष्ण इति मिथ्यांतितं दैवबलात् केनापि कपटेन तेनाहं परजये प्राप्य दासीजाता॥ अयमर्थः प्रागे
व एषवालोलंबते इत्यत्र स्पष्टीकृतः। अहंतयाः॥ अथो नरयासुपर्णः जननी दासत्वान्मोचयि
तुमुपायं विचारयन्नाह। येन तेयउक्ताः वमातरं प्रति। कथं दास्यान्मोचयितुं विषसत्त्वा मया दासेन
यदि वा पृथिव्या॥ षष्ठी वा पृथिव्याः। आनेतव्यं शृंगे द्वलं मकस्यान्येनोऽन्येन वाप्युत वा धनेना। अन्नेन
वेति पाठांतरे। पदानि। कथं। दास्यात्। मोचयितुं। विंसत्त्वा। मया। दासेना। यदि। वा। पृथिव्या॥
पृथिव्याः इति वा। आ। वक्तव्यं। शृंगे। द्वलं। अस्मि। आर्तं। अन्येना पाठांतरं तु। अन्नेना। वा। अपि
उत। वा। धनेना। हे शृंगे मया दासेन मातृद्वारा दासत्वं प्राप्तेन त्वं दास्यात् मोचयितुं कथं केनो
पायेन विषसत्वास्मि। सोऽहं वाऽस्मि। शाक्यान वक्ति। केनोपायेन त्वं मोचयितुं शाक्यास्मीति

मुपायमाचक्ष्व। वद। पृथिव्या अमृतमुद्धृतं तया किं शक्यास्ति मोचयितुं। यदि सकलक्षितिमंडले
नार्थितेन कद्र्वास्त्वां दास्यान्मुंचति। तमुपायमाचक्ष्व। वद। पृथिव्या अमृतमुद्धृतं तया किं शक्यास्ति मो
चयितुं। यदि सकलक्षितिमंडले नार्पितेन कद्र्वास्त्वं दास्यान्मुंचति। तर्हि अहं तद्धृतास्मि इति भावः।
अपीति प्रश्ने। अन्दिस्वित् धनेन नलं का स्थली स्थमं तकमणिमैर्वद्र्दि प्रमुखेण वेतू मोचयितुं
१२ विषस्या शक्या त्वया मिति तर्हि तद्वद। अहं तद्ददामि। उत अथवा अन्येन केनाप्यति दुर्लभेन पदार्थे
न यदि मोचयितुं शक्यास्ति तर्हि तमपि पदार्थं दातुं क्षमोऽस्मि। अन्येन वा इति पाठे अन्नं सोम
लक्षणं देयं प्राणरक्षणसाधनं। अमृतमित्यर्थः। तेन चेत् त्वं दास्यात् मोचयितुं शक्यासि तर्हि
तदप्याहर्तुं महमुत्सहे। कथंभूतमुपायं वद। दृष्टं कार्यं क्षमं। पृथिव्याः इति षष्ठ्यं तत्वेन
यमर्थः। पृथिवी नाम कद्रूः। तस्याः संबंधिनः दास्यात्। हे खगे अत्यंतमार्तो दुःखितोस्मि। यद् २२
दृष्टं यथा स्यात्तथा आर्तोस्मि। अतीवेत्यर्थः। गरुडो मातुर्दासत्वनिष्कृतये यत्परम दुर्लभं सर्पै
ममाहूकैर्याचितं व्यते तदहं दास्यामि हे खग इति तेन गत्वा तान् पृष्टे त्या हो त्तरयः।। गरुड उवाच मा
तः प्रति।। गरुडानुयुंक्त्व सर्पान्यदि मोचोऽस्ति केन चित्। मया वा यदि वा अफलेन पतुर्लभे

नेनवा। गच्छ। अनु॰युङ्क्ष्व। सर्पान् यदि मोक्षः। अस्ति। केन। वित्। मया। वा। यदि। वा। अरुणेन।
पमुञ्चिः। धनेन। वा। कः। हे मातः। त्वं सर्पान् कद्रूसहितान् प्रतिगच्छ। तान् अनुयुङ्क्ष्व। पृच्छ। अ
नुपूर्व्विको युङ्क्रियोगे इत्यस्य धातुः प्रश्नो वर्त्तते। अनुयुङ्क्ष्व पृच्छ। किं पृच्छामि इत्या। शंकयाह। आ
कथं आह। एवं पृच्छ। हे सर्पाः मातरासां के विमनरात। यदि केनापि परमदुर्लभेनापि पदार्थेन मम
दास्या न मोक्षः अस्ति भवति तर्हि तमुपायं वदत। केन केन पदार्थेन मया वा अहं गरुड एव भ
वतां दास्यो न भवामि। एवं मया कृत्वा एव नूं दासत्वात् मोक्षः स्यात् तर्हि वदत। यदि वा अरुणेन दा
सेन मौनं तु मेघो मोक्षोऽस्ति तर्हि वद। अरुणः प्रयुत्तरयथाशक्ति करिष्यति। प्रभुन्निर्गवादिभिः। यदि
नंदा घाः कामधेनवः उच्चैःश्रवः प्रमुखवादिव्याघ्राः ऐरावणादयो दिग्गजा वा अपेक्ष्यन्ते तर्हि
तदर्पणेऽपि समर्थो। किं धनेन कुवेरादिकोशस्थेन तव निष्कादिना मोक्षो भवति तर्हि ते
दा। षां मध्ये त्रापेक्षा भवति तद्वस्तु ब्रूते। तदर्थं यित्वा दास्यनिःक्षति करिष्यामि। अथ पुत्रेण बु
धिना विनता सर्पान् प्रतिगत्वेवमुवाचोत्तरया। न पुत्रान्वेदन पतिं तथाऽऽह्वैयुष्मा के

च ह॰ त्य बल्या ऽस्या ऽस्मि। क्षीणो धातुर्न उवो ऽम मास्ति कथं दास्यामि प्रतिमुच्येय वृद्धा॥ उत्तरार्द्धे वैरं निप
ठां तरं। यत्कृते क्षीणे न उवो मम ऽस्ति वदामि। नं पुत्रान्। वेद न। पतिं। तथा॥ अ ह॰। युष्मान्। वहंती। अ
बला। अस्या। अस्मि। क्षीणः धातुः॥ पाठांतरे। यत्कृते। क्षीणः। न। उवः। मम। अस्ति। कथं। दास्यामि। प
23 ति। मुच्येय। वृद्धा॥ विनतो वाच। हे सर्पाः। अ ह॰ युष्मान् वहंती सती पुत्रान् न वेद। मम पुत्राः कति संति। क्व
वा तिष्ठंति किं वा विदधति। इत्येनं न वेद न जाने। ननु द्वावेव पुत्रौ विद्येते। पुत्रानिति बहुवचनं किं
अकस्मात्वादित्याशयः। पतिं प्राणेश्वरं वा न वेद्मि। युष्मान् वहंती सती अस्या क्षीणा वयवा निर्म
मांसा ऽस्मि। किं वा मम धातुः शारीररससरक्तपिशितमेदःस्नायवस्थिमज्जशुक्राख्यो धातुगणः
क्षीणः क्षयं प्राप्तः। धातुरिति उकारांत पुंलिंगस्य प्रथमैकवचनं जात्या। निष्प्रायां अथ पाठांतरे य २३
त्कृते क्षीणः इति। यत्कृते हृदयांतर्गतं काचित्कं। तन्न क्षीणं। अत एव मम उवो वेगो नास्ति। हे सर्पा अ
हं दास्यात् दासीभावात् कथं केन प्रतिकोशेन निष्क्रयपदार्थेन प्रतिमुच्येय। मुक्ता न वेयं। की
दृश्य ह॰। वृद्धा। न पुत्रान्वेद न पतिं। इति दशमो वर्गः॥ अथ नागाः परयवा स्वेष्टं यावमानावि

ततां प्रभुत्तरसा कृः। नागा ऊचुः विनतां प्रति। इंद्रस्य सोमो निहितो गुहायां तृतीये पृष्ठे रक्षसो विमा
ने। तमाहृत्य तरसा यांतमेन तेनात्मानं निष्क्रीय यशं वरत्वं। इंद्रस्य। सोमः। निहितः। गुहायां। तृतीये।
पृष्ठे। रक्षसः। विमाने। तं। आहृत्य। तरसा। यांतमेन। तेन। आत्मानं। निःक्रीय। यशं। वर। त्वं। इदं तां
गां वाक्यं विनतां प्रति। हे विनते। त्वं इतो गरुडं प्रतिगत्वा एवं अस्मद्वाक्यं तं प्रति कथय। कथं तृ
तीय पृष्ठे स्थाने स्वर्लोके गुहायां निगूढतमे एकविप्रदेशे इंद्रस्य सोमः निहितः स्थापितः संगोपि
तः। अमृतं निहितं सोम इत्यमृतपर्यायः। संगोपितं। किंल रूपे तृतीये पृष्ठे स्वर्लोके। कारणे। प्रथमं पृ
ष्ठं भूतलं। द्वितीयं पृष्ठं भुवर्लोकः। तृतीयं स्वराख्यः। रक्षसः रक्षोगुणान्वे विमाने विगतमाने। विग
तानि मानानि तत्र स्थानां हि राक्षसत्वात् निर्मानो विशेषेणागतः नष्टः। वयं राक्षसाः इत्याति मानो गलितः
यतः असौ तोकः सत्वगुणे निधिः। हे गरुड त्वं। तं इंद्रेण महाप्रयत्नतो गोप्यस्थाने संगोपितं हि
रण्यकलशास्थं द्रवरसात्मकं सोममाहृत्य ततः आनीय तमसमत्यंद त्वा तेन सोमेन आत्मा
नं समातृकं निःक्रीय दासत्वान्निःकृतिं प्रापय। ततः यं सुखं यथा स्यात् तथा त्वं विचर। वि
चर। गच्छ यथेष्टं विचर। दास्यत्वावा समातृको मुक्तः सन्। आत्मानं निष्क्रीय आत्मनो। निष्क्र

यंदत्तेत्यर्थः। इदमस्य स्तोमो ऽवक्तव्यं। इदं तं सर्पाणां वाक्यं श्रुत्वा। विनता गरुडाय अगत्योत्तरयोवाच
। विनतोवाच गरुडं प्रति। सोमं सर्पाः पिपासंत्यस्मान्निर्दिव आहृतं। दुराहरो दिवश्चेदुर्गरुत्मन्सन्नवनि
क्रयः। सोमं। सर्पाः। पिपासंतीति। अस्मान्निः। दिवः। आहृतं। दुःखेनाहरः। दिवः। वा। इदं। गरुत्मन्। सः
। वा। निःक्रयः। हे गरुत्मन्। सर्पाः सोमं अस्मत् पिपासंति। पातुमिच्छंति। अस्मत् पानमिच्छंति। कीदृशं सो
सोमं। अस्मान्निः इति मया त्वया वा दिवः द्युलोकादाहृतमानीतं संतं। वज्राबद्धः पक्षवान् वृत्तो। सोमश्चादि
वः सकाशात् दुराहरः दुःखेन आह्रियते इति दुराहरः। आहर्तुमशक्यः। निष्क्रयः दास्यात् छिन्नत्वार्थं नि
ःक्रयः स वा अयं वकारोऽवधारणे। निःक्रयः स एव। सोमः एव। सोमं सर्पाः पिपासंति। निःक्रयः।
इत उत्तरया गरुडोऽमृतमाहर्तुमंगीकुरुते। गरुड उवाच विनतां प्रति। आनेष्यामि विनते सु
पर्णि यदि ब्राह्मणं न उद्वंधयमातः। पतिष्यामि तव कामाय दूरात् दिवस्पृष्ठात् सोममाहर्तवा उ आ
ते। आनेष्यामि। विनते। सुपर्णि। यदि। ब्राह्मणं। न उद्वंध। मातः। पतिष्यामि। तव। कामाय। दूरात्। दि
वः। पृष्ठात्। सोमं। आहर्तवा उ इति।। हे विनते हे सुपर्णि ते तव वक्ष्यं वाक्यं तवादेशं अमृतमाह
र लोप क्रममानस्य लोमि। अंगीकुर्वे। आश्रवणमंगीकारः। तदर्थं तव कामाय अभिलाषाय। अभिला

यं पूरयितुं सर्वेभ्यो ऽमृतार्पणेन दासत्वनिष्कृतये दिवः ऊर्ध्वलोकस्य पृष्ठात् । उपरितनकटाहात् । नाक
लोकस्थलात् सोममाहर्तवे । इत्याहर्तुं । तुमर्थे सेसेन० वे । इतः ऊर्ध्वं पतिष्यामि उत्पतिष्यामि । उ
ड्डीय गमिष्यामि । किं० एतत् । दिवः पृष्ठात् । दूरात् उत्पतिष्यामि । तर्हि कथं । हे मातः । त्वं यदि अन्नं न अ
रत्स्य इदं दिनं यावत् कदाचित् कमपि ब्राह्मणं न अवधीः । अहनः । न हतवत्यसि । तर्हि अमृतार्थमुत्प
तिष्यामि । ब्रह्महत्याग्रहणमितरेषां वर्णानां महापातकानामुपलक्षणार्थं । यथा स्मृतौ । ब्रह्मघ्नतिपा
पानि बहूनि विविधान्यपि । कृत्वा वा ब्रह्महत्यायाः णटर्द्ध रूक्ष्मा वरेत् । इत्यत्र । ननु किमर्थमि
दमुक्तं यदि ब्राह्मणं न अवधीः येति । अधर्मकृतो रूपस्य गेमनोरथाः न सिद्ध्यन्तीति । तर्हि मातुः कल्याणे सति
तवोपक्रीतकार्यस्य कुतो विनाशः । मैवं । यदि नात्मनि पुत्रेषु न चेत् पुत्रेषु न नप्तृषु । नन्वेव तु कृतो
धर्मः कर्तुर्भवति निःफल इति मनुस्मरणात् । अत्र अकारप्रश्लेषान्यां पदविभागेन योजना । कृतः अ
धर्मः । कृतधर्मः । इति । अतेस्मृ रोमि विनतेमुपर्लि० हर्तवाउ । विनतो वा वस्तुतं प्रति । न ब्राह्मणं अ
वना । हंग कल्पनत्व सत्र ब्बो अनवद्वितीया । अनेन समेन स्वा प्रोत्तुर्यो मि नागस्पृत्रो अपहराण्ये
नः । न ब्राह्मणं । अवधीः । अहं । गरुत्मन् । न । सत्र० वा । अं इति । अनवत् । द्वितीया । न । अनेन सांए

नमा। य। ऊर्णुवीमि। न। आग० स्पृशः। अपहरामि। एनः। काद्रवेय रूपं मम नु। अहं भ्रातॄणां न ऊचिवान्। अहं ना न
कृतवती। द्वितीया शब्दे न सखी उच्यते। मम काचित् सख्यपि सत्रघ्नी न अभवत्। सत्रं यज्ञं हंतीति सत्रघ्नी।
सत्रशब्दे त्रयज्ञपर्यायो लक्षणया धर्ममेव वदति। सत्रघ्नी धर्मघ्नी। धर्मनाशकारी। मम या सखी सापि
धर्मे न नाशयति। तर्हि अहं स्वयं किमुत। अथवा प्रकारांतरेण योजना। द्वितीया मम सपत्नी। कद्रूः सत्र
घ्नी न अभवत्। सत्रं अवारितान्नं ईडयो कादाहरिष्यमाणममृतं। आनेष्यमाणं। तद्धंतीति सत्रघ्नी। तादृ
२५ ग्रीनाभवत्। अयमभिप्रायः। अमृतस्य हंत्री न अभूत्। किं तर्हि आनयने हेतुरभूत्। यतः पूर्वं विवादे
पराजये दास्यपणं कृतवती। तन्निष्कृतौ अमृतमंगीकरोति। ततश्च अमृताहरणे हेतुरभूत्। कद्रूरेवाऽएवम्
सत्रघ्नी न अभवत्। तस्मात् द्वयं त्वया सोमपारुक्तं व्यय इत्याशयः। किं वा महापातकानां कथापि दूरे तिष्ठ
ष्ठतु। अहं तु अन्यदपि पापं मिथ्याभिशंसनादिकं न करोमि। इत्याशयेनाह। न द्विषतेऽएनः पापं यस्या २५
सावनेनाः। तमनेनसं निःपापं एनसा पापेन न प्रोर्णुवीमि। मिथ्याभिशंसं करोमि। ऊर्णुञ् आच्छादने
ऊर्णुवीमि आच्छादयामि। वेष्टयामि। कस्यापि निर्दोषस्य मिथ्यापवादं न वदामि। तथा साक्षात् कृत
पापस्यापि निंदां न करोमि। पापसंकीर्तनं न करोमि। इत्यमुमर्थं विवक्षुराह। नागस्पृशमिड्
त्यादि। अहं आगस्पृशः ऊनस्य एनः अपथं नापहरामि न गृह्णामि। आगः पापं स्पृशंतीति संविनो

अथ गोमाता सखा इतिमंत्रे तथ...

तीत्यागस्कृत् पापकर्ता। तस्य आगस्कृतः पापकर्तुः उ० नस्य एनः कल्मषं न हरामि। यः परस्य पापं की
र्तयति स एव तदकृताति। मिथ्याभिशंसिनो दोषो द्विः समो भूतवादिन इति स्मृतेः। एवं विनतागरुत्मंत
मुक्त्वा नागान् प्रति [illegible] चेदस परायणाः। विनतोवाच सर्पान् प्रति। किं नाम कृत्वा। किं विजित्वा। किमु
क्त्वा नु पौरुषं। दास्याद्धो विप्रमुच्येयत द्वशंसत लेलिहानाः। किं। नाम। कृत्वा।। किं। वि। जित्वा।। किं। उ०इ
ति। कृत्वा।। नु। पौरुषं। दास्यात्। वः।। वि। प्र०मुच्येयात तद् उ० इति। शंसत। लेलिहानाः। हे लेलिहानाः स
र्पाः लेलिह इति क्रियया वरसं आस्वादयंति इति लेलिहानाः लिह आस्वादने। किं वस्तु आसमं
तान् कृत्वा न वस्त्रो निवेद्य वपुः ष्माकं दास्यान्मुक्त्वे य मुच्ये। मुक्त्वा न वेयं। किं वस्तु वि
शेषेण किं वस्तु जित्वा। यद्वा किं विजित्वा। किं पुरुषं दुर्जयं जित्वा।। किं पौरुषं कृत्वा पुरुषार्थं किं
कृत्वा।। तत् शंसत कथयत इत्येवं मत्सुतः पृच्छति। परया नागाः विनतां प्रत्यूचुः। वारंवरीयं दिव्युत
मायां रहः स्थलुमो वृहदिंदुराद्दिता तनमा कृत्वा मृतपौरुषं वेमदास्यान्मुंच स्वयादि शक्तिरस्तितेवा
रं वरीयं। दि। वि। उत० तमायां। रहः। स्थलुमोः। वृहत्। इंदु०। राद्दितो। तां। नाम। कृत्वा। अमृत०। पा। उ०र्णु। वे
म। दास्यात्। मुंच। स्वायद्दि। शक्तिः। अस्तितो। हे विनते गच्छ। गरुडं प्रति एवं वदा सर्पाः इति कथयंति

वयं वरीयं वरणीयं वरणार्हं सोमं दिविस्पृशं गेहे हः एकांते बृहत्व्यथा स्यात्तथा महता प्रयत्नेन इंद्ररक्षितं मु
ष्णुमः आकर्णयामः। हहदिति क्रियाविशेषणं प्रयत्नातिशयद्योतनार्थं। रक्षणक्रियाया एवं विशेषणं। र
३२ क्षणं संगोपनं। रक्षणेन संगोपितं गुप्तं कृतं निगूढं कृत्वा निहितं। अथवा बृहदिति लुप्तविभक्तिकं सप्त
म्येकवचनांतं। बृहति बृह[illegible]ति महति सद्मनि निक्षेपेण स्थाने इंद्रेण रक्षितं संगोपितं। किल ह
र्णं सोमं। वा। रं। वाः इति रेफांतशब्दः स्त्रीलिंग उदकवाची। वारं उदकं उदकस्वरूपं द्रवरसमित्यर्थः
। यथा वा। उदकं ऊर्ग क्लीवं नं तथा। यं सोमं दिविजगत्क्लीवनः। हे गरुड। त्वं आ इति आपत्य इत्युद्गीयतं
मंत्रस्मात् दिविसंगोपनरक्षानात् आहृत्य आनीयत्रः स्मत्त्वं समर्थवदास्यात् मुक्तस्वमुक्तौ तेवायदि
तवशक्तिरस्ति। एतद्दुःकरं कर्तुं। एवं त्वया सोमे आनीते सति वयं अमृतपानकरणेन आत्मानं ऊर्णु वेम।
आच्छादयाम। अमृतपेत्या कारांतं पुंस्त्वितरनीयैकवचनं। अमृतं पिबतीत्यमृतपाः। तेन [illegible] अ
मृतपा अमृतपानशीलेन अस्मत्परिचारकनागवर्गेण आत्मानं ऊर्णु वेम आच्छादयाम। ऊर्णुञ् आ २६
च्छादने। अमृतं पिबता नागवृंदेन परितो वृताः न विष्यामः इति मनोरथं प्रकटयंति। वारं वरीयं दिव्यु
तमायां। शक्तिरस्ति नो। एकादशो वर्गः। खगेंद्रः सोमाहरणे स्वोत्साहशक्तिं विवृणोति। गरुड उवाच
विनतां प्रति। इंद्रस्य सोमं निहितं गुहायां तृतीयात्पृष्ठादुज्जसो विमानात्। निहत्य रक्षस्तरसा

गुघाहरिष्यामि वबद्ध इंद्रमेवा इंद्रस्य सोमं। नि० हितं। गुहायां तृतीयात् पृष्ठात्। रजसा। वि० मानात्। नि
हत्य। रक्षः। तरसा। प्र० नुघ। आहरिष्यामि। वा। वः। इंद्रं। नु। मा। एवा। हे मातः। गच्छ। सर्पान् इति मंद्रा कद्रू
ज्ञापय। इतीति किं। गुइति को सत्यामं त्रेणा। हे सर्पाः। अहं वः युष्मदर्थे तृतीयात् पृष्ठात् इंद्रस्य सो
मं आहरिष्यामि आनेष्यामि। तृतीयं पृष्ठं स्वर्लोकः। किंभूतात् रजसः। रजोगुणस्य विमानात् गता
मानात्। मानो गर्वो ऽहंकारः। स च। विमानो रजसः संबंधी। रजोगुणस्य कार्यः। अत्र षष्ठी शेषे इति संबंधे ष
ष्ठी। कोत्र संबंधः। कार्यकारणभावः संबंधः। रजः कारणं। अभिमानः कार्यं। विगतो मानो ऽहंकारो यस्मा
त् अस्मौ विमानः तस्मात्। किंभूतं सोमं। गुहायां रक्षितं। अगोचरे क्व विस्मृदेशे निक्षिप्तं गोपायितं। पुनः
ग५ कथंभूतं सोमं इंद्रं। ईश्वरं। सर्वार्थसंपादनसमर्थं। इंदति। ईष्टे। इंद्रः। तं इंदति रैश्वर्यकर्मा। इदिरै
श्वर्यकर्मण इति यास्कः। यद्वा तो कारकं सुब्रंतं इति यास्कः। रजसो देवलोकस्य देवसमूहस्य विमा
ट२ नात् लोकगणः समूहः। तस्य विमानस्य रूपात्। देवयानं विमानो ऽस्त्री त्यमरः। तत्र ह्यपि सर्वे वैमानिका
एव वसंति। किं कृत्वा आहरिष्यामि। रक्षांस्यायुधात् मानात् निहत्य नितरां हत्वा। रक्ष इत्येकवचनं जातौ। र
क्षांसीत्यर्थः। किं चात। तरसा बलेन देवगणान् सर्वान् सोमपालान् त्रणुघ प्रेर्य दूरे प्रक्षिप्य। निरस्य

हे सर्पाः एवेत्येवं सो। क्रियापदस्य व्याहारः। मा वदिष्ट एवं पूर्वोक्तं यदि शान्तिरस्ति तत् इति। यदि दिशा बुद्धेः सं
शयमुत्पादयति। तं मा वदत। निश्चयेन शक्रो सिद्धत्याशयः। इंद्रस्य सोमं निहितं। तुमेव। अथ जननी सुतं सो
मस्याहिरीर्षयाहि गमिष्णुं प्रेक्ष्य तस्य सुरक्षतं निग्रहं शंकमाना विरहं चाह समाना स्नेहात्तं निवारयंत्यु
वाच मम माहृ। दिनतो वा वगङ्कं प्रति। सर्वे देवा दिवि रक्षंति सोमं नूतानि चान्यानि महांति तानि। तस्य
ज्ञानी श्रयदिते विषस्तं श्रेयो नौ ऊष्यात् तव जीवितं मे। सर्वे देवाः। दिवि रक्षंति सोमं। नूतानि। च। अन्या
नि महांति तानि। तस्य। ज्ञानी श्रयादि। ते। वि०सत्वं श्रेयः। अत्रो ऊष्यात्। तव। जीवितं। मे। हा। हे सुत सो
माहरणं दुःशकं। यतः दिवि स्थितं सोमं सर्वे देवाः रक्षंति च। अपरं अन्यानि देवगृहीतानि अ
पि नूतानि च रक्षंति। पिशाचक्षुरत्नकादीनि हेतानि। तस्य सोमस्य आहरणं यदि ते विवेकेन सत्त्वं सो
ढुं शक्यं न भवति। न हि तज्ज्ञानी भवन् जानीहि। विचारय। शाक्यमशक्यं वेति। यदि शक्यं स्यात् तर्हि प्रयतस्व
नो चेन्मा प्रयते थाः। येन तव रूननर्मं शंक्यते तेन कार्येण अलं। मे मम अन्नौ ऊष्यात् दासत्वात् तावदपि
तव जीवितं श्रेयः वरं तु ऊष्याद्दासी। तस्याः श्रावः नौ ऊष्यं। न नौ ऊष्यम नौ ऊष्यं। दास्याश्रावः। अ
मृतार्पणनिःक्रयेण दासत्वापाकरणं दास्या विमोचनं। तस्मादपि तव जीवितं श्रेयः इति। दासत्व
मपि चिरं तिष्ठतु। परं तु इंद्रादीनां प्रहारैस्तव नाशो मा भूत्। परयत्नं स्वस्यानयं दर्शयन्॥

गरू ऽऽ वाचमामरै द्युति। कंदांद्वि मे वस्तो। विनतेसुपर्णि यज्ञं यानि विततं धारयंति। अस्मत्कैय
ज्ञमहे पुरस्तात्। मानो दा तानि दमेव मंस्कृताः। कंदांसि। वेस्मः। वि० नते। सु० पर्णि। यज्ञं। यानि। वि
० ततं। धारयंति। अस्म कृनूः। वे। यज्ञं० महे। पुरः। तान्। मानः। दात। निदंमे। अव० संस्कृताः। हे वि
८ ।। नते। विशेषेम नते। नित्यं नम्रे। चं सर्व दापू०ज्यान्मुति नम्रान्तत्वं सि अतो विनते त्वं युष्मे। सर्व दान
म्नायां त्वापि सानुगणः देवाः तवापत्यस्य निग्रहैक रिष्यंतीति मा। निश्चायन्धिंपदः। हे सुपर्णिसु न ५
पतने। पतनं गतो। पतनं गमनं गतिः कुलणमि नियावत्वं सुष्ठु शोभनं। अतिषिद्धं सन्मार्गेण ग
मनं यस्याः सा सुपर्णि। सन्मार्गवर्तिनी। [illegible] निर्मिति। यतस्त्वं सन्मार्गे एव प्रवर्तयसे
धर्ममार्गे एव तिष्ठसि। अतस्त्वसंततेः कोपि हेलां नत्व विष्यतीइत्था कृतवता अष्टुकंमुपलक्ष
पिपदस्मान्निप्राये। वयं तानि कंदांसि स्मः। वेदाः नवामः। वयं हि वेदात्मकाः स्मः। कंदोमयं विवि
धयज्ञतनुं वरेण्यं मित्युकं प्राक्। तानि कानि। यानि विततं विस्तीर्णं यज्ञं धारयंति प्रतिपादयंति
वै निश्चितं पुरः पूर्वं पूर्वकाले अहीतान् देवान् अस्मकृत् अनेकत्राः। बहुवारं अतर्पयमिति
शेषः। कृ। यज्ञंमहे। महः उत्सवः। यज्ञ एव महः यज्ञमहः तस्मिन् यज्ञमहे यज्ञोत्सवे। कंदोमय
त्वात्। यज्ञस्य वैदिकवेषत्वाच्च। किंच कृणः वेदात्मको हि। दाता। या उपाम्पुरोनुवाक्यानाह

विषां निदाता। नितरां दाता॥ अतः हे मातः इमे इंद्रे सुरैः क्रियमाणे निग्रहे संज्ञाप्यमाने शंक्यमाने स
ति नः अस्मान् त्वं मा ऽव मंस्थाः। देवैः क्रियमाणस्य परान्नवस्य पात्रमिति मत्वा नो मा ऽवमन्येथाः। सं २
अत्र काण्माधानीयाः। अस्माकं पराङ्मुखत्वेन इति संज्ञावनमेवावमननं। छंदांसि विस्मो॰
व मंस्थाः॥ इदमेव प्रमेयं दृष्टव धार्यो ध्रुवो न्नरामवमाह स एवमायाति छंदांसि चतुरुत्तराणि
यज्ञे वहंति वितन्वं सप्ततंतुं। तान्यहमस्मिन्विनते सुपर्णीमां देवताः आहि च सोमम च्छ। कायानि
छंदांसि। चतुः उत्तराणि। यज्ञं। वहंति। वि॰ ततुं। सप्त॰ तंतुं। तानि। अहं। अस्मि। वि॰ नते। सु॰ प
मा १ र्णीमां। देवताः। आहि च नः। सोमं। अच्छ॥ हे विनते हे सुपर्णि। अहं तानि छंदांस्य स्मितद्रूपो ... अस्मि।
तानि कानि। यानि छंदांसि। ये वेदाः यज्ञं विततं विस्तृतं यथास्यात्तथा वहंति। धारयंति। वर्णयंति
प्रतिपादयंति। कीदृशानि छंदांसि। चतुरुत्तराणि। चत्वार्येवोत्तराणि मुख्यानि उत्कृष्टानि प्रधा २८
नानि येषु तानि चतुरुत्तराणि। एवं विधान्यायुर्वेदधनुर्वेदगांधर्ववेदार्थशास्त्रप्रमुखाण्यु
पवेदपुराणेतिहासादीनि छंदांसि संति। एतेषु सर्वेषु श्रेष्ठानां वेदानां प्राधान्यमस्त्येव। चत्वार एव ऋ
ग्वेदादयः प्रधानरूपाः॥ ननु अस्तु नाम चतुर्णां व्यतिरिक्तेषु वेदत्वाद्बुद्धिर्नित्येयत्वं। परंतु कथं
तेषां यज्ञप्रतिपादकत्वं। शृणु। ये त्रियमैर्यज्ञाः फलवंतो नवंति तेषां विस्तरो धर्मशास्त्रपुराणे

णुः एवं यज्ञोपकारित्वाद्धर्मं वदन्ती तिपुरुष्यते। ननु तर्हि ऋग्यजुर्वेदादीनां किन्नागतं सत्यं। आयुर्वे-
दः शरीरस्यास्य स्वास्थ्यसाधकतया कृत्तियधर्माणां प्रवर्तकः। धनुर्वेदो मखविघ्नकर्तृदुष्टनि-
ग्राहकतया यागोपकारित्वेन। गांधर्वस्य कश्चिन्न प्रयोगोस्तीति। अर्थशास्त्रस्यार्थसाधकत्वा-
दर्थमंतरेण यज्ञानुष्ठानस्यासाध्यत्वात्। वनु कन्तराणीत्यत्र तत्फणे संविज्ञानो बहुव्रीहिः॥ किं-
वा देवताः मामन्नमांकृत्तिलन्दपमदानि मुखं सोममृतं प्राहि एवं न्‌। व्यत्ययेन लृडर्थे लड्॥
प्रहि गुष्यंती तार्थः प्रेरयिष्यन्ति। हि तु प्रेरणे। सपदि मागतं मां ज्ञात्वा ते देवाः स्वयमेव सोमं तकाल ६
म नीत्वा पास्यंति॥ यावदहं बुभुक्षितस्तावत् किमपि कर्तुं न शक्नोमीत्यतो नन्दं मे ज्ञापयेति
आह हे नरयः॥ गरुड उवाच॥ न। अनश्नतः। वीर्यं। किं। वन। अस्ति। अस्मिन्। लोके। चरतः। सुप-
र्णि। पृच्छामि। त्वा। वि०नते। अहं। एतत्। किं। स्वित्। तु। च्छा। अथ। पथ्या। मिदेव०लोकं॥ हे सुपर्णि
अनश्नतः अकृतभक्षणस्य मे किं वन वीर्यं सामर्थ्यं नास्ति। कीदृशस्य। अस्मिन् लोके न्यू-
चरतः विचरतः सतः तर्हि लोकांतरे देवि केन गंतुं कथं शक्यते। हे विनते अहं त्वा त्वां एतत्पृच्छा-
मि। स्विदिति वितर्के। किं तु आदेवलोकं [illegible] गंतुं कामि। द्वादशो वर्गः समाप्तः॥ जननी सु-
तस्य नन्दं ज्ञापयति॥ एषः। महान्। पर्वतः। तस्य। कूटे। महान्। फदः। तत्र। रूतं। महांतो। त

नूः हं हस्तिनौ अवतीर्णौ गृहीष्यामि । सः नो नदः तौ कुर्मौ पश्य । गरुडः का । हि स्तुत एव प्रत्यक्षं
दृश्यमानो महान् अतिप्रांशुः ८४०००० । वकुरवीतिर्लक्षाणि योजनानां प्रमाणं तदुत्तरे स्तरः पर्व
तो मेरुः उत्तरस्तिष्ठति कोवनमयः । तस्य मेरोः कूटे महान् अगाधो ह्रदो जलाशयो स्ति तडागः ।
तत्र ह्रदे क्रूरं तोर्गतं महान्तम् अतिप्रमाणं मे कूर्मं तं जलचरं प्राणिनं गाहमानं रक्ष्यं गृहीष्यसि । तत्र तस्मि
न् ह्रदे अवतीर्णं प्रविष्टं स्थलचरं हस्तिनं गजं गृहीष्यसि । स गजः । तेन दृष्टः । स च हस्ती तेन कूर्मः ।
तौ उभौ गजकूर्मौ हस्तिनौ पश्य । दृष्ट्वा गरुडेन ... हीयाचनकृपा ।। इत्थं मातुः कथं देशं लब्ध्वा सुपर्णस्तस्मि
न् ह्रदे गत्वा तस्मात् कूर्मं कुंजरं दा... गरुडः उद्धृत्यादाय मातुरग्रे गत्वेदमाह ।। गरुड उवाच मातः संप्रति
महानागो घोषवान् नाम पत्नी महाद्रंतो मेघ इवावनामते । तं ते अहं ददानि सह सख्येन घातानीतो न
त्कर्षयित्वा अथ पश्यामि देवलोके महा० नागः । घोष० वान् नाम । पत्नी । महाद्रंतः । मेघः इवाग्र २९
वा नामसते । तं । ते अहं ददानि । सह । सख्येन । घातानीतो । नत्कर्षयित्वा अथ । पश्यामि । देव० लोके । हे
मातः । अयं महानागो महाहस्ती मया गृहीतः । स च मेघ इव । अवनामते । गर्जते । नाम्ना घोषवा
न् । किं लक्षणः । पक्षी पक्षपतनं गमनं तत् यस्यास्तीति पक्षी गमनव्रीलः । पत्नृगतो । महाद्रंतः । तमे
तं नागं घातात् सह पृष्ठावष्टम्भेनः । मत्स्यमदातृ केन कारणेन । तेतव सख्येन तस्मै व्या । यासितली

सत्यवती सत्यवादिनी धर्मनिष्ठा भवति। तस्याः परमेश्वरः सखा मित्रं भवति पितृवत् स्निग्ध
दृष्टदृष्ट्या। कथमदात्। नक्रेण मादेण सह संहितं। अहं तावि मोग्गार्ग गञ्छौ न हि। पितालात्र देवलोकं
पश्यामि गच्छामि। गकडडु वाव। वयांसि विस्मे॰ पत्राधिकृता भक्ष्यां बन्नरूपे। वयांसि। वि। स्म
:। वि॰ नश्रुतो। सु॰पर्णि। ना। अस्मान्। नूमो। न रूपमाणं। पिनोति। वृक्षं। नः। ब्रूहि। यदि। वेच्छा। कं वि
न्। यत्र। अधि॰कृत। अत्र। कृत्या। अंबा। नन्दये॥ हे विनते हे सुपर्णि। वयेवर्षां सिपक्षिणः। स्मान्न
वामः। नूमो। निराधारायां न रूपमाणं खादं अदनीयं अस्मान् पक्षिजातिं न पिनोति श्रीणाति। पितृश्री
णने। नोऽस्मत्स्वंकं चितूर्वसं ब्रूहि। यदि वेच्छं ज्ञानासि। यत्र वर्हे अधिकृत आरूतं हे अंबा। अघा स्नि
नू दिने न रूपमदनीयं द्रव्यं कृत्याद् इच्छया कश्चिपूर्वकं सास्वादं यथा स्यात्तथा अद्म। नक्रुयाम। मा
तो वाव। यत्र। ऋषयः। वाल॰खिल्याः। सु॰दर्णि। वेखानसाः। वा मुनयः। वसंति। यस्य। शाखाः। पति
ताः। योजनानि। तं। अत्र। रोहः। शाखिनं। नोऽजनाय। हे सुपर्णि। यत्र अस्ति न्यूहे अग्नेवृक्षे नदी
या कायात् दृश्यते। यस्य तरोः कायायां बालखिल्याः एतत्संज्ञाः ऋषयो वसंति। तपश्चरणार्थं। वक्ष्य
दं। अन्ये ऋषयो वैखानसाः वानप्रस्था। न लीयाश्रमाः वसंति। यस्य तरोः शाखाः वनस्पतिर्दि
शातं शातं योजनानि दैर्घ्येण पतिताः गताः प्रसृताः। तं शाखिनं नक्लोऽजना र्थं यत्र अदनार्थं

प ४

आरोह अधितिष्ठ। सैवोवाच। नगश्रेष्ठं रोहिलं गच्छ। शीघ्रं वृद्धं शारदं उज्जयिन्तुः सखा
यं तं। अं० कल्प। नन्दयेथाः सुपर्णे। सर्वः। येन मरुन्मन्। वृषयेत नाव। अन्यत्। हे सुपर्णे।
नागाः पर्वताः तेषां श्रेष्ठो नगश्रेष्ठो मेरुः। तं आश्रित्य स्थितं रोहिलं एतन्नामानं वृद्धं प्रतिशी
३० घ्रं गच्छ। कीदृशो तं। वृद्धशारदं। वृद्धो महत्सः शारदः यस्या सौ वृद्धशारदः। तं। दीर्घतरायुः
ल तरायुः। तव उज्जयिन्तुः पितुः सखायं मित्रं। लब्ध मित्र। पूर्ववयसि चिरं स एव आश्रितः सेवितः
तस्यैव कायायामुषितं। ततः स खेदसुखाते। हे सुपर्णे तं रोहिलं तत्क्षमारुह्य इभ्योगाद्गजो नन्द
येथाः। यत्नयेन आत्मनेपदं। हे गरुत्मन्। येन त्वां वृषयेत्। वृषीकुर्यात्। वृषसदृशं कुर्यात्। वृ
षः कामानां वर्षिता इष्टकामप्रदः। तादृशं कुर्यात्। सर्पाणाममृतार्पणद्वारा कामपूरकं कुर्या ३०
त्। ममवदास्यापाकरणेन कामप्रदं कुर्यात्। तर्हि स एव रोहिलः वृद्धः कुर्यात्। अन्यः न वा एताव
ता अमुष्मिन्। तरौ उपविष्टस्य तेन लक्षणं समीचीनं न विष्यति। तेन नृपत्वे इह लोके गन्तुं शान्ते
न विष्यति। सितात्र देवैः साकं योद्धुं वा ततोऽमृतमाहर्तुं वा। एवं कार्यपरंपरायाः हेतुभूतत्वेन स
एव तत्क्षः वृषयेत्। वृषं कुर्यात्। कामानां वर्षितारं कुर्यात्। कामान् वर्षितुं शक्तं कुर्यात्। अन्यो

नय। इति द्वयोरप्यौ वर्गः परिपूर्णः। इदानीं स्ववर्गे ऽप्येन द्वयमनुमात्रोपदिष्टं तर्कं ज्ञिमिषु स्त्वामाप्य
छतो मानुरज्ञां प्रार्थयतो गरुड ऽवादमातरं त्राति। अरहं। इमौ। याविनायां ऽइव। शुद्धप॰ पद्मौ। नागौ।
मतंग॰ अनुचरौ। ध्व॰ निनौ। अग्राहेषणं। प्र॰ मुदितः। महान्तौ। अध्वानं। एतं प्रतो। एतत्। ध्वजिष्णु।
हेमानः। पूर्ववत् उपदेशादहि। महान् दानहरुगजौ संयुक्तावेव इमौ नागौ हस्तिनौ। अग्राहेषं। अग्र
वा ५ हिषं गृहीतौ न[illegible]स्मि। कुलवरस्यापि गाहस्यतावत्तात्र देहत्वान्नाग नाम्ना व्यपदेशः। यथा ऽयं
स्कन्दहस्ती तथा ऽसौ कुलहस्ती इत्याशयेन। गृहिल्वावसथः प्रमुदितो हर्षितः। कस्यां सत्यां प्र
मुदितः। अपत्यप्राप्त्यां अनुत्पन्नपक्षायां नीडमध्यस्थायां पितृभ्यां माहृतस्य नद्यस्य न्तरुण
— वर्मुस्तकायां विरचय्य च तैर्वा शीतायां कुञ्जत्वामिव त्यरित मार्गं तु मिक्षुः प्रमुदितो हर्षितः॥
किंलक्षणा विमौ गाहगजौ। शुद्धपद्मौ। [illegible] शुद्धं शुक्लं वर्णपद्मं पद्मलाञ्छनं ययोः शरी
रे तौ शुद्धपद्मौ। कुन्दयोः नालेपद्मसदृशं विद्रुमस्तिसीतोत्पला कारं लाञ्छनं। कीदृशौ तौ।
मतंगानुचरौ। मतंगाः सिन्धुराः द्विरदाः अनुचराः ययोः तौ मतंगानुचरौ इति बहुव्रीहिः। की
दृशौ। ध्वनिनौ। मदस्रावेण ध्वनिन्नललाटौ स्फुटितकुम्भस्थलौ स्रवन्मदोदकौ। महान्तौ पर्व

तथा ये। तावपि सो गृहीतावेतव वर्त्तेते। हे मातः कः हनुमान्। एतं अध्वानं सौदामिनी एव गगनमार्गपते
पतामि। गच्छामि। किं कुर्वन्। लिख्यन् सन्। एतेन नाकं स्वः। धूर्जटिं ध्यायन् गच्छन्निव सन्। धूर्जटि तार ऊति लि
ऊति इत्येवमादीनि वर्त्तते। ऋयते इत्यादि शुद्ध विंशत्। तत्र द्वेर गति कर्मणे धातवो नामस्वप
31 ठितानि। तत्र धूर्ज्जति इति पठितत्वात् ऊर्त्यर्थे धातुः। धूर्जति गतिकर्मेत्यर्थः। ततस्तो गरुत्मन्तेवो
ड्डीयमहातके द्रोहिणं प्रतिप्रयातः। ततो दूरात् आगत्य तो गरुडस्य पक्षवातान्तो नातिदूरादागति
नदे धूयमानो मो हिरण्यतरूः। स्वाधिष्ठानं देवलाम्भ खेने दमुवाच। रौहिण्य वृद्ध उवाच। स्वस्य
सख्वीन प्रति। महावीर्यं हनुमन्तं मेरुमात्रं सहस्राः धारयन्तं तरिक्षे। ऊवेन वायुं बलवंतमी ३२
रयन् उपैत्य सोऽकंपयन्मा सुपर्णः। कः मोऽनु सुपर्णः मामं उपैति समीपे आगच्छति। किं कुर्वन् स
न् हस्तिनं गजं कूर्मं तरिक्षे धारयन् सन्। कथं भूतं। मेरुमात्रं। महावीर्यं। सहस्राः हंसाः हस्तिनं
ऊवेन वेगवायुं ईरयन् प्रणुदन् प्रेरयन् निराकुर्वन्। अति क्रामन्। उल्लंघयन्। जयन्नित्यर्थः।
यद्वा जवेन पक्षोत्थं वायुं ईरयन् उत्पादयन्। पक्षद्वयान्दोलनजन्यं वातं भूतनं स ऊनम
न्। किं भूतं बलवंतं प्रबलं। पुनः किं कुर्वन्। मा इति मां कंपयन्। पक्षवातेन आंदोलयन् सन्

नि करे गत्वा। अवसानया। बहूपदय ञ्छ्री मुपर्णो रौहिणवृक्षं प्रार्थयते। गरुडउवाच वरदं प्रति।
कृ हं। वै। ते। मद्वृ०वना संवत्सरः। पृष्ठे। ऋषि। मात्रा॥ नि०हितः। मूर्ध्ना। कः स्मि। प्रति। तिष्ठा। रौहि
णं। धारयस्व। अमेण। वै। मो मुमुक्षुः। नवानि। कं दृष्ट्वा नि। मिश्रः। सहा। देवता। नि। आलया। रो
हपा। मिश्र हंसा। अहं। गरुत्मान्। कि। हे रौहिणवृक्ष। हे मद्ववन घनवन पृ पृच्छ सर्वपदार्थसंप
न्न। रौहिणवृक्ष। अयं। अहं। वै प्रसिद्धो। संवत्सरो स्मि। संवत्सरात्मको स्मि। संवत्सरः परमः का
लः। कालरूपो स्मि। मवा हि। मात्रा ममऊन्या विनतया नेतव पृष्ठे शाखा। मध्यन्तागो। मूर्धिरो तु
नि हितः। आरोपितो स्मि। तत्रोपवेशनं कर्तुं प्रेरितः उपादि। त्रितो स्मि मां प्रति। त्वं तिष्ठ। स्थिरो
नव। मां च नहा। न्यं गरुत्मा हृयो दृष्टा त्वं स हितं धारयस्व। पदव्यत्ययः। विडति प्रसिद्धो रात
नाः बहवः शारीरिणः नवानि इति कोद सत्वा दृष्टुं सप्तम्येकवचनांतं। नवानि नवति त्वयि स्थि
ताः आरूढाः संतो मो मुमुक्षुः। अधः कमणे अमेण। खिन्नाः कोलाः संतः त्वदनुज्ञां विनैव दूरदेशा
दागत्य त्वा मा रूढाः संतः तव ऋषि श्यामाः देवताया प्रकोपात् अति श्रये मुमुक्षुः मो हि त्वे वि मो। २
त्वं। मूर्ध्ना अवेतन त्वं प्राप्नुः। मुहु विविता। अतो हि त्वां प्रार्थये। त्वदनुज्ञया त्वां अहं गरुत्मान्
गरुडः आगो हया मि ननुतारौ हृणं करिष्यामि। मा मनुयत्नं त्यो ब ... क्यो देवताः मा मारूढं दृष्ट्वा ते

32

वारोहणं करिष्यंति। ततो रौहिणेयवृक्षः स्वाधिष्ठात्र्याः देवतायाः सामर्थ्येन दिव्यवाचा वा गरुडं प्रति आ-
ह। अवसानयैव षट्चरणं यापरयर्चा। एषा पूर्वी गरुड तां अयस्व यस्यां। वैखानसा ऋषयो वाल-
खिल्याः। परस्यां नमह इति। तावन्तीरश्मी। सर्वे दुरुक्तमनवृजिनाद्भिन्नेषि। पदानुशाखामधरांग्र-
हं खि कि त्विं चेपदावधि संहरस्व। इति अवसानाष्टद्पादाककू। अनयर्चा वृक्षो गरुडाय विश्राम-
स्थानं दित्सुवाह। रौहिणेयवृक्षउवाच। हे गरुड। एषा मम पूर्वी प्राग्गामिनी पूर्वगामिनी शाखा तां
प्राचीं पूर्वगामिनीं पूर्वगां शाखां। आक्रमयस्व आक्रम हे। अधितिष्ठ। तां कां। यस्यां वालखिल्याः ऋ-
७पस्या षयः वसंति। अवलम्बनयोगिति यस्याः शाखायाः छायायां इत्यर्थो लभ्यते। तथा अन्येपि
वैखानसाः वानप्रस्थाः तावत् इति तावन्त्येव मात्रेव अन्या मम शाखा। परस्यां पश्चिमायां ३२
दिशि नमन्ति नतातिष्ठन्ति। पश्चिमागा प्रसरतीत्यर्थः। तथा तावदेव। तावन्त्यो एव। तावन्त्रमा-
लेएवा द्वे अन्ये मम शाखे। तिरश्चि। इति तिरश्च्यो। तिर्यक् गामिन्यौ। वर्तेते। एका दक्षिणगा-
मिनी यो तरागेति। द्वे तिर्यग्गामिन्यौ। एवं चतुःशाखो गरुड मे स्ति। हे गरुड मनस प्रसिद्धः
त्वं चेत् वृजिनान्पापात् भिन्नेषि। जीतोसि। तर्हि त्वं इमां प्राचीं शाखां अधरां किं विदधो-
नतां अरवाङ्मुखीं पदा प्रपदेन घृत्वा प्रवृद्धि। पृयर्था। वृंधि। वृंहितां कुरु। वृंहणं ही कुर्वि।

वै ८

१ अत्रां ह्रीः। शाखां। वृद्धिं नं। करिष्यामि। ह निष्यसि। ब्राह्मणान्। ये पृथिव्यां। अनूर्त्तं। तमः। रजः। वि
न। निष्यसि। न। अत्रा। हरिष्यसि। सोमं। एतं। गरुत्मन्। ७
द्रु ह य। दृढं कुरु। बलवत्तरं कुरु। पादेन धृत्वा। उन्नतां कृत्वा। तथैव चिरं धारय। तावत्ते कार्यं ता
वत् पादाग्रेणे ऊर्ध्वं यत्नेन धारय त्वं गोमान् अनूतः। चरणाग्रधारेण तुलयन् रुद्धो। अन्यथा न। बिलिंथे
बिलिंथवृक्षे रोहिणवृक्षे मध्ये त्वं स्वौजसो पक्षौ च संहृत्य। संवृतौ कुरु संकुचितौ कुरु। पक्षौ सं
कुचितौ कुरु। पक्षयोः संकोचं संवरणं कुरु। बिलिंथो रोहिणः पर्यायो। स एव वृक्षः। शाखा
धारणप्रयत्नाकरणे तीव्रं त्वयं दर्शयति दिव्यवाचा वदन् पश्यसि। वृक्ष उवाच। अत्रां ह्रीः शा
खां वृद्धिं न करिष्यसि ह निष्यसि ब्राह्मणान् ये पृथिव्यां। अनूर्त्तं तमो रजो। विनाशिष्यसि
न हरिष्यसि सोमम् एतं गरुत्मन्। छादे गरुड। अनयो गजकूर्मयोः स्तव ज्ञानेन एनं मां प्रा
र्थी शाखां अत्रां ह्रीः। लड् अर्थे व्यत्ययेन अयम् आकारः। त्वं हापयसि। न ग्नां करिष्यसि। ततः शा
खाग्रे सति। महतीं वृद्धिं न पातकं करिष्यसि। किं भित्यन्त आह। ये पृथिव्याम् उषिताः सं
तितपोर्थ्याः तान् ब्राह्मणान् शाखापतनेन मर्दयित्वा हनिष्यसि। अनूर्त्तम् अत्वरं शनैः
शनैः विनशिष्यसि। विनाशं प्राप्स्यसि। तेन ब्रह्मवधपापेन। किं कृत्वा रजः तमश्च
वर्धयित्वा। रजोगुणं तमोगुणं च प्रवृद्धं कृत्वा तद्दोषेण ब्राह्मणान् हत्वा तत्पापेन नाशं प्रा

नि

स्यन्ति। ततश्च एतं प्रसिद्धं देवलोके स्थितं सोमं नत्वा आहरिष्यन्ति। आनेष्यसि। एवं ते सर्वकार्य
नाशः। तस्मात्त्वं शास्त्रधारणे प्रयत्नं कुरु। सर्वदा। अन्नां ह्रीः शास्त्रं। इति चतुर्दशो वर्गः॥ इं कं शा
स्वान्तं गोपदवं न्नाविनं गरुडो मनसो न्नावधयत्नेन दूरतरमेकेन हस्तेन तां शास्त्रं नमं
तीक्ष्णुद्धारा। अपरेण करेण तयोर्द्वे द्वौ। अथ स्वगृहे पुत्रकार्यनिमित्तामलिवृत्तिं मनसि
धारयंती। विनतां सत्यतपोव्रतसत्त्वधर्मैः सततप्रसन्नः परमेश्वर आकाशे वर्तमानया
33 दिव्यवाचा बोधयत्यपराम् एवं पठित्वा। आकाशवाणी प्रोवाच विनतां प्रति। सखे न शास्त्रं॥
धारयति। दक्षिणेन। इतरौ। उन्नौ। बलं। पश्यय। सुपर्णस्य। ना। वा। वा। परि। मायं। का। हे वि
नतो सुपर्णस्य बलं शक्तिं पश्यय। किं त्वन्नालं बलं वा चा वागिन्द्रियेण शक्त्या केनापि वक्त्रा
न परिमायं परिमातुं न शक्यं। इयत्तयावलिञ्चितुम् अशक्यं। किं तद्बलमित्यत आह। सर्वे २२
तौ ४ न करेण महता शास्त्रं धारयति। दक्षिणेन इतरौ उन्नौ ग्राह गरुडो। ततस्तां वाचं श्रुत्वा स्य
यां विष्टासा एकेव श्रोत्र जननी रवेक्षा व्रत्रणे दमु वाच। विनतो वाच केवला। कः। नु। वाचं तौ ३
ईरयति। अंतरिक्षे। महोदयां। एकः। स्वपिति। मे सुतः। द्वितीयः। उपाजायते। का। अंतरिक्षे
इमां वाचं वाणीं नु इति वितर्के कः ईरयति। वदति। कीदृशीं। महोदयां। महान् उदयो न्नु

दयः। पुरूणार्थवर्णनमस्मत्सुतस्य यस्यां वाचि। सा मन्मोदया। तां। न यदि मम द्वयोः सुतयोरन्यतरो
वक्रः संभाव्यते। तर्हि तन्न संभवति। कुतः। एको मे सुतः अरुणः स्वपिति। पंगुत्वात् सूर्यरथे धूर्वहत्वा
स्ते। अतः खेदाक्षेत इत्यपवर्यते। द्वितीयः सुतो गरुडः। कद्र्वा उपद्रीयते। उपेत्य द्रायते जनिष्य
तो प्रादुर्भविष्यति। जनी प्रादुर्भावे। न विष्यदर्थे वर्तमानार्थप्रयोगः। सोपि संनिधौ नास्ति।
ता ५ त्वात्रायः। अथ जनदुर्घमांसं जरूपयित्वा कदाचिन्मातृसमीपमागत्य तं प्रणम्य स्वजेंद्रः त
दग्जे पुरा जातं वृत्तमावेदयति। उपलक्षुवाच। मातरं प्रति। नाएनां। वद्धः। परिहरन्। शातव
र्मा। अनुच्छिदः। यां। अंब। रोहिण्यस्य। अहं। भ्रांतः। शाखां। अधारयं। हे अंब। रोहिणस्य द्रुमस्य
शाखां। शातचर्मा मार्गिषाणां चर्मणो क्षुरेण पाटीतानां सूक्ष्मसूत्रसदृशो वध्रः। चर्ममयस्त
नुः। इतरेतरेण खंडेन सिवितं संततः एकगुण एव परिवेष्टनाय प्रयुक्तः। स न परिहरन्। प
र्यहरन्। परिहरणं कृतवान्। परितः हरणं वेष्टनं परिहरणं। तन्नाकरोत्। एतेन शाखायाः
स्थौल्यं सूचितं किं लक्षणो वध्रः अनुच्छिदः। न विद्यते उच्छिदा यस्यासौ अनुच्छिदः। छिदा छे
दः। अविच्छिन्नः। एनां कां शाखां यां शाखां अहं अधारयं। करेण धृतवान्। भ्रांत इति खिन्नोपि स
न्। अथो नरस्या तावन्मात्रेण नाक्षिते स्वस्या नद्धिं ज्ञापयित्वा नृपद्मये मातरं नद्वपांतरं बकुलं किंम
[illegible] ह चेतमघ [illegible] ह नास्मि
प्रदानु [illegible] रस्व।

पियावतो गरुडस्तु वा वमातरं प्रति। नाहं स्थितो न दृष्ट्वा। विलिंबो। सह० ग्यादं। पुनु कृतवान्। अक्षि
शृंगो। दिशा। भूयः। न दृष्टं। अन्यं। मदीतं। यथा। तदा। स्वः। पर्यायं। कालेन। का। हे शृंगो। अहं सह० ग्या
दं ग्याह सकृतं हस्तिनं कंचिदेणं विलिंबे येलिलि स्थवृक्षे रोहिण एडुमे। वितितिं पोपरि तस्य शाखा
न ४ या मनुपविश्य न दृष्ट्वा पिशुककवानत्र वाननास्मि। किंतु अत्र एवास्मि। नुकृतवानथ
नुकृतवाने वानदृष्टे रनावात् हे मातः भूयः पुनरपि अन्यं कं चित् न दृष्टं दिशादेहि। अथवा
34 दिशा आदिशा कथय। उपदिशां ज्ञापय। पर्यायेन न दृष्टेन न दृष्टेन अहं त्वत्तः सन् कालेन न दृ
ल मात्रेण स्वः स्वर्गपथे येयं गच्छेयं। इति पंचदशो वर्गः॥ अथ अस्मै न दृष्टो तरमुपदेशं विनताग्र पु ७
थमया मायस्तुच्छा द्वितीयया न दृष्टेणी पडयंत्र त्रिपर्यायमनुपदिशति। विनतो वाच्य गरु
डं प्रति। जंगमं। स्थावराणि एषां वृत्तिः। सनातनाः। वयांसि। उजयं। अग्रं। स्थावरं। जंगमं। वा ३४
यत्र हे पुत्र जंगमं प्राणिजातं स्थावराणि वानस्पत्यानि धान्यफलादीनि वस्तूनि अत्तिन दृष्य
ति। एषां सनातना आद्या कल्पादितः प्रवर्त्तमाना। अस्ति। वयांसि पक्षिण स्तु उजयं द्वयमपि अग्र
ग्रं ति। न दृश्यंति। द्वयं किं। यत्। यत्स्थावरं यच्च जंगमं तदुजयमग्रं ति॥ अथ उत्तरया माता न दृष्टं
तरमनुपदिशति पुत्राय। विनतो वाचस्तु तं प्रति। निषाद० रा पुत्र। बहु। एक० ने दंत। तत्। अद्धि

अत्ति।

त्वं। मम। कामाय। स्मर। न। आ०। अवयंति। न। यजंति। एते। अत्र। शिवं। शुश्रूष। एतत्। गरु
त्मन्। हे स्मर। गरुत्मन् लवणार्णवतीरे बकुल इति बकुलं। अतिक्रमाल्लं। असंख्येयं निषा
दराष्ट्रमस्ति।। निषादानां भिल्लानां राष्ट्रं देशः। देशशब्देन तेषां मरुस्थलं स्थलं। किंभू
तं। एकनेदं। एक एव नेदः विविधत्वहीनः नानालिंगजातिरहितो यस्य तत् एकनेदं। तत
त् निषादवृंदं। हे स्मर त्वमधिकृरथान। तद्र्या। किमर्थं। मम कामार्थं। मम कामं मनोर
थं पूरयितुं। परंपरया। तुमर्थो शुन्नावववचनादिति एते निषादाः न आश्रवयंति आश्र
वणप्रत्याश्रवणे न कुर्वंति अधिकाराभावात्। आश्रावयस्तु श्रौषट् इत्याश्रावणप्रत्या
श्रवणे। यजे ब्राह्मादिकर्त्तारो न भवंति। न यजंति याज्यां पठंति। अतः एते गुनाश्रितेषु
कार्यानिःश्रयणीयत्वात्। हे गरुत्मन् अत एव एतत् इदं निषादस्वरूपमन्नमदनी
यवर्यं। शिवं कल्याणकरं वयं शुश्रूता। अहं तु मनः प्रत्यवायाभावात्। विनतोवाच। श्रोत्तु
लस्मन्तुमा। किं सा श्च रं तं जनतामनु। देवं रूमापरं स्मर सम्मन्युर्नतव परः। श्री

निषादस्वरूप तदधिकरणा धिकारेति

ह्मणं। अस्मात्। नु। मा। हिंसीः॥५॥ चरन्तं। अनन्तां। अनु। देवं। कृत्वा॰ परं। स्मर। सः। मृत्युः। न
च। परः। हे स्मर। त्वं ब्राह्मणं मा स्म हिंसीः मा स्म वधीः॥ किंलक्षणं अनन्[illegible]नां निषाद्दनी
समूहं अनुलक्षीकृत्य विचरन्तं। निषादानां मध्ये विचरन्तं। पुनः कीदृशं। देवं भूतिदे
वं कर्मायं परं तत्परं अक्रोधं। तेन स ब्राह्मणः प्रकोपितः सन् मृत्युरेव। परः अन्यः ब्राह्म
दे णयं। [illegible] कोपितो मृत्युर्न च। इतरस्मात् मा॰षीः॥६॥ गरुड उवाच। एकशीर्षा द्विपादा द्विहस्ता।
अवगृहीता मम ते सुपर्णि। पृच्छामि त्वा विनते हे मे तत् किंस्विद्रूपं भवति ब्राह्मणस्य। एक
शीर्षाः। द्वि॰पादाः। द्वि॰हस्ताः। अव। गृहीताः। मम। ते। सु॰पर्णि। पृच्छामि। त्वा। विनते। अहं। ए
तत्। किं। स्वित्। रूपं। भवति। ब्राह्मणस्य॥ हे सुपर्णि ते त्वया मम ये भक्ष्याः अवगृहीताः अनु उ॥
ज्ञाताः निषादाः। ते पि च या ये अभक्ष्याः उपदिष्टाः ब्राह्मणाः। ते पि च उभये एते सदृशा रूपाः
यं। उभये पि एकशीर्षाः एकशीर्षाणः एकशिरस्काः। तथा उभये द्विपादाः द्विहस्ताश्च। हे विन
ते। अहं त्वां प्रति एतत् पृच्छामि किं स्विदिति वितर्के ब्राह्मणस्य रूपं किं भवति कीदृशं भव
ति। कं चिद् ब्राह्मणशरीरे विशेषं वद। असाधारणधर्मं वद। असाधारणं विप्रस्य लक्षणं वद

विनतो वा वा रजस्वलो कुटिलः पंकदंत उन्नीतशिखो वदति सत्यमेवं
रतउत्तरात्निर्विप्रविज्ञानि। विनतो वा रजस्वलो कुटिलः पंकदंतो
वाऽमित्रमध्ये न बिभेति मृत्योः स ब्राह्मणस्तं स्मरा मा हिंसीत्। रजस्वलः। कुटिलः। पंक० दंत॥
उन्नीत० शिखः। वदति। सत्यं। एवं। अमित्र० मध्ये। न। बिभेति। मृत्योः। सः। ब्राह्मणः। तं। स्मा। मा॥
हिनाग रूलमन्। हेयु रूलमन्। स ब्राह्मणो हेयः। तं वमा हनू। नवान्माहिंसीन्मावधीनू तं कं। यः
रजस्वलः। धूलिधूसरगात्रः स्नानरहितो देहः। रजांसि यस्यासुतिषं परिषदो वक्लचूः कुटिलः कु
दायाप्रशिराः। पंकदंतः। पं कोमलः। पंकयुक्ताः मलिनाः दंताः यस्यासौ पंकदंतः। यद्वा पंकिदंत
स्ती७ इति पाठः। पंकः एषामस्तीति पंकिनः। पंकिनो दंताः यस्यासौ पंकिदंतः। उन्नीत शिखः। उन्नीता क
र्ध्वं नीता शिरसः अपरिस्पृष्टीकृता शिखा यस्यासौ उन्नीतशिखः। ब्राह्मणानां पर्युप्तं शिरसा
मपि शिखारक्षणमावश्यकं। यद्वा शिखा नाम सा। यः ब्रह्मग्रंथिर्बद्धो भवति। यः सत्यमेवास्य
र्वदा वदति स ब्राह्मणः। एतानि ब्राह्मण लक्षणानि। यो अमित्राणां शत्रूणां मध्ये स्थितोऽपि सन् पू० ६२
मृत्योः सकाशात् न बिभेति। हन नाम्नयं न शंकते। यः मां जिघांसति कूर दृष्ट्याऽवेक्षते

वा अवश्यं स सद्यः न श्यति। तस्मी न वति। तस्मसाद्भवति। इत्यभिप्रायवान्। मृत्योर्मरणान्
३६ न बिभेति। रजस्वलो जटिलः। एतस्मात्। ऽऽग्न्यो वर्गः। चत्वारोऽग्नयो यं पुरुषं तपंति जैंको हार्द अदरो
रेतसश्च। तस्य च घर्मः। शिशिरस्य शीतः। स ब्राह्मणस्तस्य मार्गं गच्छन्। षड्। अग्नयः। यं पुरु
षं। तपंति। जैंकः। हार्दः। अदरः। रेतसः। वा। तपः। वा। घर्मः। शिशिरः। वा। शीतः। एतस्य षड् वा॥
हे कल्मन। स ब्राह्मणः। ज्ञेयः। सः कः। यं पुरुषं षड् अग्नयः तपंति संतपंति। संतापयंति पीडयंति।
कुंतनी तत्यर्थं रूपं। तप संतापे। के ते षड्। अग्नयः जैंकः। हार्दः। अदरः। रेतसः। एते चत्वारः। घं
मो घर्मः। घर्मोग्निः। उष्णोग्निः। शीतः षष्ठः। शीताग्निः। एते षड्। जिह्वायां भवो जैंकः। अग्निः स
तु वाकसंयमद्वारेण संतापयति। तथा अप्रियालवणशाकभक्षणाच्च। शब्देन रसनेंद्रियविषय ३६
रोधद्वारेण। हृदि भवो हार्दः। कुदिभवो हार्दः। मनः संयमनसा। ध्येयध्यानाग्निः ज्ञानाग्निर्वा। निर्वि
षयो दानेन गोल संकल्पविकल्प [illegible] रोधदुःखेन संतापयति। तृतीय अदरः [illegible] रः। जठराग्निः स
नि २ च उपवासादिना धान्यं ददति। चतुर्थो रेतसः। रेतसि भवः रेतसः। स च रेतःसंनिरोधेन च

ल्लचर्यचरणा दुःखमुत्पाद्य संतापयति। पंचमो वर्मा ग्निः। वर्म उष्णः। अर्कातपचतेनता
पेन। वैश्वानरकृतेन च देहं संतापयति। पंचाग्निसाधनव्रते। षष्ठः शीताग्निः। तुषाराग्निः। हि
मकृतवेदनाद्वारा संतापयति। किंलक्षणो वर्मः। उष्णाग्निः। तप्तः। विशेषणमेतत्। चतुर्णां वैश्वा
नराणां स्थंडिलेषु स्थापितानां खादिरेंधनैः प्रदीपनात् अतप्तः। प्रदीपतः। सूर्यस्य च अर्चावर
णाराहित्येन गगनमध्यगतत्वेन च तप्तः प्रतप्तः। किंलक्षणः शीतः। शिशिरः। विशेषणमिदं। शि
शिरः अति हिमसंस्पृष्टो हिमाग्निः संतापयति हिमवेदनया त्वं वंद इति। एवं षट् अग्नयः। प्र
कारांतरेण योजना षट् अग्नयः यं पुरुषं आदित्ये तपंति प्रकाशंते देदीप्यंते। स ब्राह्मणः
शोषमप्निवंत्। अपरयश्च। विप्रलक्षणान्येव दर्शयति स्म। विर्नोपावा। मत्स्य इव बिलि
शं उग्रमसानो गुरूदरो न भवति ब्राह्मणेन। अंगार इव विदह्यते इति कंठं स ब्राह्मणस्तं स्म
माह नूनं कृतनना। मत्स्यः इव। बिलिशं। उग्रमसानः। गुरू ० उदरः। न भवति। ब्राह्मणेन। अं
गारः इव यो एति। कंठं। आ ५ हरिष्यामि। ते। सो मां हे गरुत्मन् ब्राह्मणेन गिलितेन ग — ०

विदहन।२

त्वादधस्तादुत्तीर्णो नोदरमध्यस्केन गुरूदरो महोदरो भवति। उदरवृद्धरोगी भवति। उदरे प्रविष्टो
विघ्नो नैव जीर्यते। चिन्तांतरमाह। चिन्तया ते यदा प्रविशति तदा कंठमध्यमध्ये विदहन् विशेषे
ण दहन् मनः कंठे एति। यः ईदृशः। सखा[illegible]गः। हे गरुड अत एतं मा कुरु नाम्ना स्तव धीन भवान्। अथ
गरुडः विप्रलंहणं निष्कृत्वा कथितः प्रत्युत्तरमाह। गरुड उवाच मातरं प्रति। आहरिष्यामि ते सो
37 मं ज्ञातो भक्तः सनातनः। अंततो भक्षयिष्याम्युभयं स्थावरं जंगमं। आहरिष्यामि ते। सोमं ज्ञा
तः। भक्तः। सनातनः। आ। अंततः। भक्षयिष्यामि। उभयं। स्थावरं। जंगमं। हे मातः तव दर्शनवदा
स्य विमोचनार्थं सोममाहरिष्यामि आनेष्यामि। यतः मे भक्तः सर्वो[illegible]पर्याप्तो ज्ञातः। सनातनः।
आ स्वविदितः। त्वदुपदेशात् उभयं भक्षयिष्यामि। कथं। अंततः अंतात्। अंतमभिव्याप्य। अभि ३७
विधावाङ्। अंतपर्यंतं सर्वं भक्षयिष्यामि। निःशेषमित्यर्थः। उभयं किं। स्थावरं तत्रत्यं
जंगमं च तत्रत्यं सर्वं वरिष्ठं। एतदुभयं॥ अथ भवे[illegible]महा[illegible]स्या[illegible]त्य[illegible]पितस्यत
दर्यमहर्षेर्विनतापते गरुडपितुः समीपस्थो। वामदेवऋषिर्देशकालत्रयवर्तितान् पिपदार्था
न् अप्रतिहतगतिना च [illegible]पायस्य न गरुडस्य वेदरा। [illegible]मयदेहत्वं परमेश्वरांशांशत्वं च जा

न न गरूडेप यम न नति मान गरूडस्योपक्रमं विदित्वा परया त्रिपुना सुपर्णं नमस्कुरुते।
वामदेव उ० वयसां राजानम् अभिमाति षाहं दिव्यं सुपर्णं वयसा बृहंतं। शूरं सुपर्णम् अभियन्तारं
कंता तार्क्ष्यं शौंगेयं नमसोपतिष्ठे। वयसां। राजानं। अभिमाति० सहं। दिव्यं। सु० पर्णं। वयसा। बृ
हंतं। शूरं। सु० पर्णं। अभि। यन्नू प्रतीकं। तार्क्ष्यं। शौंगेयं। नमसा।। उपतिष्ठे।। अहं वामदेवः तार्क्ष्यं
तार्क्ष्यं नामानं शौंगेयं शुंगायाः सुतं नमसा प्रणत्या उपतिष्ठे। उपस्थितो स्मि। ग्रारणं ग
तो स्मि। किं० णं तार्क्ष्यं। वयसां पक्षिणां राजानं। अभिमातिसहं। अभिमातयः शत्रवः ता
न् सहते। यो दुःहं तुं च शक्नोति। तं अभिमातिसहं। तं अभिमातिसहं। शत्रूणाम् अभिजवितारं। दि
वः द्युलोकस्याहंः दिव्यः। ह्यसौ जातो पि क्रमेणैव देहेन द्युलोके उत्पितुम् अर्हः। तं। सुपर्णं। शो
भने सा मम ये पर्णे द्वे। पक्षौ यस्य असौ सुपर्णः। तं। बृहद्ध्यं तरसा महात्मकपन्ने। वयसा
आयुषा बृहंतं। महांतं। अति दीर्घायुषं जरामरणवर्जितं। शूरं। अजय्यं। किंवा सुपर्णंग
पं ३ कडं अभि। अभिलक्ष्य यदन्यत्र तीक्ष्णपं तदुपजीवि परिवारकादिकं। तदपहं नमस्का
रेणोपतिष्ठे। उपस्थितो स्मि। वयसां राजानं० पतिष्ठे।। अथ विनतायाः पतिं स्त्रि र्जिग

38

न्निषया गरुडध्वनिता मे श्ववत् सिंहवत् खगर्जितं गरुडस्कन्धोप्ररूर्पितउन्नासबला त्तत्रस्कं
वामदेवादिषु समीपस्थेषु भृङ्ग एव सुहृदमाकारपरयच्छी। कश्यपापरपर्यायः तार्क्ष्येति
त्रिकवाच्य। शब्देनासौ पृथिवीं दिवं च संनादयन्नेति नन्नोदिशश्च। मन्ये शौंगेयो गरुडो
रुणो वा प्रियः पुत्रो भवति मे रूयेऽद्य। शब्देन। असौ। पृथिवीं। दिवं। च। संनादयन्। ए
ति। नन्नः। दिशः। च। मन्ये। शौंगेयः। गरुडः। अरुणः। वा। प्रियः। पुत्रः। भवति। मे। रु
ये। अद्य।। असौ विप्रकृष्टप्रदेशावर्ती कोपि पुमान् शब्देन स्वगर्जितघोषेण पृथि
वीं दिवं स्वर्गलोकं च संनादयन् प्रतिशब्दोत्पादनेन मुखरीकुर्वन् सन्नेति आगच्छ ३८
ति। नन्नः। अंतरिक्षं मध्यलोकं दिशश्च १० संनादयन्नेति। अहं इति मन्ये। संभावया
मि। असौ मम पुत्रो भवति। आनंतरानंदातिशयोद्भमादनुमिमीते। ननु पुत्रास्ते वि
विधाः संत्यनेके शतशः कोसाविति। तत्राह। शौंगेयः शुंगायाः सुतः। तस्याश्च द्वौ
तयोरन्यतरद्भूत्यनुमानं कुरुते पक्षवातमाकर्ण्य। अरुणो वा गरुडो वा। पंगो

रूणस्य गतेरसंनदेया। निधानमरुणं प्रेम्णा व्याकुलतया। वि। वित्यान्। प्रियो वल्लभः। स चाप्य
मे मम हृदये निवासेऽत्र त्वेऽकामेनेर्ष्यति। स दशमो वर्गः। वामदेवर्षिः सुपर्णचरित्रं वर्ण
यति। वामदेव ३०। ततः सुपर्णः समयात् बुभुक्षितो मात्राज्ञातो न कृपायान्वै निषादान्। आ। कृ
ष्य पक्षौ वनुगम्यमानान्संप्राप्यांस्तु मुखं प्रयच्छते। ततः। सुपर्णः। सं। अयात्। बुभुक्षितः।
मात्रा। आ०ज्ञातः। न कृ। यान्। वि। नि०षादान्। आ०कृष्य। पक्षौ। अनु। गम्यमानान्। सं०प्रा
प्यान्। तु। मुखं। प्रयच्छते। पाठांतरे न कृपानु वि निषादान्। मात्रा। आ०ज्ञातः। न कृया। अनु।
वि। नि०षादान्। अन्यसमानं। ततः सुपर्णः मात्राहृतिआज्ञातः सन् समयात् सम्यक् विधि
नाऽयान्। अयासीत् अगमत्। इतीति किं। हे पुत्र। त्वं यान् यान् निषादान् किरातान् निश्चि
नोषि। निश्चयेन जानासि। तान्। तान्न... अद्यान्। न कृय। खाद। किं लक्षणान् निषादान्
स्वौ पक्षौ आकृष्य विस्तार्य अनु गम्यमानान् त्वया। अनुलक्षीकृत्य गम्यमानान् प्राप्य
मानान्। पुनः किं लक्षणान्। छिद्रान्। मुखं ...यादाय विस्तार्य प्रयच्छते निजं मुखं

विवरं तेषां प्रवेशार्थं प्रयच्छतो ददतो ऽर्पयतोनुत्त्यं संप्राप्य स्थानं मुखेन तत्स्थानं अधरं मुखक
टाहं । चिबुकं न्यूनौ स्थापयित्वा उत्तरं रं ऊर्ध्वमुखकटाहमुत्कृत्य मध्यविवरे कृते तमवकाशं कृतोप
विष्टाय तेनु मुखं ददते सम्यकुलस्थानं । एवं तेन स्वयमेव तत्र मुखविवरे प्रवेश्यं ति । पाठान्तरे आक्र
39 म्यपदौ ननु गम्यमानानां ननु इति कोमलामंत्रे ऽपदौ आक्रम्य विस्तीर्य गम्यमानान् शतेषा
यं त इति गम्यमानाः तान् । मात्रा इतो नक्षत्र बुवि निषादान् इति वा पाठः । मात्रा इति आज्ञा
तः सन् इमानि किं हे सुपर्णि वि निश्चये । निषादान् लिप्सान् अनु अनुवारंवारं त्वरया । अनुसृ
त्य अनुसृत्य त्वरया यशो वंतुल्ये । दिवउ० । उत्प्लुत्यो प्लुत्य त्वरया निषादान्वे विहंगमः । गते
कंठे तु चेत् कस्मिन्नपि ते स्मा ग्निरा ग्रीवन्तः उत्० प्लुत्य । उत्० प्लुत्य त्वरया । नि० सादान् । वि ३९
विहं० गमः । गते । कंठे । तु । च । एकस्मिन् । दह्यते । स्म । अग्निः । शराग्री० वन् । वै निश्चये । विहंग
मः । खगेन्द्रः उत्प्लुत्य उत्प्लुत्य । उत्प्लुत्य उत्प्लुत्य । उड्डीयोड्डीय त्वरया सर्वेषां मध्यात् केव
लान् निषादानेव जग्राहेति शेषः । अजीगिलदिति वा । च । अपरं । एकस्मिन्मुकषे कं

ठे गते सति सद्यस्ते स्त। केनेव। अग्निराशिवत्। अग्निराशिनेव। अंगारेणेव। वामदेवभ्र
ष्टा निर्दग्धमेऽविष्फुलिंगेवार्त्तः सुंगावचः स्मरन्। अहो वीर्यं द्विजातीनां जातिमात्रोपजीविनां।
निःरधूमे। अविस्फुलिंगेवा। आर्त्तः। सुंगलेवचः। स्मरन्। अहो इति। वीर्यं। द्विजातीनां।
जातिमात्रं उपजीविनां। अत्र एकस्मिन् कंठे गते सतीत्यनुवर्त्तते। किंलक्षणे एकस्मिन्
पृकणे। निर्दग्धमे। अविस्फुलिंगे। विस्फुलिंगाः अग्निकणाः तद्रहिते। स खलु आर्त्तः कंठेद
ग्धः सन् मनसाऽस्तु वा। किं कुर्वन् सन् सुंगायाः विनतायाः वचः स्मरन्सन्। अंगारद नस
ग्ध विदग्धनेति कंठमिति मातुर्वचः इतीति। किंउवाच। अहो वीर्यं द्विजातीनां जातिमात्रोपजी
विनामिति। अहो इत्याश्चर्ये द्विजातीनां वीर्यं अस्ति तेऽऽ विलोकयतां। कीदृशानां। जातिमात्रो
पजीविनां। जातिमात्रं उपजीवंतितच्छीलाः जातिमात्रोपजीविनस्तेषां॥ अथोत्तरयास्तु
पर्णः कंठात् द्विजं बहिर्निःकाशयितुं विप्रं प्रति आह। गरुडउवाच। गलमध्ये स्थितं वि
प्रं प्रति। निःक्रमास्माद् द्विजश्रेष्ठ न त्वं दग्धुं हि मे न्नवेः। एतेन्नकामयात्रोपानत्वं

शोचितुमर्हसि। निःक्रम। अस्मात् द्विज० श्रेष्ठान। नद्यः। त्वं। हि। मो। नवेः। एते। नद्याः।
मया। अत्र। उष्णाः। न। त्वं। शोचितुं। अर्हसि। [...]। तेन ब्राह्मणेन रोगं गृहीता काचित् निषा
दस्त्री। तस्याः पूर्वभर्तुर्निषादात् उत्पन्नाः पंचषाः पुत्राः। ते च मात्रा विप्रगृहे नार्या त्वं प्राप्त इत २
गकं त्या सहैव तत्र नीताः। विप्रस्य दुराचारस्य तेषु परपुत्रेष्वपि स्वपुत्रेष्विव स्नेह उत्पं
न्नः। तान् इमे मत्पुत्रा इत्यभिमानवान्। मन्यते स्मा तस्य ते पुत्राः। सा च निषादी नार्या ए
40 तत्सर्वं कुटुंबं स्वपलेन प्रागेव गलितं। पश्चात् स दुराचारो विप्रो गिलितः। तेन गलमध्ये दग्ध
ः। ततो गलात् तं बहिर्निःकासयितुं गरुडः प्रायतत। तथापि स द्विजः स्वकुटुंबं विना न 80
निःसरति। तदा गरुडः अनयच्छात् तं विप्रं बहिर्निःकासयितुं प्रबोधयति। निःक्रमास्मा
त् द्विजश्रेष्ठ० एतेन दाहत्यक्तचा। हे द्विजा [...]ते त्वत्कुटुंबमनुष्याः मया अत्र अस्मिन् उदरे
उष्णाः प्राशिताः। एतेषां वापनमुदरे जातं। दुव पूर्वीज संताने। अस्य धातोः प्रयोगः। उष्णाः
इति। एतान् तव मनुष्यान् आमर्शी येत्र वेष्टितान् त्वं शोचितुं नार्हसि। हे द्विजश्रेष्ठ। त्वं

कस्मात् गन्तुम् अध्यास्त निःक्रम। निःसर। हि यस्मात् नूतनं मे नन्दयः न नवेः। एतेन त्वं मनु
ष्याः न दृष्याः। अत एव मया अत्र स्तोदरे उष्माः। त्वं तु एतान् स्वकुटुंब मनुष्यान् न्यो। विनु
ना हि स्मि। अथ विप्रः प्रत्युत्तरमाह। आह। उ०। न मन्ये जीवदात्मानं नार्यापुत्रैर्विव
र्जितः। हि उ स्तु स निषादीकः सम्भुत स्त्वन्मुखे विषं। ना मन्ये। जीवत्तं० आत्मानं। नार्यापु
त्रैः। वि० वर्जितः। हि उ। तु। स० निषादीकः। स० सम्भुतः। त्वन्मु० मुखे। विषं। अहं जीवदात्मा
नं सुतं न मन्ये। मन्यं हितं न मन्ये। जीवं तं आत्मानं सुजनं श्रोतनं स्नाध्यं न मोऽन्येषु
ए कोरं न मन्ये। त्वत्कं च मध्यात् न बहिर् न गमिष्यामि। किं भूतः। नार्यापुत्रैश्च वर्जि
तो रहितः। हीनः। तु पुनः। हे गरुड। निषादीकः। निषादीसहितः। निषाद्या नार्यया
संयुक्तः सम्भुतः सुतैः सहितस्य त्वन्मुखे तव मुखे स्थितोऽयं मदात्मकः मद्गृहाणः
तव साक्षात् विषमेव। विषवद्भविष्यति। विषं यथा प्राणान् हरति तथा प्राणान् हरि
ष्यति॥ अपरश्च वामदेवः इति वृत्तं वर्णयति पुत्रनार्यासहितं उद्धास्य गरुडः कला

र्थोन्कृत्य वामदेव उ०॥ सऊ नंतं द्विजं स्वकार्यातीर्त्वा वाञ्छाविहङ्गमः। इतरानुल्लङ्घ्य चैव सि
द्धिं यातस्ततो ध्रुवं। स० ऊनां तं। द्विजं। स्वका। तीर्त्वा। वा। आञ्छा। विह० गमः। इतरान्॥ नल्लङ्घ्यि
त्वा। एव। सिद्धिं। यातः। ततः। ध्रुवं। सऊ। सपरिवारं तं द्विजं कं चाट्ट त्यक्त्वा उड्डीयैवक्षपरं मा
नुराज्ञः सर्वा० तीर्त्वा निस्तीर्य। निषादानां मध्यगतं ब्राह्मणं कदाचिन् मा स्वादीः इतीमां मातु
राज्ञां अन्याश्च तीर्त्वा सिं पाद्य। ततः इतरान् निषादानुल्लङ्घ्य त्वा। ततः कार्यं गतः ध्रुवं निश्चितं
। सऊ नंतं द्विजं० ध्रुवं। अष्टादशो वर्गः। अथोड्डीय स्वर्गलोकद्वारे देवानागतं वृहस्पति
मृषिं दृष्ट्वा तं प्रणम्य कार्यसिद्धिं प्रार्थयामास प्रपरय ।गरुड उवाच गुरुं प्रति। अहं सुपर्णः ४१
पततां०। हे वृहस्पते। अहं सुपर्णो नाम पततां पक्षिणं वरिष्ठः श्रेष्ठः मात्रा शिष्टः अनुशि
ष्टः शिक्षितः आज्ञातः सन् चरामि। सोमहारः। सोम हरस्य करणार्थी। कस्मादित्यत आह। अ
कल्ल स्वमाता विनतानौ ऽशिष्यं दासत्वं रुद्धते। प्राप्नोति। तत्तस्मात्कारणात् हे द्विजेंद्र ब्राह्मणो
त्तर। अशिवेन अकल्याणे न अशुभेन शापानिचारादिना मा अनिलेन वा। मा परास्नवा
वरिष्ठो मात्रा शिष्टः सोम हारश्चरामि। नोऽशिष्य मृ कुल करणस्य माता तानाशिवेनाभिलवदि ह नेन्द्रु। ४

अर्थात् मा भित्यथा। क्रियते। मां मा अस्मान् वा। मा परान् वा। मम परान् एवं मा कार्षीः। ओ डि
ष्यं दासी त्वं। तु डिष्याद् दासी। तु डिष्याया। तावः ओ डिष्यं। उत्तरया बृहस्पतिः सुपर्णी स्या
त्योषं प्रयुज्य कुशलं पृच्छति। बृहस्पतिः मा वगरूडं प्रति। अन्यायुष्पा वर्चसा त्वा वदामि
कच्चिद् हस्तात कुशलं गृहेषु। कच्चिद् रुक्मत्यरूणस्य माता न शोचति स्पर्धा नं मानसं वा।
अन्ति। आयुष्पा वर्चसा। त्वा। वदामि। कन। चित्। वः। कुशलं। गृहेषु। कत्। वित्। गरुत्म
ती। अरुणस्य। माता। न। शोचति। स्पर्धा नं। मानसं। वा। बृहस्पतिराह। हे गरूड। अहं त्वा
त्वां अभिवदामि। प्रत्यभिवादन वाक्यं त्वं रूडो। केन। आयुष्पा वर्चसा च। को र्थः। आयुष्मा
न् तव सौम्या। वर्चस्वी व तव वा वर्चस्तेजः। हे तात। पुत्र। कच्चिदिति कोमलामंत्रणे। त
८ वे गृहेषु कुशलमस्ति। काचित् प्रश्ने। अरुणस्य माता गरुत्मती पक्षिणी विनता। स्पर्धानं स्प
र्धनं द्वियं स्वकीयं। मानसं मनस्थं न शोचति। तयोरुक्तयोः शोकं न करोति। स्पर्धा ने
डियेषु छेडनं। नानासर्पाणां संयोगः दुःखदः। मानसे शत्रूणां चिन्तानुवृत्त्या वर्तनं दुः

खदं। शत्रु वित्तानुकूलं आवरणं। अतः स्वस्य स्पर्शनं मानसं वा किं नशोयता सुकं। अन्या
पुषावर्चसा० मानसे वा। अथ परस्याः कथः स्त्रिनि: पादेर्बृहस्पतिः प्रेम्णा वदति। तुरी
पादेन तु गरुडः स्वकार्यमावेदयति। बृहस्पतिरुवाच। वेदाहमेतत् कुशलं गृहेषु दास्या
दुःखं वेदयते सुपर्णी। आमंत्रये त्वा पतन्तं वरिष्ठ पतामि अहं त्रिदिवमिंदुमक्ष। वेदा। अहं। ए
तत्। कुशलं। गृहेषु। दास्याः। दुःखं। [illegible]दयते। सु०पर्णी। आ। मंत्रये। त्वा। पतन्तं। वरिष्ठ
42 पतामि। अहं। त्रि०दिवं। इंदुं। अक्ष। बृहस्पतिराह। हे गरुड। अहं एतद्वेद। जानामि। एतत् किं
सुपर्णी दुःखं वेदयते लभते। ज्ञापयति वा। कस्मात् दास्यात्। अहं तु स्वर्गे स्वस्थाने सुधर्मा द्वा ९
यां गंतुकामोस्मि। त्वां आमंत्रये। आपृच्छे। अथ चतुर्थपादेन गरुडस्तं प्रत्युवाच। हे गुरो ४२
अहं त्रिदिवं स्वर्गं प्रति पतामि उत्पतामि। किमर्थं। इंदुं सोमं अमृतं अक्ष। अन्विलप्स्या। उ
द्दिश्य। वेदाहमेतत् कु०मक्ष। पुनर्बृहस्पतिर्गरुडाय आशीषमाशास्ते। यह्वस्य त्वार
हन्तु दक्षिणा अवारं वरीयं पततः पूर्वमक्षते। ऋचो यजूंषि परितः सुपर्ण सर्वास्त्वा कोशा
आविवस्त्रयंतां। यह्वस्य। त्वा। रहन्तु। दक्षिणाः। वा। वारं। वरीयं। पततः। पूर्वं। अक्षते। कृ

वः। यजूंषि। परितः। सुपर्ण। सर्वाः। त्वा हे अग्ने। अग्निं वा आयंतां। वरीयं वर्यं वरणीयं वरि
ष्ठं वरणीयं सोमं। वा अंडउदकं रूपं ड़वरं संपूर्णं ति। पततां गच्छंतं त्वा त्वां। यज्ञः। यज्ञानां समृ
द्धयाः। दक्षिणा समृद्धिहेतवः। ताः दक्षिणा [illegible] वा त्वां रक्षंतु। पूर्वमस्तु ते। तेन तव कार्यसिद्धिः पू
र्वं प्रागेव आदावेव नाशी भ्रमे वा अस्तु। हे सुपर्ण गरुड। छंदः। यजूंषि वत्त्वां परितः समंतात् पांतु।
वच अपरं सर्वाः दीप्ताः कर्मणि स्रोषाः त्वा त्वां अग्नि अन्येत्य आयंतां सेवंतां। अथोपक्रमकाले
सुपर्णः स्वपितरमिष्टदेवतां स्मरति। गरुड उवाच स्वस्त्ययनं तार्क्ष्यं वर्यं तार्क्ष्यमृषिं क
श्यपमस्मत्पितरं स्मृत्वा मनसा प्रण[illegible]वसमनुसंज्ञाने पुरहूयन्त्राः। आकृह्येमा का
मिवा नावमिव। तरणसाधनं। किं [illegible] स्वस्तये। अविना त्रास्य अयनं स्थानं प्रापकं
अरिष्टनेमिं। न रिष्टः नेमिः मर्यादा [illegible] स्त्र मर्यादा यस्य त्विषत्रिं सारं। रिष्टः हिंसितः
महद्भूतं महानुभावं देवतानां सुराणां वायसं वयः प्रमाणं। असुरघ्नं। असुराः का
मक्रोधलोभगर्व-शोकमोहाः इंद्रस्य सखा इंद्रसखः। यज्ञप्रवर्तकत्वात्। स्वस्त्य
यनं तार्क्ष्यं०। सुपर्णः अमृतार्थी कार्यसिद्धये इष्टदेवताः स्मरति। अंहोमुचमांगि

रसंगयंच०॥ अहं अं। गिरसं अंगिरसो वंशे उत्पन्नं यगयं ऋषिं प्रतेः सूनुं शरणं प्रपद्ये॥
कीदृशं गयं। अंहोमुचं। अंहांसि पापानि मोचयतीत्यं ४। चक्रे अपरं स्वस्त्यात्रेय नाम अत्रिसूनुं सूर
शरणं प्रपद्ये। मनसा चेतसा। तार्क्ष्यं पितरं च। प्रयतौ संपुटीकृतौ पाणी यस्य मे०। नः संबाधेषु
कालेषु नः अनयमस्तु। संपूर्णा बाधा पीडा येषु ते संबाधाः॥ एकोनविंशो वर्गः॥ अथ गकडेश्व
रतको नाग हद्धारे आगते मतिर्द्वंद्विंतः। विष्टः गुरुं पृच्छति। अपि स्वित् किं विदित्य नूतम स्मि
नविष्यद्वापि बृहस्पते। यन्मेरक्षां निहितामतीत्य वीर्येण सोमं सहसा हरेदितः॥ अपि स्वि
नूं। किं। विन्नू। इत्। नूतं। अस्ति। नविष्यन्नूं वा। अपि। बृहस्पते। यन्नू। मे। रक्षां॥ नि० हितां। अ। ति०
इत्य। वीर्येण। सोमं। सहसा। हरेत्। इतः॥ हे गुरो। अपि संभावनायां। स्विदिति प्रश्ने। इन्द्रं मया
संभाव्यते। इह त्रिलोक्यां एतादृशं नूतं। प्रणि स्वरूपं किं विदर्पि नूतं पुरा जातं न वा। त्वं नु त्रिका
लदर्शी। यद्वा। ईदृशं प्राणि वस्तु। किमपि भविष्यत्। नविष्यति न वा। यत् प्राणि। वीर्येण शक्त्या
मेमम सोमं इतः सुरलोकात् हरेत्। हृत्वा गतिः। किं कृत्वा। मे मम रक्षां रक्षणं नानाविधं आ
वरणं अतीत्य उल्लंघ्य सहसा बलेन। कीदृशीं रक्षां। मया परितः। निहितां स्थापितां। प्रयु

५३ मं प्र। तिर ४३ तो। ति शो १

क्तं। एवमद्भुतं पूर्वं कदापि न भूतं जातं। अथ वा न विद्यते। कालांतरे न भविष्यतीति तद्दा
त यया बृहस्पतिरिंद्रं प्रत्युवाच। षट्त्रिंस प्रसह्या। रजस आचितानां नवनवतीर्वेद्याः शता
तानि। आहरिष्यसि गरुडो वैनतेयः प्रसह्य सोमं निहितं जिहीर्षुः। षष्टिं। सहस्रा
णि। रजसः। आ०। चितानां। नवानवतीः। वैद्याः। शतानि। आहरिष्यसि। गरुडः। वैनतेयः।
प्र०। सह्य। सोमं। नि०। हितं। जिहीर्षुः। हे इंद्र। जिहीर्षुः। हर्तुमिच्छुः गरुडः विनतासुतः त्व
र या आचितानां आसमंततो शोपितानां पारितः स्थापितानां सोमस्य रक्षणार्थं पारितः नि पुं:
युक्तानां रजसः इति रजसां लोकानां गंधर्वयक्षरक्षःप्रभृतीनां सोमपालानां षष्टिं स लो
हस्राणि। तथा ९ नव संख्याकाः ९० नवतीश्च जित्वेति शेषः। जित्वा। गरुडः प्रसह्य बला
त्कारेण सोमं आहरिष्यति ग्रहीष्यति। रजस इति व्यत्ययेन बहुवचनार्थे एकवचनं।
रजसामिति ज्ञेयं। लोका रजांस्युच्यन्त इति यास्कः। रजसां लोकानां वेद्याः पारितः। आ
चितानां नियुक्तानां व्यापारितानां। वेदिः अमृतकुंभनिक्षेपलक्षणभूमिः। निक्षेपण प्रदे

नृ॰
ः। स्तुधा संगोपन प्रदेशाः। तस्याः परितो रक्षणार्थं व्यापारितानां। किं भूतं स्तोमं। निहितं। त
त्रकारोपितं। गुप्तं। स्थापितं। ऊिहीर्णु इति पदस्य छंदसि रेफे इकारं प्रवेश्य सुखोच्चारणार्थं
पृथग्वर्ण प्रयोगः। अर्थकाले ऊिहीर्णु इत्येव। अपरयैं द्रो गुरुं गरुत्मतः संभवं सर्वप्रकृति
। इंद्र उवाच। गुरुं प्रति। कुतः स्विज्जातः। कस्माल्लोकात् कतरस्याः पृथिव्याः। यौवनं यो युयु
षु स्पृति धनुर्ग्राहमनुत्तमं। कुतः। स्वित्। [illegible] कस्मात्। लोकात्। कतरस्याः। पृथिव्याः। यौवनं
यः युयुत्सति धनुः। ग्राहं। अनुत्तमं। [illegible] तो। कुतः। कस्मात् जनकाज्जातः। कस्यां वा
मातरि। स्विदिति प्रश्ने। कस्मात् लोकात् आगतोऽसि। [illegible] भूर्लोकाद्वा उत भुवर्लोकात्। आहोस्वित्
स्वर्लोकात्। यद्वा महर्लोकादिस्य इत ऊर्ध्व लोकेभ्यः। प्रकारांतरेणार्थः। कस्मात् लोकात्। किं म ४४
नुष्याणां लोकात्। ऊतिमध्यात्। उत यक्षाणां। किं वा गंधर्वाणां। आहोस्वित् सिद्धानां। यक्षाना
गानां अथवा गंधर्वाणां। इतरेषां। अप्सरसां [illegible]। तथा पृथिव्या बहुविधाः। सं पृथिव्यो भूमयः।
मेरुपृष्ठभूमिः। हिमभूमिः। दृषद्भूमिः। [illegible] भूमिः। ज्योतिर्भूमिः। अंधकारभूमिः। मरुभूमिः
हेमभूमिः। रत्नभूमिः। सिकतामयी भूमिः। आदर्शतलसंनिभा भूमिः। जंतुमती भूमिः। नि

गां. ना. २

ॐ तु भूमिः। इत्येवमादयो बह्वो भूमयः नानारूपाः सन्ति तासां मध्ये कतरस्याः भूमेः एकाकाशात्
विहागतः। अर्जुनोक्तः। यः पुरुषः यौवनं मदीय पद या मुधा रक्षणे नियुक्तं विश्वकर्मणं युयुत्सति। ये
दुर्मिलन्ति। किं लक्षणं यौवनं विश्वकर्मणं। देव र्णाहं धनुर्द्धरं। कीदृशं। अनुत्तमं। न विद्यते उत्तम
उत्कृष्टतमो ऽन्यः। को ऽपि यस्मात् अर्जुनो ऽहं मः। तं। ०। उत्तरयामघवानं प्रति गुरुरुत्तरमाह।
गुरुरुवाचेंद्रं प्रति। सुपर्णी विनता नाम तपो ऽप्यतनुस्तरं। तस्यां जातो गरुडो वैनतेयो यस्य सो
मेरुर्ना शकुनिस्तस्य विद्धि। दुस्तपमिति वा पाठः। सुप... विनता नामा तपः तप्यतदुःर अर्द्ध
तरं तस्यां जातः गरुडः। वैनतेयश्च यः। वा। नामेरुर्ना शकुनिः तस्य। विद्धि। अथवा दुःरतपमि
तिपाठः। हे इंद्र तस्य स्वरूपं विद्धि। ज्ञानी... ...मेरुर्ना। सा विनता नाम सुपर्णी पक्षिणी। यो
न नानि पर्णानि पिक्षानियस्याः सा सुपर्णी। सा दुस्तरं तपः। अतप्यत। तप्यते स्म। तेपे। दुःखे
न तप्यते इति दुस्तपं। सा का। यस्यां गरुडो जातः। स च वैनतेय इति ख्यातः। सुपर्णी विनता० वि
द्धि॥ इति विंशातितमो वर्गः॥ इंद्र उवाच। अहं क्विविदं इदुउत वैनतेयः कतरः शुश्रुवबृत्रवनानीक
नूं ईडुं परां वं। निहितं विवक्षणं मम ऽन्तु सोमं मस्तमा हरेयन्त्। अह। क्विनूः इंद्रः उत। वैनतेयः।
कतरः। शुश्रुवा वृत्रवनानि कनूं ईडुं। परां वं। नि० हितं। वि० वक्षणे। मम। इन्तूं। सोमं। मस्तमाह।

45

स्वा^

रेणुयत्।। इन्द्रं स्मयते। स्विदिति वितर्के प्रश्ने। किं अहं वा इन्द्रः ऐन्द्रपदस्य स्वामी। अधिष्ठाता। पर
मेश्वरः। इदि परमैश्वर्ये। सर्वेषां देवानां राजा। इन्द्रो उत अथवा। वैनतेयः इन्द्रः ऐन्द्रपदस्य
स्वामी। अधिष्ठाता स्वर्गस्य राज्यस्य नेता। ऐन्द्रपदाधिष्ठाता। सुराणां प्रभुः। अनयोरुभयो
र्मध्ये वैनतेययोर्मध्ये कः इन्द्रः। इन्द्रत्वं कः प्राप्तः। अहं वा इन्द्रः उत वैनतेयो गरुडो वा इन्द्रः। यः इन्द्रो
भवति तं कथय। किं कुर्वन्सन् इन्द्रो भवति। किं कुर्वन् सन् अहमिन्द्रो भवामि उत। किं कुर्वन्
वि त्री ५ सन् वैनतेयो गरुडः इन्द्रो भवति। भुवना... स्वर्गमर्त्यलोकपातालानि इच्छन् तेषां त्रया रव्याह
णां भुवनानामाधिपत्यं इच्छन् सन् इन्द्रो भवति। अहं सोमं ऊरुडयोर्मध्ये कतरः इति कः। इन्द्र म
तद्धं ६ सोमं सुश्राव। आमन्तं आज्ञासीत्। अत्र श्रवणं नैमिज्ञा... सोमं ज्ञातवान्। ... मेस्य सोमो वि
तस्य स्थानं निक्षेपप्रदेशं कः इति वान्। ...हं वा वैनतेयो वा तद्वृति। किंलक्षणं इन्द्र सोमं प ष
४स्यप शं वं निहितं। परास्तु रवं। निहितं। संगोपितं ... राज्ञ्सु रव मिति। कोर्थः। अतीव अप्रसिद्धे स्थ
ता भि २ ले ई विज्ञाने निहितमित्यर्थः। किंलक्षणं ... इन्द्र। विचक्षणं प्रवीणं। जरामरणनिवारणद
क्षं। तत् कुतः। इच्छेञ् अनूतकल्पना। कुतः ...यते। एवमसंभाव्यसंभावना। किमिति वितीय
ते। अत्युत्कं कर्थं सुज्ञायते। तत्राह। यतः यस्मात् कारणात् मम इव ममैव सोमं मदीयं सुधां

गा

अस्मौस्य हस्ता प्रसह्य बलेन हरेत्। अतो ऽहं स्पृह निर्वैदं बला घा। किं ब्रवीमि। इत्याद्राय॥ अस्मु
तु रो धाः॥ शचीपतिं प्रत्यक्षन्तरयति। युरुकुका। इंप्रति। तवेंद्र जातमुत यच्च निष्पन्नं वेंद्र भूत
मुत यद्भविष्यत्। तव दिशः प्रदिश उद्दिशो [illegible]ः। हूत्तव। आशिषा प्रशिषा सर्वमुच्यते। तव। इंद्र। जा
तं। उत यत् जनिष्यत्। तव। इंद्र। भूतं। उत। [illegible]न्नं न विष्यत्। तव। दिशः प्रा० दिशः। उत्त० दि
शः॥ हृ हूत्। तव। आ० शिषा। प्र० शिषा। स[illegible] उच्यते॥ हे इंद्र। यत् जगत् जातं इतोऽर्वाग् उत्पन्नं
म ६ उत अपि च यद्वर्तमानं प्राणिजातं यच्च [illegible] विष्यत्। [illegible]तरे जनिष्यते उत्पत्स्यते। तत्स
र्वं त्रैकालिकं प्राणिजातं देवतिर्यङ् राक्ष[illegible]कं तान्नरं उपजीवकं। त्वामेवोपजीवति। त्वामेवा कृ ८ ।ा६
५र धि श्रयते। सेवते। त्वं हि तस्य सर्वस्य प्रभु[illegible]यः। तथा यत्प्राणहीनं वस्तु। सोऽपि विमानग वे
ह नदी ह्रद पर्वत पंचमहाभूतादिकं तत्। विवल्वदीयमेव। तस्यापि त्वमेवेशः। किंच दर्लं तै ५
नि र प्राणं च्छित्यादिकं भूतं प्राचीनकाले निष्पन्नं। तथा उत नवत् अधुना निःपाद्यमानं। यच्च
न विष्यत् आयत्यां न विष्यति। तदे[illegible]। विस्तारयति। दिशः प्राच्यादयः चतस्रः। तव। प्रदिशः
आग्नेयी प्रभृतयः ईशानांताः ४ चतस्रः तवैव। तथा प्रदिशः पातालां प्रभृतयः तथा व २

५६ दिग्विदिग्गोरं तत्रावर्त्तमानाः नवा उद्दिनाः कर्दमस्काः लोकाः ताः उद्दिश्यौ पितवातासांत्वंस्वा ९
मी। यत्किंचित् वृहत्स्म रूपप्रमाणं व्यापकं तदपि च। तवैव या आत्रीः अत्र चिंतनं। तया सर्वं
जगत् कृतार्थं उच्यते। तथा तव या प्र[illegible]ीः। तया प्रशिषात्वदीयया सर्वं कृतार्थं उच्यते। प्रा
र्थ्यमानात् प्राप्तं वरदानवाक्यमात्रीः [illegible] अप्रार्थ्यमानाद्ध्रुवं वरदानवत् प्रत्रीः। इति इया
नो ५ नन्नेदः तया प्रशिषा। सर्व वस्तु दृष्टं म[illegible] रूपगोचरं लभ्यते। कृतार्थं वोच्यते॥ अथ पाप
त्राकर रयात्विनतो द्वीयस्य पर्मंडलपर्यंतं गत्वा [illegible] स्कं स्वज्येष्ठ पुत्र मरूणं प्रति व्याकुलां तः [illegible]न तोद्द:
करणत्वात् घुक्लायुक्त विवेक शून्यासत्यैव आह। [illegible] वावाकणं प्रति। महान् घोषउपरि ९६
श्रूयते सो कथं पुत्र भ्रातरं नाभिधावसि। [illegible] कः स्तुप[illegible] देवानत्वेन मे कः प्रसरेत
व्याकुलाहे पुत्र अरूण उपर्युपरि अंत[illegible] द्धि तेस्वर्लोके सो महान् प्रबलो घो
राणां २ षः कोलाहलः श्रूयते। युध्यमानानां वी[illegible]णां पक्षपो ध्वनिः। तथापि हे पुत्र अरुण त्वं भ्रा
तरं गरुडं परैरनेकैरेकमेवाभिभूयमा[illegible] ज्ञानं न्नपि कथं नाभिधावसि। अतिलघ्य
मामं २ किं न धावसि मातायि कं विधातुं। स्तुप[illegible] व त्वेक एवास्तु धारदाकाः देवास्तु बहव

पारख

परिसंख्येयाः मिलिताः यदित्वाक्ष एकएवसुवेत अस्मत्कायः। तर्हि एनं सुपर्णेन सहेत। अस्य
स्ति २ पराक्रमं सोढुं न शक्नुयात्। परं तु तथा नाभवत्। अतो गरुडः पराभूयते। तं गरुडं पराभूतं
ज्ञानन् त्वं हे अरुण कथमनिलद्युपनानलक्षि। इच्छमस्त्वाकुलमनस्का पंगोर्गतौ धार
ता ४ सामर्थ्यं नास्तीति विवेकशून्यो व्यादरु [illegible] मुपालं च्चेनेन धिक्कसेमि। सूर्यं अपरयास्य
ई ५ र्यसारथिर्योढुं न शक्नुवान् आत्मानं गरुडं [illegible] यन्न पश्यन्दद्युदयो मातरं बोधयन्नाह। अरु त ह्व १
णउवाच मातरं प्रति। अश्वाता त्वात्रा गरुडो रूपे [illegible] पुत्रा शृंगा विनता सुपर्णि। नहि मान
रुणो याति नूनं गच्छ स्वयं त्रिदिवं सो [illegible] अश्वाता। त्वात्रा। गरुडः। अरुणेन। अनु
त्रा। शृंगा। विनता। सु०पर्णि। नहि। मा [illegible] अरुणः। याति। नूनं। गच्छ। स्वयं। त्रि०दिवं। सोम
०हारः। अरुणः कथयति। हे मातः वि[illegible]ते। गरुडः अरुणेन मया त्वात्रा अत्रातैव। नास्ति
त्राता अस्येति अत्राता। अरुणेन पुत्रेण मया न वती शृंगारवा विनता परपर्याख्यं च या २
पुत्रैव। नूनं निश्चितं। हे मातः अरुणः अयं मद्भ्रूरुणः कदाचिन्नहियाति। हे विनते सु

परां द्रुतिउपदिशा हे सुपर्ण त्वं स्वसंगकस्य लोकं सुधामाहर्तुं। अरुणा विषयामाख्यां मातृ । पिं
नृतस्त्वं। सोमहारः सोमस्य हर्ता। इन्द्रे काद्रवेयो वगे:। अरुणउवाच मातरं प्रति। अपाङ्गोवनो
नत्विज्ञांबद्ध करोत्यति ज्ञात्वा। सोनरुसन्माघते। अंघोजागवेर्न रुसः प्रमाघते। कथं सुपर्णेन
रूढोतिमो हते। अपादः जौवनः। न ... करोति। अतिज्ञात्वा। असोनहसः प्रामाघते। अंप।
अजाग्रविः। न हसः प्रामाघते। कथं सु॰ ... गरुडः। अन्ति मोहते॥ हे मातः। इंडेण सुधारहणे
निपुणो जौवनो विश्वकर्मा रथ्योदेवः। ग...गत ... तिबद्ध इतिसत्येवां सुरवं न करोति। जविष्यतेसति
पर्व ५ दर्घेवर्तमानार्थे लकारः। कदिच्य ... स्व ... मन: सुरवलेतिनजविष्यति। संज्ञा ४१
मेनविडेष्यतीत्याकूतं। से गामस्येव नका ... नु। किं ... हूलेजौवनः। अपादः पादहीनः पंगुः ॥ ४
सतुघिविकारूढः उत्पन्ने। तथाऽपरोन हस ... मादवोपीडेण सुधायां निपुणो स्ति। असोन
हसः एतसं ज्ञोदेवः अति ... अतीत्य सं ... मांगणे अतिक्रम्य उल्लंघ्य ज्ञात्वा त्यक्त्वा वायुर्द्
नयो १ ज्ञात्वा परित्यज्य पच। अथवा सत्वं त्यक्त्वा ... धैर्यं विहाय। अपिवा मज्ञां ज्ञात्वा हित्वा। पु

ग्रा २ सैये वस्ता ५

हसर
ष्यति
मे
पं×तेद

द्वन्द्वेनापलायनं कृत्वा प्रकर्षेण आज्ञाते व[illegible] घातात्प्रमाघतरवा प्रमाद[illegible]मेव करिष्य
ति। तत्कार्यं न साधयिष्यति। किंच। असौ नगोत्तमसंज्ञको देवः गरुडस्य तेजसा दग्धः [illegible] वत्कुं स
नरूं धोत्नविष्यति। तथा अजागरविन्नेन वि[illegible] अजागरविजो गरुडकः। गतनिद्रः। नजागरविः
अजागरविः। एवंविधः कार्यसाधने निद्रालुः [illegible] नरहसः एतत्[illegible]दवः प्रकर्षेण माघत
एवा। कार्यकर्तुं प्रमत्त इव न भविष्यति। [illegible] योद्धारः युद्धं त्यक्त्वा पलायिष्यं
ते। परंतु गरुडः संग्रामं कथं मोक्ष्यते। [illegible] मोक्ष्यते। कथं त्यक्ष्यति। न त्यक्ष्य
ति। संग्रामविमोचनं न करिष्यति। कीदृ[illegible] गरुडः सुपर्णः शोभनपतनः पतनं गमनं शो
भनगमनः सुपर्णो वा। अतिदृढप्रदेशमतिक्रम्य कपं धैर्यं मोक्ष्यति। अकम्पबा[illegible]मा
तरं प्रति। [illegible] इव [illegible] इव [illegible] इव [illegible]मिवा [illegible]मिव [illegible]। महद्बलमप्रतिधृष्यमेत
[illegible] उपमानानास्ति शृंगो। [illegible] इव। [illegible] इव। [illegible] इव॥ बलं इव। [illegible] इव। भी
मः इव। महद्बलं। अप्रति० धृष्यं। एतत्। गरुड[illegible] उप० मानानास्ति शृंगो॥ [illegible]

स्मा नसं४
सर्वेवि
मु

बल ५

५४

गरुत्मति सुपर्णे एतस्य रूपं बलं वीर्यं महत्त्व वर्तते। अप्रमेयं। कीदृशं बलं। अप्रतिधृष्यं न विद्य
ते प्रतिधर्षकः यस्य तत् अप्रतिधृष्यं। धर्षणं पराभवः। धर्षकः अस्ति न वर्तते। पराभव कर्त्ता य
स्य एवं कस्यचित्। न प्रतिधर्षितुं अशक्य [illegible] शक्यं अप्रतिधृष्यं। किमिव अप्रतिधृष्यं अना
धृष्यं। बलं। ऊर्जइव ऊर्जः स्तोऊः पुनः किमिव। सत्त्वं धैर्यं हृदय बलं। तदेव अप्रतिधृष्यं। पुनः
किमिव। नन्नः आकाशं तदिव। पुनः भूमिव [illegible] मिव। बलं सैन्यं। यथा गजाश्वरथपदातिव्याप्तं
चतुरंगसैन्यमप्रतिधृष्यं भवति। तद्वदेक [illegible] स्य बलं सामर्थ्यं अप्रतिधृष्यं। दुःसह
त्कं चकुतो केन। हे सुभगे विनते अस्य गरुडस्य [illegible] का [illegible] मा नास्ति। एतादृशः कोपि नास्त्येव। ३८६
ऊर्ज इव। सुभगे। अरुण उवाच जननीं प्रति। [illegible] स्य पक्षौ दक्षिणः शिरो रक्तं
जातवेदाः अहं पुरस्तात् रक्त [illegible] पश्चाश्च [illegible] लोम गरुडस्य पृष्ठौ [illegible] अस्य। प्राणाः मरु
तः। अस्य। पक्षौ। अग्निः। शिरः। रक्तं। जात [illegible] अहं पुरस्तात्। अहं। अस्मि। पश्चात्। वंद्र
जलाम। गरुडस्य। पृष्ठे। हे मातः। मया पूर्वं [illegible] ता [illegible] गरुडोऽरुणेन त्वे तस्या म [illegible] र्ये वैनतेयो
पादे त्वां प्रति एवमुक्तं। हे विनते। त्वं तत्र ग [illegible] रुड इक्रमादिचा। हे गरुड। अरुणः खलु पंगु

स्वामि [illegible] ३७

नरः १
सौ पि भि
सा र रो ३

एवं अर्जुनस्य कर्त्ता। तस्य। विलिदोनाम किं [illegible]
शारूपेणं सेना। विशिष्टा लिदा भेदनं यस्याः [illegible] मेव स्वयमेका कीत्रिदिवं स्वर्गं गच्छ। कीदृ
दाय स्वर्पी पितीति व्यादाय स्वापी। व्यादाय प्रव [illegible] मित्यर्थः। इत्येवं मया अरूपेण हे मातः व
ड्डिहरति स्म॥ त्रयोविंशतितमो वर्गः॥ क्रा तु दे [illegible] वत्तुर्घः पाद। गच्छ स्वयं त्रिदिवं सोमहार इति
मां तु नरे खुरूरा हा। इह स्य तिक वाच॥ गति वि [illegible] स्ते। आशी [illegible] प्रयुंजो वातो स्य वीर्यं ४
तेपन्नगा विगीहगेडस्य स्य शार्ङ्गीनाः त्रिशं [illegible] वालो [illegible] स्य गरुडस्य प्राणान् रदु वायुः ८
र्पः। तेऊः रबलेन। गरुडस्य। शाका। ते। पंतूसमा [illegible] सोऽपेक्ष्य कानि क्ष्य वर्ज्जिता इतरे ता: ८
स्पशा
अदधुः। तनूत्लिः। हे शाका। ते सर्पा गरुडस्य [illegible] द्वावपि रक्षंतु त्रायेतां। अग्निः शिवः। अ
उत्तमांगानि अप्यदधुः। अपिहितवंतः। [illegible] दिन्मूर्द्धन्यागे वर्त्तमानः स्तुद्दष्टा। अस्य कुशाल
शरीरे ८। यद्वातनूत्लिर्गुहा लिः। ग्रूरूसु दित्यार्थ गत्वा पश्चिमत्यागे वर्त्तमानः सन् कुशालं
ऐनोत्तरं सूचयति। किं च रूपेणः स [illegible] लाम। ऊर्द्धं स्वे गतो गरुडस्य पृष्ठोपरि वं मंडलं
तेजोबलेन तापेन। कीदृशाः सर्पाः प [illegible] वंशोललामवरत्न मिव लोकनं नविष्यति। लो

त सौगणपव ९

८५

नीत्विर्यद्यात्स्यात्तद्यागकर्त्तातिपन्नः मात्पृष्टोपरि क्षितोस्य त्राणंकरिष्यति। तर्हिएका
अधः इत्युक्तावनामात्रं। कोदृशस्य गतिवक्रमित्येतस्याः प्राकुइंद्रबृहस्पतिसंवादः। अ
तोचरतः सर्वतोवृत्तीअन्तरंतीअन्त रं युद्धे प्रारब्धेतत्कोलाहलंमृतादनयुक्तां पृच्छति। इंद्र
तिपिपातिग्र उपायेइति। विं०दृग्नो। चरतो बृहस्पतेहंतवेदावगत्वा। ज्यामृत्वोद्भयदाऽवसृ
वदतुः श्मुखो। अस्वपनः ई क्षमाणः। कथं ततो यत्रा। सोमः। बृहस्पतो। हंता। वदा। अवाग
तो वैस्तीः सोदाप्तिन्योसर्वतः सर्वास्त्वोद्दि सोम०पालः। नुइतिप्रश्ने वितर्केवा। हे
योते। यदासर्वतः सर्वस्मिन्दिक्षुचरतः। किं कोलाहलः श्रूयतो। तत्किंकारणं। त
अर्ज्ञं अदनीयंपेयंसोमंरक्षत्यो। पुनः किं वेद आ हेति प्रसिद्धो यदाऽप्या
यः सुदत्तः। स्त्रीलिंगार्थेपुंल्लिंगं। वदद्भुर्भु सा विमुक्तासती कस्याचित्त्राद्भुराष्ट्र
र्भुरव्वो। ययोर्भुखस्फानेवैवदुरेव। उक्त कलस्रानेनातिपरुषेणालिक्रूतश्रोत्रा
मत्ति। विद्यतो मुखो। विद्यनोत्वा। वनेइ नंवति। एतत्कारणं सन्यकूनावबुध्यते। अ
स्फुरणरूपंतदेवयद्भुः। मुखवदुषो न्नेदि

. खर

सौ ५९

खोरांफ
खर

त्वा ना गंतुं न शक्नोति सा का यि कं ते क त्तुं। तत [illegible] अवे कि ज्ञानी कि उपसर्ग बला द्धातोर स्या हारः।
दूर्नूर शक्तिं सोम हारः सोमा हरण कर्त्ता। सोम म [illegible] हारः। यद्वा अवेत्य यं नो पसर्गः। किंतु अवर
ती भ्रा सं रे कुर्थ पादे त्व न्मुखे न गरुडं प्रति रक्षा पितं। [illegible] आयस्य अमृतं रक्ष। किंतु द्वो षः० सोमपा
तस्माद हं गमना शक्नोप्यस्मै अकरणे ये न [illegible] वेडं प्रति। [illegible] तं म ब्रुव न्वे र द्वो षं
५५ म र्थ प्रा ण अक्रतो स्य पक्षा वि नृ या। अस्या श्रा [illegible] त्यत व सोम पा ला न गरु ला नु।
कु न्ना यतां। मरुतः एको न पं खा शा सा के ज्ञा [illegible] श्वावी० पते। वि न ते यः। हरति। यस्य। दे ८
त रे ज्ञा त यो देव वि शे षाः इ डा नु [illegible] रः अ [illegible] म ब्रु व न्। एषः अ हं सुपर्ण स्य एतं द्वो षं वे
दा ४ हं नु पुरस्ता द स्मि। सूर्य र थ स्य [illegible] क [illegible] व श्रे। किंत रुण स्य सुपर्ण स्य। पततः। पतती ति प व वे ५
विं त को स्मि। तथा पश्चा द स्मि। क दा। वि दा [illegible] ततः। दूरा दा गक तः। तस्य क स्य त व। य स्य त व सो मं
वां कि षा मि। किं वा। गरुड स्य र थे वं ड [illegible] ता। लो क पा ला न्। अ ग्न्या दी न् नि ह त्य। नि त रां हत्वा।
स्य दय ति। त दा छ [illegible] नः वं ड मा अ स [illegible] स्य ति प्र ति।। अ पा ङ्गो व नः कि प्र ध न्वा का सी य स्या
[illegible] वी य ते सा य को व पा विं शा दूस्त व न्या न्ये युता नि ष

कैर्यौकनमिवरद्दृश्यते। इदमत्राकूतं। चं[illegible]णीतं। यस्य। अग्निं। बाणमुखं। तिरश्चता। यस्य। बा
किनोपि किंचिन्नयं। इतः परं इदं देवानाममि[illegible]तं। स्तवन्यानि। अयुतानि। षष्टिं। इंद्रो गुरुकं प्रतिवद
परयेद्दुःखेगरूडेन सार्द्धममृतपालकानि यौवनः। विश्वकर्मा तस्मिन्काले अमृतहरणे कालं
ऊनावगुरुकं प्रति। किं नु घोषः श्रूयते यत्र सो। कीदृक्। यौवनः। अपान् पंगुः। पुनः कीदृक्। श्री
ष्टा। शेषः श्रूयते नेबधिरः सोमपालः। किं नु। घो[illegible]वेगवत्तरं। एतेन बाणेन लघुगतित्वं सूच्यते। अ
त्वा। ज्या। फ। शिंजे। यदा। अव० स्पष्टा। शो श्रूयते[illegible]न प्रवर्त्तमानं। तिरश्चता पार्श्वो निर्गमा म ६
दृश्यते। हृते दानीं तत्र प्रदेशो उत्तस्थो घोषो[illegible]मको। तिर्यग्गत्या प्रवर्त्तमानं कोपि ग ५०
त्रकुत्र। यत्र सोमः सुधास्ति। एतत्कारणं न वा[illegible]ग्निमयं। अग्निस्वरूपं। प्रज्व
रूप २ मौर्वी अवस्पृष्टा विस्पृष्टा सती आकर्णितमा[illegible]नायाप्नि पुनरसौ कः। यस्य यौवन [illegible]
यते। टंकारवं जनयति। तदा सोमपालः बधि[illegible]तिंचाद्वारा नूनं मयुतानि वीयतो विविधं
मन्द्रो श्रूयते। शेरवणं कुरुते प्रबलं ध्व[illegible]ः ९० नवतिं रिपूणाममयुतानि व्याप्नोति। वि
[illegible]पितावत्संख्या को न्वत्वे त्यर्थः। यद्वा ज्ञात्यनि बा ता

गा गि ४

लिंरा

प्रमोदत्वरसंपन्नाः। आनंदघनाः। किंच रू[illegible]ः ताः मोदाः। एतन्नामकाः शक्तयः। सूर्यवर्चसः। वर्चस्ते
जः। स्वप्रतापतेजोबहुलाः। पुनः के सुधा[illegible]मुक्ताः। कृदः। अगाधजलाः महागर्त्ताः न दाह इत्यर्थः
। कीदृशाः तेन दाः। चंद्रवत् कांतः भ्राजमानाः [illegible] वर्णाः। [illegible]तत्वाच्च। कांत इति विशेषणमर्थव
शात् लिंगविपरिणामतः। पुनः काः अमृतघ[illegible]रणत्वे कल्पिताः। कृदिन्यः। नद्यः
कल्पध्येन कृदिनी रिति द्वितीयाकर्मणि [illegible]ति [illegible]मत्वे। कीदृश्यो कृदिन्यः। चं
द्र इव कांत्यः। शोभमानाः। धवलोदका इत्यर्थः। पु[illegible]मसंगोपना यत्र प्रयुक्ताः। विश्वरूपाः
नानाविधरूपाः शाक्तयः योगिन्यः विश्वा[illegible]नेकप्रकाराणि रूपाणि यासां ताः विश्व
रूपाः। कीदृश्यो विश्वरूपाः। बहुधा वि[illegible]प्रकारे प्रवर्त्तमानाः। नानाविधा निर्माया निर्यु
ध्यमाना इत्यर्थः। पुनः कीदृश्यः विश्वरूपाः शाक्तयः। सूर्यवर्चसः उग्रतेजसः। इह पंचानामंत
र्गानानां। करपविमोदकृदकृदिनी विश्व रूपाख्यानां व्यस्तान्वितत्व दोषमथाश्रित्य अवित्यमा
त्र बलाधथा योग्यं विशेषणानि प्रयुक्तानि। अमोगरवः सोमेलुब्रुः पक्षीगरुडः। एताः पंचकांतर्गा
नत्वे प्रयुक्ताः स्कापिताः सर्वा[illegible]दिकथं आतिपिपाति अस्ति क्रमप गच्छति। अंतः प्रविशाति

स्मा। यद्वत्पूर्वपादे पादांतरं। कृष्णं। स्विदेवा [illegible]ति याति गच्छः। पतति नु। कथं। स्वित्। एव। अपि। अतति
याति गच्छः। एताः कथमतियाति। अतिक्रामति। पर्वतादौ। कथं स्विदेवा पतति याति गच्छः। स्वि
दिति प्रश्ने॥ बृहस्पतिः प्रत्युत्तरमुवाच। ताग्नीव छिन्ना अपि च मूर्द्धच्छिन्नाः कृत्ताः सर्वं ते बकुला
नि शाका। अपाङ्गौ वनौ निहितस्तदासीन्महद्वैशासमकरो सुपर्णः इह केचित्कुसां प्रदायिका।
57 ऊढाः यद्वत्पूर्वपादे विकारस्याकारयोरंत[illegible]कारं प्रवेशायंति। महद्वैयचासमिति। तद्दृष्टा।
महद्वैशासमित्येव अशुद्धं सर्वं प्रदाय गतं बोद्[illegible] स्वपदानि। ताः ग्रीव० छिन्नाः। अपि वा
मूर्द्ध० च्छिन्नाः कृत्ताः। सर्वं ते। बकुलानि। शाक[illegible]नौ वनः। नि० हितः। तदा। आसीत्। ५७
महत्। वैशासं। अकरोत्। सु० पर्णः। सु[illegible]वता[illegible]तस्या मध्ये निर्दिष्टानां पंचा
नां सोमांतर्द्धानानां गति। सिंद्धेऽपष्टोऽन[illegible]ग्नीव[illegible]रीं इति यथा स्वमुत्तराण्योहा है
इडा। त्वया मोदा इति नाम्न्यः शाक्तयः कुवे[illegible]च्छिन्ना[illegible]ः मोदानाम्न्यः योगिन्यः गकडे
न ग्रीवा छिन्नाः कृत्ताः। ग्रीवा सु च्छिन्नाः [illegible]च्छिन्नाः। ऊर्ध्वस्वत्वं छांदसो। छिन्नग्रीवा इत्य
र्थः। याम्यत्वं विश्वरूपा इति नाम्न्यः शाक्त[illegible]य कुवर्गता इति च्छिन्नाः। ताः विश्वरूपाः यो

गिन्यः गरुडेन मूर्द्धच्छिन्नाः कृताः। मूर्द्धस्तु छिन्नाः विदारिताः मूर्द्धच्छिन्नाः। ताः ग्रीवच्छिन्नाः मूर्द्ध
च्छिन्नाः इति स्त्रीलिंगानि सर्वाणि द्विती[illegible]कर्मकत्वात्। बकुलानीति नपुंसकं प्रथमा
बहुवचनं कर्तृत्वात्। अयमन्वयः। बकुला[illegible]ता निपुष्पितानि जातानि निश्चयस्थगात्रकाकग्रस्था
दीन्यपि चित्रकानि ताः सर्वाः उत्पत[illegible]मार्दा रवाः विश्वकर्मा रव्यात्यकर्मन्कृताः सर्व
ते से वं ते रखा देयीति नकृपंतो अमृत[illegible]ताः[illegible]श्रीपुत्र। गरुडेन ताः त्रास्याः कृता
ः छिन्नाः खंडशः कृताः। ताः गरुडः अ[illegible]रे एय जनाः गरुडः ताः अदहत्
न स्मसात् अकरोत्। यास्तु द्विन्पः आ[illegible]बृद्धान् गरुडः ताः द्विनीः अशोषयत्। शो
षितवान्। भुञ्जोदकान्दैः अकार्षीत्। [illegible] थायेद्रुदः नदाः आसन् बद्धाबद्धान् गरुडः तान्
द्रुदान् नदान् अशोषयत्। शोषितवान्। भुञ्जोदकान् अकरोत्। बद्धाबद्धान् क्रियापदाध्या
हारः। तथायः। जीवनो विश्वकर्मा [illegible]ताय्यतीत्। एतेन नितरां हलः नद्यः। एवं सुपर्णः मरुत्
त्वेषासं हननं अकरोत्। त्वेषासंवर्धं अकरोत्। ताम्प्रि(?) नग्नीबा अपि च मूर्द्धच्छिन्नाः इ

सुपर्णं दि... ग दिवि पतन्तं । तान मद्दा ... न्वा वे ... वान् शक्रु नो व ... न रुव ... मस्या
... व ... ता २

तिपा हं तुरं । ताम्रो व ... निर्ग्नो । महद्वैन्न । स्तम करो सुपर्णः । पंचविंशतितमो वर्गः ॥ उद अयं तु स पर्णा हर्षे
माणः इत्य स्याः न्का न मन्यत्र । इन्द्रः ऋ कृति गुरुः । आदित्या रुद्रा व सवो थ साध्याः सोमे रक्षं तो बकु
धा नि विष्टाः । मरुतो ज्वलन्त रुत्वं तेब ... यन्त इन्दु हरति विनतेयः ॥ आदित्याः रुद्राः वसवः
अथ साध्याः सोमं । रक्षं तः । बकुधा । नि० विष्टाः । मरुतः । ज्वलन्तः । ... । तो बकूव । हे गुरो एते म
रुत्पर्यं ताः देवाः सोमं रक्षं तः सं तः बकु ... प्रकारैः नाना रूपवेषैः परितः परिवेषरूपे
ण निविष्टाः व्यवस्थिताः । हे ब्रह्मन् ते सर्वे ... वसू बभूवुः । व्यत्ययेन बकुत्व स्थाने एक ५७
वचनं । पुत्रं तु ब्रह्मण स्पतिरित्यादौ यथा ... कवचन स्थाने बकुवचनं । शेषं गतार्थं । गुरू
रुवाच । प्रांव आयन्व सवः पृ रुमाणा उदवे ... मरुतोथ साध्याः दक्षिणा रुद्राः सहर्गं धर्वसे ०६
नया प्रतीच आदित्या न नय हैनतेयः । प्रांचः ... यम् । वसवः । पूरु माणाः । उत्त० अंव । विश्वेम
रुतः । अथ । साध्याः दक्षिणा । रुद्राः सहागं ... सेनया । प्रतीचः । आदित्याः । अनयन् । वैनतेय
॥ हे इन्द्र । वसवः प्रांचः पूर्वदिशि आयन् ... मन् गरुडः त्रासात् । अयगतो । विश्वे इति विश्वेदेवाः
तथा मरुतः । ४९ अथ साध्याः एते उदवं उप ... आयन् अगरुन रुद्राः । ११ दक्षिणा इतिदक्षि

ण स्यां अ[illegible]यन। गताः। कथं। गंधर्वाणां सेन[illegible]सह। वैनतेयः आदित्यान् १२ प्रतीवः प्रत्यञ्चु
स्वान् प्रतीच्यां अनयत्। प्रापितवान्। ईदृग्वा[illegible]श्वानरो जातवेदाः क्वासीत्। यो मई ईडु परिगृह्णा
धितिष्ठति। अर्चिर्भिर्ज्वलंतम् अनिवृष्टतेजसं क[illegible]वदेवा प्यातियाति गृध्रः। वैश्वानरः। जात०
वेदाः। कः। आसीत्। यः। मे। ईडुं। परि०गृह्या। [illegible]धि। तिष्ठति। अर्चिर्भिः२ ज्वलंतं। अनिवृष्ट०तेज
५ अति। सं। कथं। स्वित्। एव। अपियाति। गृध्रः। के ब्रह्म[illegible]ः अग्निः। क्वासकः। यः मे ईडुं गृहीत्वाति
ष्ठति। किं कृत्वा। अधि इति स्वस्थानं अधिकृत्य। ग[illegible]कृष्टं तं वैश्वानरं कथं अतियाति
अतिक्रामति। उर्ध्वं गच्छति। स्विदिति प्रश्ने[illegible]विलके वा। अकोपाद्भ्रूः इति अवमानैवववंप्र
युंक्ते। कीदृशं जातवेदसं। अर्चिर्भिर्ज्वलंतं। अर्चिर्भिः ज्वालाभिः ज्वलतीति अर्चिर्ज्वलनात्तं०
कीदृशं। वैश्वानरं। अनिवृष्टतेजसं न निवृष्टं केन वितथं यावितं दावितं तेजो यस्य असौ
अनिवृष्टतेजाः। तं०॥ बृहस्पतिरुवाच। वृतस्य सिंधूनन यन्हेन ते यो बहु बहून्य सुतानि
पाष्टिं। ते स्वर्पयित्वा जातवेदसं हिरण्यः स्तोत्यपतकुंतः। वृतस्य। सिंधून्। अन

59

मतः। वैनतेयः। बहूनि। बद्धानि। अयुतानि। षष्टिं। तैः। तर्पयित्वा। नव। ऊ। न॰ वेद सं। हिरण्मयः। स्तो
ति। अपतत्। ताक्ष्र्या कुतः। सिंधवो द्रुदाः। मेर्वा [illegible] दि प्रमुखवनानां दिव्यवृक्षेषु चरन्मानाः। तान् घृतकु
दान् अनेकान् नानाप्रदेशोत्पः। आनय [illegible] वैनतेयः। आनिनाय। कतिसंख्याकान्। घृतकुंदान्।
६० षष्टिं। अयुतानि। एतावत्संख्याकान्। षट्खलक्षाणी तर्प्यः। तान्। अमृतरक्षाले। नियुक्तः। वैश्वान
रस्य समीपे गरुडः। आनीतवान्। पक्षान्स्य [illegible] कृत्वा। किंलक्षणानि। षष्टिं। अयुतानि। बद्धानि
नियतानि। अन्यूनानि। अनतिरिक्तानि [illegible] पूर्णानि वै [illegible] शयः। [illegible] बहु सत्ये। तैः षड्लक्ष
संख्यैः घृतस्य सिंधुभिः आज्यकुंदैः हेदं ऽतवऊ [illegible] वैश्वानरं तर्पयित्वा असौ हिर
ण्मयः ताक्ष्र्यकुतः पक्षी सुपर्णः। स्तोति इति स्तो [illegible] के सागरमध्ये अपतत्। उक्तेन तापेन
संतप्तः सन्। स्तोत सन् शब्दस्य डौ परे छांदसे [illegible] टिलोपे निः तद्रूपं सप्तम्येकवचनांतं। स्तोति
इति। अनेन तर्पणोपायेन वैश्वानरमाराध्य [illegible] आनीय तस्मात्प्रदेशात् दूरतरे प्रेष्यप्र
वेशः सोकर्यं कृतवान्। अपश्यत् गुरुरेवो [illegible] श्वानरं तर्पयित्वा घृतेन सर्वान् अन्यान्त्सोम
पालान् जित्वा मपि मेघ इव निम्नानि समानि कुर्वन् पराङ्गगच्छ गरुडो वैनतेयः। वैश्वान

५९

रं तर्पयित्वा। घृतेन। सर्वान्। अन्यान्। लो॰पालान्। वि॰ जित्वा महामेघः॥ २१ ॥ यानि निम्नानि समा
नि। कुर्वन्। पराङ्मुखः। गच्छत्। गरुडः॥ वैनतेयः [illegible] वैनतेयो गरुडः। वैश्वानरं पञ्चरूपाणां घृतरूप
णां घृतेन तर्पयित्वा। अन्यांश्च सर्वान् यमादीन् ईशानान्तान् लोकपालान् दिक्पालान् विजि
त्य विविधप्रकारैर्जित्वा तान् सर्वान् वैश्वानरादीन् पराङ् इति पराङ्मुखान् संपाद्य पराङ्मु
खीकृत्य गच्छत्। अडागमाभावश्छांदसः। [illegible]ना। अमृतनिक्षेपणस्थानं सुगमं कृत्वा
आगच्छत्। तत्र अगमत्। किं कुर्वन् सन्। अगच्छत्। [illegible] स्थलानि समा कुर्वन् मृत्तिकया
पूरयित्वा। अमृतस्थानात् परितः ये गर्ता[illegible]वाप्रमुखैः। आसन्। तथा ये नदाः नद्यश्च आ
सन्ताः शोषयित्वा तासां निर्जलानां मध्यगर्तान् मृद्भिः प्रपूर्य समा स्थलानि कुर्वन् अमृत
स्थले गतः॥ यथा महामेघः प्रबलपङ्कैः विषमानि गर्तवंति स्थलानि उन्नतानि संपादयति
उन्नतस्थलानि खनित्वा परिखीकुर्वन्। पङ्क्तिं यातितमो वर्गः॥ उत्तरस्या ऋच एकमाघमदुर्ब
हस्पतेर्वाक्यं। गुरुकवाक्। एको बहून् नीभवन् [illegible] तिष्ठन्नेवैव त्राकः सहस्रो बलेन। एकः॥ ब

रूना। भीमसेन बलः। अपि च। अतिष्ठत्। तथा एव। शक्रः॥ सहस्राक्षः बलेन। एको गरुडः। बहून् सोमपाल
कान् अधिकृत्य। आक्रम्य। अतिष्ठत्। आक्रम्य मन्निकृष्य विक्रीत्य। कीदृशः। हे इंद्र। बलेन सामर्थ्ये
नतावेव सहस्राक्षतुल्यः। अत एव भीमबलैः। त्वयं कर शक्तिः। किं चन्द्र लोगरुडः। शक्रः। सर्वकार्यक
रणे समर्थः॥ अथो त्वराद्भिनेंद्रः स्वप्रकोपं विवृण्वन्नाह गुर्वादीन् प्रति। इंद्र उवाच। यन्मे रक्षां धर्षि
60 तवान्भक्ष्यं तस्तेनास्य क्रुद्धः प्रहरामि वज्रं। यन्मामे रक्षां धर्षितवान्। शाकुंतः तेन। अस्य। क्रुद्धः।
प्रहरामि वज्रं। यत्र यस्मात्कारणात् शाकुंतो सोपरक्षीण्डिन्तेर रक्षां सोमरक्षां इति सोमरक्ष
कान् सर्वान् चेतनाचेतनान् धर्षितवान् परान् [illegible] तेन हेतुना अहं क्रुद्धोस्मि। अस्य गरुड ६०
स्यांगे वज्रं प्रहरामि। वज्रं प्रहारं मुंचामि। इति प्रतिज्ञाय गरुडसमीपे गत्वेंद्रः सुपर्णपृष्ठे वज्र
प्रहारं मुमोच। वज्रं तु वज्रो परि आस्फालितं तस्यास्ति निःफलं नवतितथैवासीत्। गरुडपृष्ठवज्र
योः परस्परास्फालनादग्निः पपात। न च गरुडस्य किंचिद्व्रणमात्रमप्यभवत्। ततो वित्यप्रयत्नइंद्रो ग
रुडं प्रति आगत्येदमवोचत्॥ इंद्र उवाच॥ रूपामि यं कुरुप विंस्व वीर्यं येन वृत्रस्य हृदयं निकृन्तं।

तन्मे वज्रं प्रतिहतं शक्र कुतो बृहस्पते किं नु भूतं सुपर्णः। तपः॰मयं। क्षुर॰पविः। स्व॰वीर्यं। येन। वृ
त्रस्य। हृदयं। नि॰कृत्तं। तत्। मे। वज्रं। प्रति॰हतं। शक्र। कुतो। बृहस्पते। किं। नु। भूतं। सु॰पर्णः। हे बृह
स्पते। नु इति वितर्के। तत् मे वज्रं शक्र कुतो ऽमुष्मिन् पक्षिणि पाति तं सत् प्रतिहतं। प्रस्तुत भग्न
धाग्निवासः। दंष्ट्रा भासा। हे बृहस्पते। असौ सुपर्णः किं भूतं एवं विधं आश्चर्यरूपं अपरिमे
यबलं किं भूतं किं नामा अस्ति। तद् ब्रूहि। तत् किं वज्रं येन वज्रेण वृत्रस्य वृत्रासुरस्य हृदयं नित
रां कृत्तं विदारितं। अतीक्ष्णेदने। कीदृशं वज्रं। तपोमयं। तपः [illegible] येन व्याप्तं दधीच ऋषेः तप
सा महाप्रभावं। तस्य अस्थिमयत्वात्। पुनः कीदृशं। क्षुरपविः। क्षुरधारः। स्ववीर्यं। स्वस्यैव वी
र्यं यस्मिन्। तत् स्ववीर्यं। सहायानपेक्षमित्यर्थः। तपोमयं॰ गुरुरुवाच। एष छंदांसि स
हितानि शक्र यजुर्मयः साम तनूः सुपर्णः। इंदुं पीत्वा वीर्यवान् तार्क्ष्यपुत्रस्तेन वज्रः प्रतिह
तस्तवात्र। एषः। छंदांसि। सहितानि। शक्र। यजुः॰मयः। साम॰तनूः। सु॰पर्णः। इंदुं। पीत्वा।
वीर्य॰वान्। तार्क्ष्य॰पुत्रः। तेन। वज्रः। प्रति॰हतः। तव। अत्र। हे इन्द्र। शक्र। एष गरुडः सहितानि

एकत्रमिलितानि चत्वारि कुंदासि विद्धि। कुं दो मयः। वेदमयत्वारीरत्वमेव प्रकटयन्नाह। यजु
र्मयः। साम तनूः। सा मान्येव तनूर्यस्यासौ सामतनूः। उपलक्षणमेतत्। ऋङ्मयोऽथर्वमयश्च
कीदृक्। इंद्रं पीत्वा वीर्यवान्‌ सोमम्मदे नौ कुर्वन्बलः। तेन हेतुना। अत्रास्मिन्‌ सुपर्णे तव वज्रः
प्रतिहतः। पफाल। वं ध्यो जातः। एवं कुंदासि। अथ प्रहारे निःफले माति इंद्रः सामवाक्यैः सुपर्णम
नुनयन्‌ स्वार्थसिद्धिं प्रार्थयते। इंद्र उवाच। गरुडं प्रति। इदं देवानामखिलातिवज्र मावृत्रपूर्वमनि
61 हत्यशत्रुं। तदावृत्तं तसुपर्णे न साधु वज्रं समानः किं पतंतं गरुत्मन्‌। इदं। देवानां। अखि० वाति।
वज्रं। आ० वृत्रपूर्वं। अनि० हत्य। शत्रुं। तत्। आ० वृत्तं। तव सुपर्णे। न। साधु। वज्रस्य। मानः। कि
पतंतं। गरुत्मन्‌। हे गरुत्मन्‌। तत् इदं वज्रं आवृत्रपूर्वं यथा स्यात्तथा सुपर्णे शत्रुं अनिहत्य अ
हत्वा न आवृत्तं। न आवर्त्तितस्मान निवृत्तं। आवृत्रपूर्वमित्यस्य कोऽर्थः। वृत्रः पूर्वो मुख्यो येषां ते ६१
वृत्रपूर्वाः। वृत्रपूर्वान्‌ वृत्रादीन्‌ अजिव्याप्य इति आवृत्रपूर्वं। अभिविधावाङ्‌। आवृत्रपूर्वं यथा
स्यात्तथा। अयमाशयः। वृत्रप्रभृतीनपि असुराणां शत्रून्‌ अहत्वा न आवृत्तं न निवृत्तं पूर्वका
ले अधुना तद्वज्रं अहत्वा आवृत्तं। निःफलं जातं। तत्र साधु न। तत्र युक्तं न। किं भूतं वज्रं। देवानां।

अरिघाति। अरिघ्नं। अरीन् घातयत कर्तृत्वं अरिघाति। हे गरुत्मन्। तस्य वज्रस्य मानः सत्का
रः क्रियतां। यद्वा। एवं पाठः। आवृत्तपूर्वमनिहत्य आहैतुं। तस्मिन् पाठे अयमर्थः। इदं वज्रं त्वा तु
अनिहत्य अहत्वा कदाचित् न आवृत्तपूर्वं। पूर्वं आवृत्तं इति आवृत्तपूर्वं। त्वा तुं अहत्वा कदा
चित् आवृत्तपूर्वं न कदाचिदपि विफलं न आवृत्तं। पूर्वं पूर्वकाले। तत् शत्रूणां साधुना। हि
तं ना। हे गरुत्मन् वज्रस्य मानः पूजा क्रियतां। यत् इदं दधीचकशेरस्थि स्वरूपं। इदं देवानाम
विघाति। गरुत्मन्॥ एवं पिंडेणानुनीतः सन् स। मेवा क... प्रार्थितश्च सन् गरुडोपी ड
मनोरथं प्रमाणेत्यिष्यन्नाह॥ गरुड उवाच। इंद्र प्रति। अर्वं तनूडं विसृजाम्यनिंद्यतं किंचिव
ज्रेणानवत्वमीड्यः। हितं देवानां। प्रियमेवकुल्यं साम्नास्मि कर्त्ता न बलेन त्वाक्ता। अर्वा तनूडं वि
सृजामि। अनिंद्य। तत्। किंचिव ज्रेण। नवा। त्वं। ईड्यः। हितं। देवानां। प्रियं। एवानुकुल्यं। साम्ना॥
अस्मि। कर्त्ता। ना। बलेन। त्वाक्ता। हे अनिंद्य इंद्र। त्वत्कामना सिद्धये अहं अर्वं उरोत्नवं तनू
डं विसृजाम्येकां। उत्सृजामि। मुं वाम्य धुना। हे इंद्र त्वं स्ववज्रेण तत्र च्युत मदीयं पिछं कि

खि। खंडय। खंडितं कुरु। तथा स्तति त्वं वईज्ञो भव। स्तुत्यो भव। स्तत स्त्यो भव। पूर्णमनो
रथो भव। एवं करणं देवानां कृतिं। तुभ्यं मम पि प्रियमेव। एतदपि पुरुक्ष विमोचनं तु अहं मामू
सामवा को नेव। प्रियवा को नेव। अनुनयेन प्रार्थितः सन कर्त्तोऽस्मि। परं तु बलेन कोपि वे
त पिक्रमपि मो वायितुं निकाति तर्हि अहं एतत् पत्र विमोचनं कर्त्ता नास्मि। अर्थितनूजं० त्राक्रा
गकङ्उवाच॥ तथेर्मानं करिष्यामि वज्रं यस्यास्ति सं लवं। वज्रस्य च करिष्या। मितवचैव
श्रातक्रतो। तथेः। मानं। करिष्यामि। वज्रं। यस्या। अस्ति० संलवं। वज्रस्य च। करिष्यामि। तव।
च। एव। शतक्रतो इति त्रात० क्रतो॥ हे शतक्रतो। अहं तस्य पृथ्वी वः मानं करिष्यामि। दास्य 62 ६२
मि। मानं सत्कारं पूजां करिष्यामि। आक्रामं प्र नि करिष्यामि। तस्य कस्य कथे। यस्य अस्ति
सं लवं इदं वज्रं हस्ते धारयति। अस्य वज्रस्य आयुधस्य च मानं पूजां करिष्यामि। गौरवं संपा
दयिष्यामि। तव च मानं गौरवं करिष्यामि। पि कं त्य द्या मा। त्यर्थः। अन्य चैते षांत्रयालां
लघुत्वं भवेत्। सप्तविंशतितमो वर्गः। वामदेव ऋषिरुवाच। किं नं त्रिधातत्रं कुतिश्चो नप
त्रं तस्या। गरखंडादनवनमपूरः। मयो पि वक्राः छुडं गेंइ सत्री मूलेव त्रा तुर्नकुलस्त्र लीनां।

तू

क्किन्नं। त्रि० या। तस्य। कुलिशेन। पत्रं। तस्य। अग्रम० खंडात्। अजवन। मयूरः। मध्यो। द्वि० वक्रा। तुङ्गे
गेंद्र० राजी। मूले। वा। शत्रुः। नकुलः। तु। अहीनां। तत्पत्रं। छिपिछे। इंद्रेण। कुलिशेन वज्रेण
त्रिधा छिन्नं। त्रिखंडं कृतं। तस्य अग्रखंडात् मयूरः। त्रिखी अजवत् उत्पन्नः। मध्ये इति म
ध्यौ खंडात् भुजगेंद्रराजी नाम काचित् जातिरुत्पन्ना। न्यालको नाम प्राणी उत्पन्नः। मूले इति
मूलखंडात् नकुलजातिरुत्पन्ना। नकुलो रक्त...वः जातिविशेषः। स च अहीनां सर्पाणां
शत्रुर्हि वा। एवं ज्ञाते मति ततः इंद्रः सुपर्णमिदमपृ...प्र कामित्वा शाकुने। किं बली
यो ऽस्ति कस्ते नागः समुत्सृज्यो द्विजेंद्र। प्राप्य च मे वीर्यम् असत्यसाहं मत्स्कंधवनो ऽवतिष्ठा
स्यतीत्यर्थः। पृ का मि। त्वा। शाकुने। किं० बलः। अस्ति। कः। ते। नागः। सं। ॐ इति। सत्यः। द्विजेंद्रा
प्राप्य च। मे। वीर्यं। असत्य० साहं। स्कंधस्कंधं। वनः। नवति। शास्वती त्यः।। इंद्र आह। धृते
शाकुने विहग। हे द्विजेंद्र। द्विजाः पक्षिणः तेषाम् इंद्र पक्षिराज। हे असत्यसाहं। स हि एव सा
हं अहं तत्व मार्गो। सोढुं शाक्यं मत्यं। न स ह्यम मम सत्यं। असत्यं साहं बलं यस्या। सा वसत्य

प्राह ॥ हे० । त्वां त्वां प्रति अहमिदं पृच्छामि । किं । त्वं किं बलः असि । किं इति । कियत् बलं यस्या सौ
किं बलः । तव बलं कियदस्ति । हे शाकुन । ते तव कः नागः अंशः देहोद्भः संभवोऽस्ति । समयक्
सोढुं शक्योऽस्ति । त्वं हि प्रकृत्या सर्वोत्पाटुः मत्तरवासि । त्वच्छरीरे तु को विनागः अंशः किमंगं
वास्मिन्नवसरे वा केनोपायेन वा कोप्यंशाः संग्रः सोढुं शक्योऽस्ति तद्वद । त्वं स्ववीर्यं स्वसामर्थ्यं मे
मह्यमाचक्ष्व ॥ नः अस्माकं त्वया साकं शाम्यतीत्यः समानः शाम्यतीनां समानार्थैव । निरंतर
त्र्यावीनि वर्णानि अक्रूयं नाविनुं मरव्यं स्वं देवत्वं मित्रत्वं ... विष्यति । अतः स खित्वा
सूच्या किं मदग्रे कथ्य । तव शाक्तिः कियती । शाम्यतीत्यः समान इति चतुर्थी बहुवचनादय
मार्थो लभ्यते । आवं द्वार्क कालाय । आ वं द्वार्कं स्कौ च्यित्रावयोः सरव्यमस्तु । इति । गरुडः प्रत्युत्त ६२
रं अब्रवीत् ॥ अष्टौ भूमीर्नव दिशास्त्रीन्समुद्रान्छचीपते । परः सहस्रं पर्वतान्वहेयं मप्ये यं वेत्थ अ का३
ष्टौ । भूमीः । नव । दिशाः । त्रीन् । समुद्रान् । शची० पते । परः सहस्रां । पर्वतान् । वहेयं । कामयेयं ।
वेत्थ । गरुड आह । हे शचीपते । अहं चेत् । कामयेयं इच्छेयं एवं कर्तुमिच्छामि तत्सर्पं वहेयं । वो

63

रंशा कोटि। अष्टौ भूमीः इमाः पातालानि सप्त। अष्टमी इयमेव पृथिवी। एताः अष्टौ
भूमीः। तथा त्रीन् समुद्रान्। एको लवणोदकः। एको मृष्टोदकः। विचित्ररसानां सौग-
न्धानां सागराणां समुदायः सर्वोऽपि एक एव समुद्र इत्येकत्वेन समुद्रो विवक्षितः। अ-
नेनाकृतेन त्रित्वं निर्दिष्टं। ९। नव दिशः इमाः प्राच्यादयः सकोणाः। ८ अष्टौ। नवमी
ऊर्ध्वा दिक्। तदुक्तं शांखायनकल्पे। अथ यश्च व दिक्षुं तन्तु वराहेण च तस्योदिशा
मतस्योऽवांतरदिशा ऊर्ध्वेयं नवमी दिक् नवाशा हृदुतीति। ननु अधस्तनादिक्
दशमी सत्यपि कथं नोक्ता। दश दिशः इति। सत्यं। अष्टौ भूमीरित्यत्र पातालादिलोकानां
सर्वेषामेतन्तर्भावात् पौनरुक्त्यं स्यात्तस्मान्न वेत्युक्तं। परः सहस्रान् पर्वतान् वहेयं।
बोधुं शोकोमि। सहस्रात्परे अधिकाः। परः सहस्राः तान् परः सहस्रान्। अष्टौ भूमीरि-
त्यत्र पृथिव्या अन्तर्भावोऽस्ति पृथिव्याः पर्वतानामन्तर्भावे सत्यपि तेषां महत्त्वाकार-
त्वात् पृथगुपादानं न पुनरुक्तिदोषमावहति। अह हि निजेच्छया एतत्सर्वं समुद्वित

मेव युगपद्देवता मात्रेण वहामि। एतावदस्मे वीर्यं। इत्येव गरुडेन स्ववीर्यं यथार्थवाको
ना विष्णुते इंद्रः। हे सुपर्ण त्वमिमं मदीयममृतकलशं गृहाण। गृहीत्वा येष्टस्थानं प्र
तिनीत्वा स्वकार्यं साधय। परं तु इमं समयं मत्तः। क्रियमाणं पालयेथाः। अनेन समय
परिपालनेन गृहाण। सत्यवचनेन एतं समयं प्रथममंगीकुरुष्व। पश्चात् सोमकलशमा
64 दत्स्व। आदाय च यथेष्टं याहि। कोयं समय इत्याशंकायां समयं रक्षयति। नीमव मिंद्र आ
ह। इंद्र उवाच। इंद्र वे सर्पाः पास्यंति त्वयादत्तं विहंगम अजनं ते करिष्यामि तत्र सा
धुन विष्यति। पाठांतरे तु। हे लवनं ते करिष्यामि तत्र सप्तकुं विष्यतीति। अमानं ते क ६४ २
रिष्यामीति वा। इंद्र। वेत। सर्पाः। पास्यंति। त्वया। दत्तं। विहंगम। अजनं ते। करिष्या
मि तत्र। न। साधु। न विष्यति। अथवा। अमानं। ते। करिष्यामि। यद्वा। हेलनं। ते करि
ष्यामि। इति। इंद्र आह। हे विहंगम हे सुपर्ण। येत सर्पाः इममिंद्र सोमममृतं पा
स्यंति। अस्य पानं करिष्यंति तर्हि अहं ते तव गृहे अजनं जनशून्यं हीनं करिष्या

मि। सर्वान् गृहवासिनः हत्वा। अन्यच्च। तेत वक्रमानं अवमानं धिक्कारं करिष्यामि। न
मे मानः अपमानः। तं अपमान सन्मान विपर्ययं। यद्वा हेलनं प्रकोपं तेन न करिष्यामि। तन्तु
न व साधकस्याग्रं न लविष्यति। हितं न लविष्यति। कीदृशोऽस्मि अहं। त्वया दत्तं मर्पितं संतं। अ
थ गरुडः अविरोधाद्भीत मिंड प्रत्युत्तरमाह। नाहमिंडु परास्यामि सर्पेभ्यः शत्रुबाधन।
कृत्वा नु दर्शयिष्यामि। शाक मा सौम्य मे कुपः। गरुडो वदति। हे शाक। हे शत्रुबाधन। शत्रू
णां बाधाकर। शत्रून् न बाधते इति शत्रुसाधनः। अहं सर्पेभ्यः इंडुं सोमं न परास्यामि न प्र
क्षिपामि न दास्यामि। किं तर्हि करिष्यामि। इतः सोमं कृत्वा सर्पेभ्यो दर्शयिष्यामि। हे शा
क हे सौम्य। प्रसन्नमूर्ते। त्वं मे मन्युं मा कुपः। कोपं मा कार्षीः। क्रुधद्रुहेर्ष्यासूयार्थानामि
ति चतुर्थी। नाहमिंडुं। कुपः अप्रत्यादिं शातितमोवर्गः। ततः इंड्रेणानुमतो विनतेयः सोम
कलशं कृत्वा समानं काणें नागानां दर्शयामास एवं वदन्। किं। अयं वज्रा कृतः सोमस्त्
वत्पंक्तिः हपार्थिवाः। अहं च मुक्तो स्म्यरुणश्च मुक्तो मुक्ता वसुंगा विनता कुपरणी। अ

यं। वः। आ। हृतः। सोमः। तं। पश्यंतु। इह। पार्थिवाः। अहं। वः। मुक्तः। अस्मि। अरुणः। वः। मुक्तः।
मुक्ता। वः। मुंगा। वि०नता। सु०पर्णैः। हे नागाः। वः पुष्मत्स्यं अयं सोमः आहृतः मया स्वर्गाद्
नीतः वः पुष्मदर्थे पार्थिवाः कद्रूसुताः सर्वे पिबंतः तं सोमं पश्यन्तु। पृथिवी कद्रूस्तां हि क
द्रूः पृथिव्याः अवतारः अत एव मुच्यते। पृथिव्याः अपत्यानि पार्थिवाः मया निवेदितं सोमम
65 मृतं पश्यंतु। एनं गृह्णंतु। यथा सुखं पिबंतु। अनेन नवकेऽमृतार्पणेन अहं दासीपुत्रोऽपि
दासत्वात् मुक्तोऽस्मि। वः अपरं। अरुणः मदूतापं तु सूर्यस्य राथिस्व आकृदासीपुत्रत्वाद्दासत्वं ६५
प्राप्तः। सोऽपि कद्रुनादास्यात् मुक्तः। वः अपरे विनतामेत्तमाहिंगेत्यपरपर्यायादास्यात् स्व
यं कृतदोषेणो मादितान् मुक्ताः। अमीषां सर्वेषां अस्माकं दासत्वं गतं। अयं वः आहृत० सुप
र्णेः। सुपर्णेनागांतरेण स्वसौदास्यविमोक्षणे विश्राद्दयन् स्वस्य दोऽर्जुन्यमपमार्ष्टुं सर्पेभ्यो
हृतमुपादिशति। गरुडउवाच सर्पान्प्रति। अयं सोमः काद्रवेया मया स्वस्तृतीयात्पृष्ठा
द्रष्टो विमानात्। आनीत इंदुस्तद्वो ब्रवीमि तं पश्यथैनं प्रति द्यौति राजा। तं पश्यथैनं
जिहीर्षति राजा। अयं। सोमः। काद्रवेयाः। मया। स्वः। तृतीयात्। पृष्ठात्। रजसः। विमानात्।

आनीतः। इंदुः। तत्। ऊं इति। वः। ब्रवीमि। सं। परयथ। एनं। प्रा। ड्रिवाति। राजा। सं पश्यथ। ए
नं। प्रा। डि। हीर्षति। राजा। हे काऽदेवयाः मयास्त्वं इति स्वर्गलोकात् स्मारयं सोमः आहृतः आनी
तः। किं लक्षणात् स्वः। स्वर्गलोकात् तृतीयाऽऽउस्सः। रजः शब्दो लोकपर्यायः। लोकार
ओं स्पृष्टं त इति यास्कः। तृतीयात् लोकादित्यर्थः। किं लक्षणात् तृतीयलोकात् विमाना
त्। विमानमयात्। स्वर्गे हि सर्वे पि सुरगणाः वैमानिका एव वसंति ते च विमानारूढा ए
व यांति। एवं विमानत्वं तृतीयत्वं तु भूर्लोक भुवर्लोक स्वर्लोक इति क्रमात्। किं लक्षणात्। पृष्ठा
त्। स्वर्गस्य पृष्ठात्। संव्यपदेशात्। यद्वा। स्वः इति नाकलोक वचने। स्वः पृष्ठात् नाकस्य पृष्ठात् उ
त्कंचनकतो मंत्रभागो। नाकस्य पृष्ठे अधितिष्ठति श्रितो यः [illegible] पृणातीति। तस्मात् तृतीये पृष्ठे सं
जनित्रियाणीति वा। पृष्ठत्वप्रसिद्धं। तत्र तस्मात् कारणात् अहं वः युष्मान् प्रतिब्रवीमि। एनं सो
मं सम्यक् पूयं परयथ। का कृत्या किं रूपप्रद प्रस्नार्थत्वात् प्रतिहातिराजा। प्रतिब्रूति राजा।
राजा इंद्रः। एनं सोमं प्रार्दिवाति प्रेरयति। स्वकीयं नाकलोकं प्रति प्रेरयिष्यति। नेष्यति। तस्मा

नरस्तुले यत्नं कुर्वीत। यद्वा एनं प्रति इंद्रः जहाति जहातीत्यग्नितेषु यं। इयालुरपि निर्दहयो न वि
ष्यति। अथवा वर्णलोपेन जहातीत्यर्थे हातीत्येवमेवा राजा सुराणां पतिः। अथवा प्रति हिती
ति पाठः। सुरराजः एनं सोमं प्रति ये आकांक्षं कुर्वन्ति ये तत्स्पृहां कुर्वन्ति। तान् आकाङ्क्षां कुर्वतः
इंद्रः हन्ति नाशयति। तस्मात् अग्नेस्ते स्व प्राणे रक्षणे च प्रयत्नं कुरुत। इंद्राग्नी यत्रां कनीयं। अयं
66 सोमः काद्रवेयाः ०राजा।। इदं सुपर्णेन सोमं कद्र्वा नागे न्योदते ला तस्मात् समन्ततः त्रायाः
दास्यमोक्षे संपादितेषु नः पुनः प्रमाणे वाक्ये दृष्टी कृतेते दत्ते तो दास्य विनिर्मुक्तकुटुम्बे गरुडे
यथेष्टगते सति सपदि राक्षस नागतर्यं नागान् प्रति निःयां कमेव मुवाच। इंद्र उवाच ना
गान् प्रति। अहं हरामि वः सोमः सर्वे मामनुधावत। यो वीरः सोनुसरतु सर्वे वा वीरय ६८
रो६ ध्मुक्षङ्गमाः। अहं हरामि वः। सोमं सर्वे [illegible] मां अनु धावत। यः। वीरः अनु। सरतु। स सः।
र्वे। वा। वीरयध्वं। उरःरगमाः। इंद्रः कथयति। हे नागाः। अयं सोमः वः युष्माकं गरुडेन
दत्तं तस्मिन् सोमं अहं हरामि। अथवा अहं हरामि वः सोममिति पाठः। वः युष्माकं

सोममहं हरामि। युष्माकं सर्वेषामेनं सोममलक्षीकृत्य धावतां मध्ये यः कश्चिद्वी
रः शूरो भवति। सः एनं सोमं अलक्षीकृत्य सदन्तु। उपविशन्तु। सोमसमीपे तिष्ठन्तु। सी
दन्तु इत्यस्य स्थाने सदन्त्विति छांदसः प्रयोगः। वा अथवा। हे उरोगमाः उरगाः। यूयं सर्वे
षि यदि शूराः भवथ। तर्हि सर्वे यूयं वीरयध्वं। वीरत्वं कुरुत। शौर्यं दर्शयत। पराक्रमं कुरु
त। अहं प्रसिद्धवत्या सोमं हरामि। यदि शक्तिर्भवति तर्हि मया सह युध्यध्वं। इत्यर्थः। अ
हं हरामि वः सोमं० भुजगमाः। एवमुक्त्वैव ब्रुवन्निंद्रः सोमकलशं हृत्वा दिवं गतः। ते नागा
स्तु निराशा बभूवुः। गरुडः प्रागेव यत्र पृष्टः क्वापि गतवान्। गरुडस्यासंनिधाने इंद्रो हृ
त्वा स्वर्गं गतः। इदं वृत्तं ज्ञात्वा गरुडः स्वर्गे इंद्रसमीपे गत्वा इंद्रं प्रति इदमुवाच। गरु
ड उवाचेंद्रं प्रति॥ अयं त आहृतः सोमो यं तेऽहमहरं पुरंदर मिंद्र। अहं वमुक्तोस्यस्त
एभ्य मुक्तो मुक्ता यत्तुंगा विनतानिरोधात्। अयं। ते। आ०हृतः। सोमः। यं। ते। अहं। अ
हरं। पुर। इंद्र। इंद्र। अहं। वा मुक्तः। अस्मि। अरुणः। वो मुक्तः। मुक्ता। वा यत्तुंगा। विन
ता। नि०रोधात्। गरुडो ब्रूते। हे इंद्र। ते त्वया अयं प्रत्यक्षं दृश्यमानः सोमः आहृतः।

नागानां नां समीपात् आनीतः अयं कः। येन त्वदीयं मिं कुमोनं। पुरा पूर्वस्मिन् मुहूर्ते अहं
स्वयमेव अहरं स्वर्गात् हृतवान् अस्मि। अनेन त्वदीयेन सोमेन नागेभ्यो निवदिते
न अहं अस्मि। मुक्तः निरोधात्। दास्यत्वात् दास्यात् अरुणस्य निरोधात् मुक्तः। मम मा
67 ता विनता च मुक्ताः। ॐ गेति नाम्नी सा च निरोधात् मुक्ता। इन्द्र त्वया उपकृतमिति ना
वः। अर्थे इन्द्रः स्वर्गे आगत समीपस्थं गरुडं प्रति किंचित् कुकामः प्रसंगोत्पादनाय प्रथ
मं स्वपराक्रमान् वर्णयति द्वाभ्याम् ऋग्भ्यां। इन्द्र उवाच गरुडं प्रति। अहं पिबं न मुचिं त्रां
वरं वदत्वा पुरे मे विप्रचित्तिं दितित्या द्यावापृथिवी परि दधे वाससी व वृत्र ६७
हा। अहं। पिबं। नमुचिं। त्रां। वरं। वा। हत्वा। पुरा। इमे। विप्र० जित्या। द्यावा पृथिवी इति।
परि। दधे। वाससी इव। वृत्र०हा। इन्द्रो वदति। हे गरुड। पुरा पूर्वस्मिन् काले अ
तीत काले अहं लगाद् बुक्तां स्त्रीनू। असुरान् हत्वा इमं प्रसिद्धं विप्रचित्तिं
नामानं दानवं जित्वा मासे इमे द्यावापृथिवी परि दधे परिधानीयं क

चित्तिं। वि० २

१

तवान्। करिवेष्णूनं कृतवान्। केइव। वासस्त्रीइव। अर्द्धमिदमस्य प्रतितोदसी उन्नोइति अग्नेः।
कीदृग् हा। वृत्रहा। वृत्रं नाम असुरं हतवान् इति वृत्रहा। इंद्र उवाच गरुडं प्रति। अहं बलेनात्यत
रं सपन्नान् सर्वं जयामीदमहं बलेन। एवं बलस्यातिबलस्य मे स्वतः कथं स्विदिंद्र सहसा उत्क
र्षा। अहं। बलेन। अति। अतरं। स०पन्नात्। सर्वं। जयामि। इदं। बलेन। एवं०बलस्य। अति०ब
लस्य। मे। स्वतः। कथं। स्वित्। इंद्र। सहसा। उत्कर्षा। हे गरुड। अहं बलेन अत्यंतं सपन्नान् रिपून्
अतिशूरान् पि अतरं तीर्णः। अहं बलेन अत्यन्तं इदं सर्वं विश्वं जगत् स्वयं जयामि। पृथिव्या
दिरूपैः अहमेव जयामि विलसामि। तादृशस्य मे इंद्र सो अहं हे गरुड। त्वं कथं उत्कर्षा। केन प्र
योजनेन कृतवानसि। किमर्थं कृतवानसि। तद्ब्रूहि। कीदृशाः ते मम। एवं बलस्य। एवं पूर्वोक्तं
विपुलमनुष्यादि जनसाधकं बलं यस्य सा वेवबलः। तस्य एवं बलस्य। तथा अति बलस्य
अतिउत्कटं द्यावापृथिव्योः परिधानकरणादिकं बलं यस्य सावति बलः। तस्य अतिबल
स्य। स्विदिति प्रश्ने वितर्के च। कथमित्यनेन प्रयोजनं पृच्छति तव सोमस्य ईदृग् ग्रहणाह
रस्य प्रयोजनं किं। तदेव ब्रूहि। केन कारणेन साधनेन। उत्कर्षं कृतवानसि। इत्याद्यां कस्य

यमेव तद्वर्णयति। स्वतः सहसेति। स्वतः समुत्पन्नेन सहसा बलेन। स्वतः स्वशरीरादुत्थि
तेन सहसा बलेन। अपनन्यो नाद्येनात वेदं सहः बलं कस्याधाराधितस्य देवस्य। अस्मत्ता
त्वया न लब्धं। किंतु स्वत एवोत्पन्नं। तपश्चरणादि निरपेक्षतया। यद्वा एवं बलस्यातिबल
स्य मे सुत इत्ययमेव पाठः समीचीनैः। मे मम सुतः कनीयान् भ्राता। सूनुर्भ्रातरि पुत्रे
वेत्यभिधानमत्रं ये सूनुर्लघु भ्रातेत्युक्तं। लघुरेव मंतव्यः। पुत्रेवेति पुत्र साहचर्यात् सूनु
६८ रित्यस्याभिधेये तात्पर्यं न शब्दे। अतः सुतोपि सूनुपर्यायत्वात् कनीयान् भ्राता नैत्रवति
अहं बलेनात्यतरं ० सहसा जहर्थ। एको मे त्रिंशत्तमो वर्गः॥ कथं जहर्थेति पृष्टस्योत्तरं सुपर्णः
प्रत्यपर्यैति॥ माता मम विनता सुपर्णी दास्या दुःखमगमत् स्पर्द्धयेंद्रात्तस्यै निष्क्रयस्त्व ६८
सोम आसीन्नमा हरं तेन विद्धष्टमन्यैः॥ माता। मम। वि० नता। सु० पर्णी। दास्यात्। दुःखं।
अगमत्। स्पर्द्धया। इंद्र। तस्यै। निः ऽक्रयणः। तव। सोम। आसीत्। तं। आ। अहरं। तेन। वि०
द्धष्टं। अन्यैः। हे इंद्र। मम माता विनता दुःखं अगमत् प्रापत् कस्मात् दास्यात् दासत्वा
त्। कया दास्यमुत्पन्नं। स्पर्द्धया। असूयया। संघर्षेण। द्वेषेण। तस्यै मात्रे तवार्थं सोमः

त्वदीयः सोमः निःक्रयः आसीत्। दास्यत्वनिःक्रतये आसीद्। सोमार्पणेन दास्यात् निःकृतिः
स्वर्गैरंगीकृता। अतः ते त्वदीयं तं सोमम् अहम् आहरे। आहृतवानस्मि सोमाहरणे कृतवानस्मि
किल कृतं सोमं अमृतं। अन्येः पतेः विद्युत्पृष्ठं स्पृष्टं ना। केनापि न स्पृष्टः। केनचिन्नाधुनापि
स्प्रष्टुं न शक्यते एव। गरुडवाचैः इति। तव सुपर्णो मद्भवन तवैं दुर्जूतोऽसि नव्यस्य नवं स्वा
त्राता। त्वं गोप्तासि त्रायणं त्वं समुद्रस्त्वं वेदं विश्वं भुवनं संभृत्याधि। तवासु व्यर्णैः। मद्भवं वनात
वाईंदुः। नूतनः। आसि। नव्यः वा। नवनः। त्राता। त्वं गोप्ता। असि। त्रायणं। त्वं। समुद्रः। तवाइदं
विश्वं भुवनं। संभृत्याधि। गरुड आह। हे मद्भवन। अयं सुपर्णो वैनतेयो मद्भवनेतनः तावे
वानाव कएव। त्वद्धामः। इंदुः सोमस्य अमृतस्य रयः तवैव। त्वदीय एव। यद्यपिमया आहृतः न
थापि त्वस्यासि कएव। त्वं नूतोऽसि। अतीत कालोऽसि। नव्योऽनविष्यं स्थासि। नविष्य कालोऽसि
अनागत कालात्मासि। व अपरं नवनं वर्तमान कालोऽप्यसि हे त्रातः। त्वं सर्वस्य लोकस्य गोप्ता
सि। त्वं विश्वस्य त्रायणमसि। त्वं समुद्रोऽसि। असूयारहितोऽसि। सुवर्णः। आनंदः। मुदाका

नंदेन सह वर्त्तमान इति त्वमुक्तः पूर्णकामाः लोकाः। तान् याति आदत्ते गच्छति अनुगच्छतीति त्वमु
क्तः। स्तुविते पुष्पैः अनुग्रहमेव करोषि। नमस्कुर्मः। मम रक्षा॥ इति सम्बुद्धः। किं च हे देव विश्वं तव। ताव
कमेव। विश्वस्य स्वामी त्वमेव। विश्वस्मिन् ममार्यं तत्त्वात् तव सुपर्ण इत्युक्तया विशेष
तो मदीय प्रस्तुता सुमां स्तुतिरां संहृतिमस्य कृशाधि। कीदृशया। आदिशा। आज्ञापय। निर्युक्त्व
यतस्त्वाहं नियोज्यो स्मि। त्वं तु प्रभुत्वात् नियोक्तासि। अतः मां शाधि। शास्तु अनुशिष्टो। स्तु
69 त्यधातो लौटि परस्मैपदं मध्यमपुरुषैकवचनं। तव सुपर्ण प्रवचनं सं स्कृशाधि। इत्यत्रापि
द्रुगर्कडयोः संवादे प्रवर्त्तमाने पुत्र विरहदुःखमाबन्धवासहमाना विनतातिदुःखया स्व
लोकमागम्य। आगत्य च सत्त्विनयेन वचसा पुत्रस्यापराधमपमार्ष्टुमहाद्विपदामवंमि ६९
डुं प्रति। विनता वाचं इंद्रं प्रति। सुपर्णो स्मो कएतक निघ्नमनं प्रतीयात्विवदेम मिंडा। इत्येषा
द्विपदा। सूरं। सुपर्ण। अरुणतः। कनिष्ठं। अत्र चैं। प्रति० इय। अन्ति। व देमइ मां इंद्र॥ अन्त्रम
त्रामंमन्त्रमेव। हे इंद्र। इमं सुपर्णं अन्नसमृतमुद्दिश्य स्वर्लोकेषागागतं मातुर्दूस्य वि

मो क्षायामृतमाक्रोशंतं अमृतार्थे कृतोपवासं प्रतीय ज्ञात्वा एवं अन्ति । अन्ति सद्य अन्तिमु
दैवस्वो नूत्वा सानुगत हो नूत्वा वदावा सत्योपेतैवा को वद । अनेन गर्वाहंकारादिदोषतो ना
पराद्धं । यत्त वामृतमाकृतं किं तु आपन्निवारणार्थं अपराद्धं । तस्मादस्मिन् कृपा [illegible] विधेया
। अत्र सोपयोगपदव्याख्यारो युक्तो ज्ञेयः । अकृणा दृपिक निष्ठुमित्येतद्द्वयोस्पादनार्थं । बालत्वा
न्नास्य दोषः । सुरस्तुद्धतं बालत्वादौद्धत्यमपाकुर्वन्तु । अस्मिन् वत्सलो न्नवेत्यर्थः । अर्थैं ज्ञोवि
नतो विनीतामात्य स्यान्नानुग्रह मनो अमुष्यैव वरं दित्सुराह । सूरं । ईड उवाच विनतं
प्रति । वरं ददामि ते । सोम्य यं कं च मनसेप्ससि मत्सकाशात् तं अमृतत्वं वा वित्तमेतदुन्न
यं वृणीष्व । त्वमेतदुन्नयं तव हेतिके वितिष्ठति । वरं । ददामि । ते । सोम्य । यं । कं । वा । मनसा । ई
प्ससि । मत् । सकाशात् । अन्नं । अमृत० त्वं । वा वि । त्वं । एतत् । उन्नयं । वृणीष्व । त्वं । एतत् । उन्न
यं । तव । इह । हे सोम्य अक्रूरे शांते दांते विनते । तं वरं ते तुभ्यमहं ददामि । तं कं च वरं मनसा
ईप्ससि । वांछसि । मत्सकाशात् स्नेहात् । अन्नममृतं लभ्यते । वा वित्तं वा एषां च अमृतत्वं मा ।

कर्यं स्वच्यते। त्वं हे विनते। एतदुत्तयं वृणीष्व यावतैस्त्वा सुधांपानार्थं। वाञ्छा पुर्यं च स
कलार्थसिद्धये। त्वमेतदुत्तयं सदेहेति पाठे एवं योजना। हे विनते हे सौम्ये प्रसन्ना सुद्विज
ं नेतुस्यं तं वरं इष्टं ददामि। तं के वरं। यं के व वरं त्वं मनसा ईप्ससि। वांछसि मम सर्वं म
70 सरव्यं। सर्वं मे त्रैप्रसन्नत्वं। मत्प्रसादात् अन्नं पायसमोदकमंडकापूपोदनादिकं विधं
लच्यते। वा विक्रमतत्त्वं अपत्राबादिदोषराहित्येन दिव्यत्वं वलच्यते। दिव्यवाक्त्वं प्राप्यते
तव इहैतस्मिन्न त्यद्ध्यारीरे त्वदीये दक्षिणी देहे एतदुत्तयमपि प्रागेव सिद्धं वर्त्तते। उत्त
यं किं। यथेष्टमन्नमोदनादिकं। दिव्यवाक्त्वं वा अतः प्रसादात्ति त्रायदुत्कं सुमनसा मयाव ७०
रं ददामि ते सौम्ये मत्सरबादत्वं अमृतत्त्वं वाचीति यदुक्तं तन्न होदरामं। अविचारितत्वा
त्। अतस्तव पुत्रायवरं दास्यामि। तदेवतवे ष्टतमं। अपरया द्विपदये इो विनतेया याचौ व
र दिसयाकृते। इंडउयाचगरुडं प्रति। तार्क्ष्य पुत्र त्वं ब्रूहि मनस्ते प्सितं वरं वृणीष्व वैन
तेय। इति द्विपदा। तार्क्ष्य पुत्र। त्वं। ब्रूहि। मनसा। ईप्सितं। वरं। वृणीष्व। वैनतेय। हे ता

हर्षयुक्तः सुपर्णस्त्वं कृद्द्विवद मनसा वांछितं वरं वृणीष्व हे विनतेय। गरुडउवाच इंद्रं प्रति॥ नागान्भ
क्षणे न्द्रहमहं शचीपते वरहेयं यज्ञं प्रविशेयं वेदान् अधीयीरन्मा ब्राह्मणाः स्वर्गकामास्ते चाप्नु
युस्त्रिदिवे संसदं नो। नागान् भक्षणे न्द्रहं। अहं। शची०पते वरहेयं। यज्ञं। प्रविशेयं। वेदान्। अधी
यीरन्मा। ब्राह्मणाः। स्वर्गकामाः। ते। च। आप्नुयुः। त्रि०दिवे। सं०सदं। नो॥ हे शचीपते यदि
प्रसन्नोसि। यदि मत्तं वरं दित्ससि तर्हि अहं इमं वरं वृणीष्वे। वृणे। इमं कं वरं नागान्सर्वा
न्पि भक्षणे वृणे न रक्षणे न वृणे। नागाः मम भक्ष्याः संतु। तथा यज्ञं इति ज्ञात्वा त्रिप्राये ऐक
वचनं। यज्ञान्सर्वान् वेदरूपेण वरहेयं। वेदाः खलु मंत्रब्राह्मणात्मा यज्ञान्वहंति। तथा वे
दान्वक्तुरोपि प्रविशेयं। वेदानां मध्ये प्रविशामि तदात्मत्वेन। स्वर्गकामाः विप्राः मां सुपर्णं
ध्यायात्मकं अधीयीरन्। अधीयंतु। पठंतु ते च विप्राः त्रिदिवे स्वर्गे नो आवयोः संसदं स
भां सुधर्मा नाम्निकां मा आप्नुयुः प्राप्नुवंतु। इत्यमुं वरमहं वृणेस्मि। नागान्भक्षणे। संसदं नो॥
त्रिंशत्तमो वर्गः॥ सुषूपर्वण्यवसानं महान्द्रो रत्वा नीडं त्वात्मत्वेन तं महान्तं। गरुत्मंतं॥

नौ गात्से महात्मा संत्रुष्टिहंगमेंद्र [illegible] यज्ञं प्रविशं सर्ववेदान्। अध्येष्यंते च
ब्राह्मणाः स्वर्गे [illegible] सभां सुधर्मां नौ [illegible]

गरुडं विनतेयं पतत्रिराजमवसे जोहवीमि। अथ वामदेव ऋषिर्गरुडं साधनकामस्तमे
वानयन्नाऽऽकृयति। वामदेव उवाच। अस्त्रपर्वणि। अवसानं। महाद्रौ। कृत्वा। नीडं। आत्म
नो। तं। महान्तं। गरुत्मन्तं। गरुडं। विनतेयं। पतत्रि० राजं। अवसे। जोहवीमि। वामदेवो ब्रवी
ति। अहं महाद्रौ हिमालये नीडमावासं गृहं आश्रमं कृत्वा तस्मिन्नाश्रममध्यवर्ति
नि नीडे पर्णकुटीरे अवसानं विश्रामं निवासं कृत्वा तत्र आसीनः सन्नस्त्रपर्वणि ओ
जनपर्वणि पुण्यकाले सूर्योपरागादौ तं गरुडं सुष्ठु जोहवीमि। सुष्ठु यथा स्यात्तथा
जोहवीमि। आह्वयामि। किंलक्षणो महाद्रौ पर्वते। चारुतलो। चारुतले। सुधारो न
वति चारवान्चेति यास्कः। सुधारे। गोजनचारवर्णोपेते। चारवति। कीदृशं गरुडं। म ७१
हान्तं। शरीरेण गुणैश्च। गरुत्मन्तं सुपक्षं। विनतेयं पतिव्रतातनयं। पतत्रिराजं पक्षीन्द्रं।
अवसे स्वरक्षणार्थं। अस्त्रपर्वणि० जोहवीमि। वामदेव उवाच। समेस्तुतस्कंदसात्रे
स्तु नेन सोत्रे वद्धमनः व जिहाति वार्च। सुतं मे सुपीमं च सुरवं च घोरं विनतेयो जगत्प्रेन:

सपत्नात् । मः । मे । सुतः । कं दस्मा । दैत्यकुलेभ्यः । होत्राऽइव । वर्म्मः । प्र॑जिहाति । वा वं । तं सुपर्णं । सु० री
मं । वा । सु० रवं । वा । धेहि । विनतेयः । ऊहि । एनः । स० पत्नान् । गरुडः । मे मया । विष्णुचेतन कं दस्मा त्रि
ष्टुप् कं दस्मा सुतः सनवा वं वरप्रदान स्व रूपां वाणीं प्रजिहाति आविष्करोति प्रकटयति केन क
इव । होत्रा वर्म्म इव । यथा होत्रा यज्ञे स्तुतः वर्म्मः महावीरः प्रवर्ग्यः ज्वालां प्रजिहाति आविष्क
रोति । ज्वालयोऽऊने इव । एष इव सप्तपती तिष्ठतः । वाचं प्रजिहाति प्रेरयति प्रकटयति । आविष्करो
ति वरदानं वाणीं श्रावयती त्यर्थः । किंच अइव । वामदेवः एनं गरुडं एवं प्रार्थये । हे विनतेय । म स्तं
सुपर्णं कल्याणं धेहि देहि । सुषीमं । सुष्ठु वर्णं आसम धर्म्म मर्यादा पालनेरा क्तिं च धेहि देहि । सीमा
मर्यादा । सु रवं संतोषं धेहि देहि किं लक्षणं स्वं । विनतेयः विनता पतिव्रता तस्याः सुतः । ता
दृशस्त्वं एनः पापं ऊहि नाशय तथा मे सपत्नान् रिपून् ऊहि नाशय । वामदेव उवाच । यथा पा
स्तोकं यद्दिवा पपहा । त्रिरवं सुपर्णं मनसा अनुध्यानः । स एव नो मंगलतां दीर्घमायुर्ददातु न
श्वदकुर्वतो न । चिराय । यदि । अपि । स्तोकं । यदि । वा । अहः । अत्रिः रवं । सु० पर्णं । मनसा । अनु०

श्रो २

इधानः। सः। एव। नः। मत्वतां। दीर्घं। आयुः। ददातु। न। च। दकुः। बलेन। चिराय। वामदेवोक्तौ। अ
र्द्ध अद्धानः। अद्धाकुः। स्तन। मनमा। सुपर्णं इति याचे। इतीति। किं। स एव सुपर्णः। नः। अस्मभ्यं दी
र्घं आयुर्ददातु। तथा बलेन मह्यं च लुर्द्ददातु। नेत्र ते ऽददातु। चिराय। चिरकालं दीर्घमायु
72 र्ददातु। तथा स एव सुपर्णः। एनः। अस्मान् मत्वतां सुखयतु। किं लक्षणं आयुः। यच्च पिप्रकल्पा
विधानं तिलत्रिवलकपाल हरे स्वायां अस्तोकं बकुलं। अद्य इति स्वदेय दिवा मम आयुः। प्रकल्पा
अक्षिवर्णं अत्यमेवाक्ति चेत्। तथापि स एव चिराय दीर्घं ददातु। न विद्यते चिरवा वृद्धिर्यस्य
तत् आक्षिरवं वृद्धिहीनं अत्यं कृष्णमित्यर्थः। विधानं ति त्रिवत कपाल हरे स्वायां यच्च पिक्
स्वमेव चेत्। तथापि स एव सुपर्णो दीर्घं चिराय आयुर्ददातु। यच्च पास्तोकं० चिराय। अथ ७२
वामदेव क्रियमाणेन गरुडाराधनेन स्तवनेन च संतुष्टः इन्द्रो वामदेवाश्रम आगत्य तस्मै
वर्षैः मन्त्रिचौसुपर्णाध्यायाध्ययनफलश्रुतिं वामदेवं श्रावयति स्वयमेव मन्त्रवान्। इन्द्र उवा
च वामदेवं प्रति। यः सौपर्णं मध्यीयीत नित्यं पर्वणि पर्वणि। वीरो ऽस्य पुत्रो जायेत मेधावी
ज्ञानवर्चसी। यः। सौपर्णं अधि० इयीत। नित्यं। पर्वणि० पर्वणि। वीरो। अस्य। पुत्रः। जाये

य धीयीत नित्यं पर्वत्सि पर्वणि ॥ ५

ता मेधावी। ब्रह्म०वर्चस्वी। हे वामदेव नित्यं निश्चितं यः पर्वणि पुण्यकाले युगादिप्रवृत्तौ मन्व
न्तर व्यतीपात द्वादश्यादि प्रवृत्तौ चेदं सौपर्णं त्रिसुपर्णसंबंधि सोनमाख्यानमधीते अस्य अध्येतु
र्वे तु च कामना स्यात् तर्हि अचिरात् पुत्रो जायते। कीदृक् मेधावी ग्रंथग्रहण धारणशक्तः। ब्रह्मव
र्चस्वी ब्राह्मं तेजः स्वधर्मानुष्ठान संजनितं यत्तेजः तदस्यास्तीति ब्रह्मवर्चस्वी। इदं तु वाच्यं। यः सौ
पर्णं अनंत स्वर्गमारोहेत् कः के समसलोकतां। हे वामदेव शृणु। यः सौ त्वदृष्टमिदं सौपर्णं त्रिसु
पर्णमाहात्म्यं सदा पर्वकाले स्वर्गकामः अधीते। असौ अनंतं अंतरहितं पुनः पातवर्जितं स्व
र्गमारोहेत्। न तु स्वर्गाः नानाविधाः श्रूयंते। तेषां मध्ये कं लोकं प्राप्नोतीत्यत आह। समसेइस्य
स लोकतां गच्छेत्। समानो लोको यस्येति सलोकः। तस्य भावः सलोकता तां। अमरावती
दिव्यां नगरीं लभते त्वर्थः। इदं तु वाच्यं। आस्तिक्यादि हे वामदेव। यः इदं त्वया दृष्टं एकत्रिंशा
म ध्यायं सौपर्णं त्रिसुपर्णदेवताप्रधानं वैदिकं त्वया दृष्टमाख्यानं आपन्निवारणकामः इह पर्वका
ले पठेत् कथं। आस्तिक्यात् वेदविश्वासपूर्वकं। अस्ति वेदप्रामाण्यबुद्धिर्यस्य वेदविम
र्शमार्गे ह ।। तरम प्रामाण्य निश्चयवती बुद्धिर्यस्य सा वास्तिकः। आस्तिकस्य भावः आ

४ सौपर्णं यः पठेत् ... सर्वपापैः प्रमुच्यते तद्विप्र ... प्रमुच्यते

स्तिकं। तस्मात् आस्तिकयात्। प्रणाम वान्न किं नमः। सुपर्णे न कः। असौ सर्वान्यः आप
द्भ्यः मुच्येत। तथा यः शत्रुपीडा निवर्त्तिकामः पठति। असौ द्विपक्षः शत्रुन्यः मुच्यते। शत्रु
पीडा न्यः मुच्यते। इंद्र उवाच। आख्यानं गर्भिणी येदं शृणुया। प्रतिपर्व येन। कुमारं जनये
त् पुत्रं शत्रुतापनमुत्तमं। या पुत्रकामा स्त्री। प्रतिपर्वं सर्वेषु पर्वकालेषु पूर्वोक्तेषु इदं सुपर्णा
ख्यानं अमृताहरणाख्यं आदितं अंतं शृणुयात् पर्वपर्वप्रति। इति प्रतिपर्वं। सा प्रथमं
गर्भं धारयति ततः गर्भिणी सती वेद शृणोति। तर्हि पुत्रं जनयेत्। प्रसूते। कीदृशं पुत्रं। कुमारं सुपु
रूपाद्यैर्प्रगाधनसमर्थं। शत्रुतापनं च। शत्रून् तापयति संतापयतीति शत्रुतापनस्तं शत्रु १३
तापनं। उत्तममित्युत्कृष्टं। निर्द्दोषं सर्वगुणाधिकरणं च। इंद्र उवाच गरुडं प्रति। सोपर्णे
च स्तुवन्ति श्रोत्रेण मनस्तूयतां। स्वर्गं स्वलोकान् गरुडं पुरावयोः कीर्त्तना सदा। इंद्र
गरुड वामदेवाश्रमे आगतं दृष्ट्वा तं प्रति हर्षितः प्रसन्नो ब्रवीत्। हे गरुड। ये ज्ञानकान्ताः
इदं वामदेवदृष्टमेव वित्तिं आहुर्गौतमकं त्वदाख्यानं अध्येषु मध्ये मा: शृण्वंति। तेषां स्त्रो
हो२

दृगणां सोपर्णां॥ ह एवंतां अवश्यं च दुर्ज्ञानं भवति सर्ववेदसकलग्रा स्वविषयं। ब्रह्मविषयमा
त्मज्ञानं ये कुर्वन्ति तेषां तदेव। येन्तु ऐहिकामुत्रिकं कालिकं ज्ञानं वांछंतः॥ एवं ति तेषां तदेव भवेद्वाच्य वस्तुः ज्ञानबो
ज्ञानवाची। यद्वा। अज्ञानानां नेत्रविकलानां अंधानां निवृत्तिकामनया॥ एवं तां चक्षुरिंद्रियं पटु
तरं भवति। कीदृशां। सोदृगणां अनसूयतां असूयारहितानां। परगुणे षु दोषः असूया। न असूयंत
परेषां गुणान् न द्विषंतीत्यनसूयंतः। तेषां अनसूयतां। यात्रं तमेतत्। भै असूयं तीत्यसूयंतः। न असूयं
येतः। अनसूयंतः। तेषां अनसूयतां। ईदृशा ये भवंति तर्हि सिद्धिं प्राप्नुवंति। नेतरे। हे गरुड
सुपर्णयोर्युष्मदस्मदोः अस्मिन् अध्याये वामदेवेन कपिलस्य चीर्त्तनं कृतं। तस्मात् कीर्त्तना
त्। तत्पठना च्छ्रुवणा द्वा तेन केवलो मोक्षं प्राप्य मुच्यते। लोचनबलं लभंते। ते तु स्वर्गानंदं कां
गच्छंति। तेषां स्वर्गप्रपत्तिरानुषंगिकी भवति। इमं इंद्रगरुडसंवादं श्रुत्वा दृष्टिं लब्धो वामदे
व एतावुन्नोर्ध्वपदया नमस्कुरुते। तस्मै नवा करा स्वासौ न कोरति त्रायाद्रूप समाप्ते निर्मि
तस्या सेषाद्विपदा। तामेतां वामदेवउवाच। नम इंद्र सुपर्णयोर्नम इंद्र सुपर्णयोः। चक्षुर्दा

प्रत्ययेन षष्ठी। इंद्रस्य सुपर्णेनाऽऽनयनम् इत्यर्थः। अभ्यर्हितं पूर्वमिति वक्तव्यादिंद्रशब्दस्य
पूर्वनिपातः। यद्वा षष्ठी स्वतंत्रा। अध्याहारेण योजना वा इंद्रस्य सुपर्णयोः पक्षाभ्यां नमः इति। अ
थ वामदेवो ग्रंथस्य कृतिसमंत्रामा एवं प्रतिपिपादयिषुः साक्षाद्वक्ष्यति तां तद्गतां नेमेव
र्षिणाद पूर्वं सौपर्णीमृचमेवाज्ञो दाउहरत्संथांते। वामदेव उवाच। मनोजवा अयमान आ
यसीमतरत्पुरं। दिवं सुपर्णो गत्वाय सोमं वज्रिण आभरत्। सुपर्णः इंद्रेणामतरत्सणा
र्थं निर्मितामायसीमयोमयीं पुरं नगरीमतरत्। अवलक्षणया पुनः शब्देन प्राकार एवानु
क्तं सोऽधस्तनं गच्छन्दयते। तं प्राकारमतरत्तूर्णः अतिचक्राम। उल्लंघितवानित्यर्थः। कीदृशः वि
सुपर्णः मनोजवाः मनः अयमानः गच्छन् व्योम्नि। अथ गतो। किं कृत्वा। आयसीं पुरं ७४
ये २ आयसं प्राकारमंतरत्वा उल्लंघितवान्। दिवं द्युलोकं गत्वा इति गत्वा। क्त्वो यक् इति
सूत्रेण। ततो वज्रिणः इंद्रस्य सोमं इंद्रस्यार्थमिति केचन तं आजहरत्। आहृतवान्।
आहार्षीत्। षष्ठी शेषे। संबंध इत्यर्थः। इति सुपर्णाध्यायव्याख्यानं समाप्तं॥ श्रीरस्तु॥